

Nejstarší kronika česká.

Napsal Jos. Pekař.

I. Námitky Kalouskovy.

V únorovém čísle »Osvěty«, na str. 108—127, uveřejnil pan prof. Kalousek pod názvem »Nejstarší kronika česká?« článek, v němž obírá se polemicky některými výsledky a tvrzeními mé známé práce. Thematu, o němž jde, je prof. Kalousek dosavadními pracemi svými z našich historiků nejbližší — poznal jednak, píše Děje Král. Učené Společnosti Nauk, pojednání Dobrovského o našich nejstarších legendách, podrobně pak studoval historii sv. Václava — kniha jeho »Obrana knížete Václava svatého«, jež vyšla před dvěma léty, je nově vzdělané a značně rozšířené vydání menší práce z r. 1872. Moje »Nejstarší kronika česká« dochází v celé řadě důležitých otázek k zcela jiným výsledkům, než jsou ty, na nichž stavěl své vylíčení historie a povahy Václavovy prof. Kalousek. Nebyla ovšem namířena ani nechtěla obraceti se polemicky proti knize Kalouskově — přišel jsem na thema své náhodou při práci zcela jiné — ale výsledkem svým musila knihu Kalouskovu v mnohém vyvrátiti, v jiném doplniti nebo opravit. Je pochopitelno za takového stavu věcí, že jsem byl žádostiv, přesvědčí-li mé vývody především prof. Kalouska? Článek v »Osvětě« přinesl mi odpověď — prof. Kalousek přesvědčen není, Kristiána má jako dřív za slátaninu 14. stol. a v mé nové filiaci legend nepřiznal mi nikde, ani v jednom případě, že bych měl nebo mohl míti pravdu.

Jde nyní o to, na které straně je vina — jsou *mé* vývody nepřesvědčivé anebo je nedůvěra Kalouskova neoprávněna?

1. *Stáří a závislost jednotlivých legend. Zlomky Kristiána.*

P. prof. Kalousek, rozumím-li dobře, nechce tvrditi určitě, že bych nemohl míti pravdu, maje práci Kristiánovu za původní dílo 10. stol. — on chce jen ukázati, že thesi svou nedokázal jsem dostatečně, a uvésti důvody, proč zejména on drží se a držeti bude názoru staršího. S tím souvisí, tuším, že některých důležitých vývodů mých pro pravost Kristiána vůbec se nedotýká, o jiných mluví jen summárně a vlastně jen jeden jediný podrobuje kritice (poměr Kosmy ke Kristiánovi) — stať Kalouskova chce krátce ukázati jen (domnělé) slabé stránky mé práce, nikoliv však postaviti se proti vývodům mým na celé čáře. Nebylo by tedy třeba, abych

v odpovědi své celé thema znovu rozvíjel — ukáži-li bezpodstatnost námitek, jež Kalousek v jednotlivostech učinil, postačí to k obraně mého stanoviska úplně. Při tom nikterak nepostavím se na methodické stanovisko, jež zastává prof. Kalousek a jež by bylo ovšem pro mne výhodné, že totiž v sporu o pravost historického pramene má ta strana, která v pravost nevěří, vésti sama důkaz, že pramen, o nějž jde, je padělek. Podle této theorie bylo by mi musilo stačiti, že jsem prokázal, že Dobnerovy a Dobrovského námitky proti pravosti Kristiána jsou nedostatečné (myslím, že jsem to prokázal dobře — prof. Kalousek se o této části mé práce nezmiňl; mohu snad z toho uzavřít, že v ní nenalezl nic, co by neuspokojovalo) — na tom bych byl mohl přestatí a čekati klidně, zda se někomu podaří dokázati důvody lepšími, že Kristiánova legenda je padělkem. Tuto theorii mám však za nesprávnou: historik obírá-li se otázkou po stáří pramene, musí se snažit, aby uvedl *všechny* okolnosti, jež jsou důležitý pro řešení problému. Kdo by, dokazuje kritický omyl v ocenění některého pramene, omyl k tomu jako v našem případě na sto let starý, spokojil se pouze vyvrácením důvodů proti pravosti a nedokazoval pozitivně, že pramen náleží do doby, do níž se hlásí, zasloužil by právem výtku, že úkol svůj provedl jen na polovic.

Jedna z methodických *zásad* prof. Kalouska byla by mi tedy příznivou, třeba bych jí nemohl přijmouti — methodická *praxe* polemiky prof. Kalouska je však v některých směrech k mé práci velmi kruta. Jde tu rejdíce o tři důležitá tvrzení moje: 1. Legenda Gumpoldova je pouze rozvedením legendy »Crescente fide«; není pravda, jak se za to mělo, že »Crescente fide« je výtahem z Gumpolda, 2. Legenda »Diffundente sole« je pracována na základě Kristiána; není možná, aby »Diffundente sole« byla pramenem Kristiánovi, 3. T. zv. legenda Wattenbachova, zachovaná v rukopise z konce 12. stol., je částí vytrženou z Kristiána. Tato svá tvrzení jsem dovodil obšírnými důvody, důvody, jak za to mám methodicky bezvadnými a úplně dostatečnými. Jsou to, řekněme, v každém případě důvody A, B, C, D, E, F. Pan prof. Kalousek však těchto důvodů se *vůbec nedotýká*. Za to uvádí v prvých dvou případech proti mým tvrzením *jedinou* okolnost, řekněme fakt G, v případě třetím pak *vůbec nic*. To mu pak stačí, aby opakoval klidně názory mnou *vyvrácené*, jakoby byly povýšeny nade vši pochybnost.

To je jistě methodicky nesprávné. Zůstaňme však již u těchto námitek a podívejme se na *věcnou* váhu jejich.

Ad 1. (*Poměr Gumpolda ke Crescente fide.*) Zde má Kalousek (str. 113.) námitku tuto: Část povahopisu Václavova v »Crescente fide« (Fontes, I., 185—186) není v Gumpoldovi obsažena; proč by ji byl Gumpold vynechal, je-li legenda jeho jen rozšířením le-

genty »Crescente fide«? Odpovídám: Srovnal jsem oba texty svědomitě; několik dní strávil jsem, vypisuje z každé legendy myšlénku za myšlénkou v paralelních sloupcích a zaznamenáváje mezery, rozšíření nebo přehození. Resultát byl, že legenda »Crescente fide« je obsažena v Gumpoldovi cele, až na nepatrné výminky. O těchto výminkách, t. j. o tom, co Gumpold pominul nebo čeho se dotkl kratěji, promluvil jsem na str. 56 své práce (cituji ovšem svou knihu, nikoliv Čes. Čas. Historický). Že by Gumpold část povahopisu Václavova z předlohy své vynechal, to jsem tu nekonstatoval. Prof. Kalousek to nyní tvrdí, ale je *v omylu*. Část povahopisu Václavova jím dotčená¹⁾ je vskutku zpracována Gumpoldem v kapitole sedmé (Fontes I., str. 150—151) a sice v podstatě v témž pořádku myšlének, jak je v »Crescente fide« a na jednom místě se slovným ohlasem pramene. Rozdíl je jen v tom, že vynechány u prvních dvou momentů některé podrobnosti konkrétní povahy,²⁾ že na dva jiné momenty položen důraz menší³⁾ a že jen jedna chvála vskutku je vynechána — že totiž sv. Václav v bojích býval vítězem.⁴⁾

Okolnosti tyto nejsou s to, aby mému, jak se nerozpakuji opřítovati, solidně založenému důkazu o závislosti Gumpolda na »Crescente fide« mohly býti na ujmu. Nemůžeme žádati jednak, aby spisovatel, třebaš středověký, pracoval tak mechanicky, aby musil předlohy své, již chtěl vzdělati, následovati v každé větě, jednak jsme poznali, že Gumpold vzdělával svou předlohu volně a že charakteristickým pro způsob práce i pojetí jeho je upravití svého hrdinu šablonovitě na vzor světce vůbec bez velikého zřetele k faktům podáním zaručeným.⁵⁾ Individuální rysy a konkrétní data byly mu při takovém stavu věci často lhostejny a někdy i na překážku. Že jeho Václav byl neposkrvněn, to rozumělo se samo sebou, že býval však i vítězem ve válkách, to bylo jeho cele mnišskému pojetí světce zprávou nevítanou. Proto to minus, jež na tomto místě postřehujeme, jest *minus legendární*, jež je jen s to, aby mé vývody o závislosti Gumpolda na »Crescente fide« po-

¹⁾ Kalousek tu má patmě na mysli věty »Crescente fide« počínající se slovy: In tempore autem illo« a končící se »assidue divinis dapibus nutriebat«. — ²⁾ T. j. že kněží k Václavovi z ciziny se hrnoucí byli z Bavor a Šváb a vynechán výčet darů, jichž byli od Václava účastni. Gumpold o štědrosti Václavově ke kněžím mluví všeobecně; a to ještě jednou na jiném místě v kap. 12. — ³⁾ Jde tu o trestání nedbalců a o pohlavní čistotu Václavovu. O prvé věci mluví Gumpold určitě, ale stručněji, neposkrvněnost Václavovu odbývá slovy: »mens casta«, vynecháváje, že sv. Václav přál si zemřítí jako mládenec. V kap. 5. byl již dříve v šablonovitě své charakteristice ctností hochových vytkl »mcrum castitate perspicuus«. ⁴⁾ Upozorňuji přece, že na jiném místě vkládá Gumpold Václavovi do úst slova: že bránil v'asti proti síle nepřátel (str. 156). — ⁵⁾ Srv. i Kalouska, Obrana sv. Václava, str. 19.

tvrdilo a jež je jistě v dobré shodě s vývody Kalouskovými o Gumpoldovi na str. 63 sq. jeho práce.

Ad 2. (*»Diffundente sole« je výtahem z Kristiána.*) Pro správnost této věty poskytuje srovnání legendy *»Diffundente sole«* s Kristiánem známek tolik a tak výmluvných,¹⁾ že resultát jeví se *naprosto nepochybným*. Kalousek, jak praveno, ani jednoho z důkazů mnou vedených se nedotýká; za to uvádí jeden moment, svědčící prý o tom, že poměr obou textů je zcela opáčný než vykládám; pravda je prý, že Kristián vypisoval z *»Diffundente sole«*. Praví: Kristián dí, že sv. Cyril *»publica voce missas resonare statuit«*. Pekař má výraz *»publica voce«*, za nesprávný místo správného *»sclavonica voce«*, jak to má legenda *»Diffundente sole«*. *»Ježto z dobrých čtení snadno vznikají čtení špatná, ale těžko ze špatných dobrá, dokazují ty varianty zrovna opak toho, co míní pan Pekař«*. (Osvěta, str. 123, pozn. 1.)

Námítka Kalouskova by proti mým důkazům nevážila nic, i kdyby se zakládala na pravdě. Na základě jediné okolnosti, zejména této povahy, nemůže se kritik odvážiti úsudku o poměru dvou příbuzných textů.²⁾ Ale Kalouskova námitka *padá vůbec*, protože i v rukopisech legendy *»Diffundente sole«* je *»publica voce«*, jak konstatoval již Dobrovský v Cyril und Method, str. 41. Upozornil jsem na tuto zmínku Dobrovského a opravil původní svůj úsudek o slovech *»publica voce«* v své knize na str. 14, pozn. 1. Kalousek ovšem, píše svou polemiku, mé knihy neznal, ale mohl jí snad užiti v korektuře.

Ad 3. (*»Legenda Wattenbachova z 12. stol. je toliko zlomkem Kristiána«*.) Tato důležitá věta týká se již otázky stáří Kristiána. Je-li správnou, je tím tvrzení, že Kristián je dílem 14. st., vyvráceno samo sebou. Zde jsme, pokud jde o polemiku prof. Kalouska, u případu nejpodivnějšího — Kalousek proti okolnostem, jimiž větu svou dovozují, nenamítá výslovně nic, ale mluví přece o legendě Wattenbachově dále jako o legendě samostatné, již kompilátor 14. stol. pojal celou do své *»slátaniny«*,³⁾ ignoruje tedy mé vývody, neudávaje důvodů. Tím způsobem bychom se tuším ve vědecké kontroverzi nikdy k pravdě nedostali. Prof. Kalouska patrně mé vývody nepřesvědčily — snad přesvědčí jej *nový fakt*, jež tu krátce uvedu. V breviáři universitním sign. 6 E 13 *asi z konce 12. století*, tedy z téže doby, v níž je psán zlomek Wattenbachův v kodexu Heiligenkreuzském, je zlomek Kristiána, kry-

¹⁾ Srv. mou práci str. 34—37. — ²⁾ Upozorňuji na př. na to, že Kristián má na jednom místě, kde čerpal z *»Crescente fide«*, lepší čtení *»cum mitibus«* než nám známé rukopisy jeho předlohy (srv. mou práci str. 57, pozn. 1). Dále na to, že rukopisy Kristiána z 14. stol. mají správně *»capitali sententia«*, kdežto zlomek Wattenbachův z 12. stol. špatně: *sinodali sententia* (srv. str. 28, pozn. 1. mé práce). — ³⁾ Srv. Osvětu l. c., str. 110, 112, 123.

jíci se skoro z polovice se zlomkem Wattenbachovým — počíná se textem Kristiána *o jednu větu výše*, slovy: »Subtrahente (igitur) se famula Christi« a končí: *glebam eius sanctissimam commendauere.*¹⁾ Zlomek tento má slovně jako Kristián: *Prescia vero Christi memorata famula futurorum, antefatum presbiterum suum Paulum ascersiens . . .*, ačkoliv před touto větou v zlomku o knězi Pavlovi *nikde se nemluví*. Tím se tato »legenda« (t. j. »legenda« Wattenbachova) jako zlomek z většího celku vytržený projevuje *nade vší pochybnost.*²⁾

*

Dobrovský vydal ještě jednu legendu o sv. Ludmile, obsahující vypravování o přenesení těla mučennice z Tetína do Prahy a počínající se slovy: »*Recordatus avie sue.*« Kryje se slovně s Kristiánem — Dobrovský měl za to, že tuto legendu pojal Kristián celou a nezměněnou do své kompilace. Po Dobrovském se nikdo o legendě »*Recordatus*« nezmínil; Emler sic věděl o ní, nevěděl však, že je vydána. Našel jsem ji takřka nově, pracuje o Kristiánovi, a prokázal bez neshybnosti, že to není než *část Kristiána* (tvoří druhou větší část Kristiánovy kapitoly páté³⁾): má na dvou místech, ovšem zase v slovné shodě s Kristiánem, odkazy na něco, o čem již mluveno bylo, o čem však v legendě samé nic pověděno není. Dokumentuje se tedy, stejně jako legenda Wattenbachova, za část z většího celku vytrženou. Kalousek proti mému důkazu nic nenamítá, t. j. nezmiňuje se o této otázce slovem — nebyl se ovšem zmínil ani v »*Obraně sv. Václava*« o Dobrovským otištěné legendě »*Recordatus*« a o důkazu Dobrovského, že je pramenem Kristiánovým. Lituji, že Kalousek v otázce této se nevypravil o mých vývodech — neboť věc, o níž jde, je pro otázku stáří Kristiánova *velmi důležitá*, důležitější než jsem si původně myslel. Povšiml jsem si totiž teprv po vydání své knihy, že Kalousek legendu »*Recordatus*« *zná* a že ji *zná dokonce z rukopisu z konce 12. stol.*! Právě doslova v poznámce na str. 26. své práce »*Obrana sv. Václava*«: »*Asi z konce 12. stol. zachoval se v knihovně univ. Pražské (VI E 13) pergamenový breviář jeptišek nejspíš Svatojiřských [je to týž, z kterého jsme čerpali v odstavci předchozím], ve kterém . . . čte se legenda o přenešení sv. Ludmily toho znění, jako u Křišťana v Pram. I, 211—212 . . .*« Víc nepověděl Kalousek o tomto textu ani slovo.

¹⁾ Srv. mou edici str. 142 (poč. kap. 4.) a str. 143, řádek 5. zdola. —

²⁾ Zlomek Wattenbachův má na tomto místě: »*accersiens presbiterum suum nomine Paulum.*« — Slova »*antefatum*« atd. jsou i v breviáři univ. sign. 7 G 7 z konce 13. nebo poč. 14. stol., jenž obsahuje zlomek téhož rozsahu jako rkp. 6 E 13. Slovy: »*Subtrahente se igitur*« počíná se zlomek z Kristiána i v breviáři 14. stol. sign. 13 G 5, ale jde ještě dále než zlomek Wattenbachův, *až na konec kapitoly čtvrté.* — ³⁾ Srv. mou edici str. 147 sq.

Překvapuje, že Kalousek této vědomosti své neužil dokonaleji — nález jeho měl zajisté důležitost nemenší než nalezení legendy Wattenbachovy. Kdyby si byl Kalousek uvědomil důležitost nálezu a znal Dobrovského výklady a edici legendy »Recordatus«, byl by musil ovšem dovozovati, že Kristián legendu tuto pojal cele do své práce. Tak bychom byli měli — podivno dost — druhý dosti rozsáhlý pramen Kristiánův z 12. stol., jež do své slátaniny opsal Lžikřišťan pozorně do slova. Já ovšem dokazuji o legendě »Recordatus«, že to není než část z Kristiána do breviů přejatá — Wattenbachova legenda je ta část Kristiána, jež obsahuje umučení sv. Ludmily, a tu potřebovali v breviářích ke dni 16. září, legenda »Recordatus« je ona část Kristiána, kde se vypravuje o přenesení těla jejího do Prahy, tu pak potřeboval sestavovatel breviáře ke svátku přenesení sv. Ludmily na den 10. listopadu. Hlavní důvody pro tvrzení své uvedl jsem krátce již výše — podívejme se nyní do Kalouskem označeného rukopisu z konce 12. stol., zda platí i o tomto dosud známém nejstarším textu naší »legendy«? Kodex 6 E 13 má k 10. listop. čtení »Recordatus« etc. na str. 491--494. Je to část textu jdoucí od slova »Recordatus« (str. 147 mé edice, řádek 3. shora) až k slovům »laude dignissimam iudicarunt« (str. 149 mé edice, řádek 13. shora). Kryje se slovně s Kristiánem; rozdílů jsou jen obvyklé rozdílů dvou rukopisů téhož textu.¹⁾ Nás zajímá však především otázka, obsahuje-li náš zlomek důležitá slova: misit eos in *prefatum* castellum Tetin« a »Paulus presbiter, cuius et superius mencionem fecimus«? Odpověď je dosti zajímavá: slovo těch rukopis míti *nechce*, ale *má je!* Slovo »prefatum« je *vyradováno*, ale velmi povrchně, takže je zcela dobře viditelné; spolu s ním radoval upravovatel omylem i předložku *in*; ve větě druhé vyradoval upravovatel, také jen na polo, slova: *cuius et superius*, ale slova: *mencionem fecimus* se ani nedotkl!

Co z toho plyne? S pomocí prof. Kalouska samého našli jsme druhý větší nepochybný zlomek Kristiánovy práce v rukopisu z 12. stol. a tím nabyli znovu očividného důkazu, že datování Kristiána do 14. stol. je *zřejmým omylem*.

*

Mluvíme-li již o stáří a vzájemném poměru jednotlivých legend nebo legendárních zlomků o sv. Václavu a sv. Ludmile, zastavíme se krátce i u námítky, již činí Kalousek proti mému datování legendy *Vavřincovy* — o tom, co na rozdíl od starších názorů

¹⁾ V datu přenesení sv. Ludmily do Prahy má jako breviář označený v mé edici číslem 2: »die feria sexta decima kalenda«. (Srv. mou edici str. 148, pozn. n.) Zlomek výše zmíněný má datum zabití k 16. září.

vykládám o legendě *Menkenově* a legendě *moravské*, se Kalousek nezmiňuje. O legendě Vavřincově nechce Kalousek uvěřiti, že by mohla býti psána v letech 990—995, ještě za života sv. Vojtěcha, a to proto, že legendista má zprávu hrubě omylnou, že přenesení sv. Václava z Boleslavi do Prahy stalo se za času biskupování sv. Vojtěcha, jež má Vavřinec za vrstevníka bratrovraha Boleslava I. Pověděl jsem v své práci, že tento omyl mohl se Vlachu státi snadno a vyložil proč — a nemohu i nyní, než státi na tom, že legenda Vavřincova byla složena ku konci desátého, nikoliv pak ku konci 11. stol. Z legendy je totiž patrné, že autor měl za to, že přenesení těla sv. Václava stalo se nedávno, *v době přítomné*¹⁾ — nemůžeme přece naprosto za to míti, že by tak mohl někdo psáti ku konci 11. stol!

Poněvadž pak autor praví zároveň, že sv. Václav byl přenesen do Prahy za biskupování Vojtěchova, je závěr z obou zpráv na snadě, že autor byl Vojtěchovým vrstevníkem. Z Gumpolda, jenž psal za Oty II. (973—983), víme, že Vlach tento měl mylně za to, že sv. Václav žil za Oty I., tedy v letech nejbližších minulých, a omyl ten dává nám právo vykládati i omyl Vavřincův v ten způsob, že v Itálii věřili, že život a utrpení prvního světce českého náleží časově době nedávné. Vavřinec mluví přímo o sv. Václavu jako o světcu *zcela nedávno* korunou mučennickou ozdobeném,²⁾ má za to, že Čechy zcela nedávno byly obráceny ku křesťanství. Zájem »Latia« o Čechy a české křesťanství vzbuzen byl, jak za to mám, teprv založením pražského biskupství, s tím nepochybně souviselo, že Ota II. vyzval mantovského biskupa k vzdělání spisu o sv. Václavovi. Druhým buditelem zvědavosti o prvých svědcích českého křesťanství nemohl býti v Itálii nikdo jiný než sv. Vojtěch — z jeho vlivu poměrně nejsnáze vyložíme si, že mnich kláštera montekassinského jal se psáti o sv. Václavovi. Vavřinec konečně odvolává se na ústní zprávy o sv. Václavovi, jež slyšel jednak od jednoho Čecha, jednak od jistého Sasa Benedikta, a vypravování jeho má řadu charakteristických dat, která ukazují na zprávy ústní, původní, z doby sv. Václavu nepříliš vzdálené a jež by bylo velmi těžko vysvětlovati u zpravodajů z 2. pol. 11. stol. Vždyť mnich saský Benedikt, jehož se Vavřinec dovolává, byl, jak tvrdil, osobně přítomen zázraku osvobození vězňů, t. j. pravděpodobně tomu zázraku, o němž mluví již *Crescente fide!* Ukázal jsem také na to, že dosavadní hlavní důvod těch, kdož určovali stáří legendy Vavřincovy, že prý totiž mluví v ní autor o sv. Vojtěchu jako mučenníku, je *omylem*, že naopak třeba míti za to, že píše o sv. Voj-

¹⁾ Srv. jeho slova mnou citovaná: »Mirum in modum nostrisque temporibus nimis stupendum miraculum accidit . . .« — ²⁾ Srv. Fontes, I., str. 168: Nec quorundam est attendendum latratibus, qui nuperrimos quosque martyrii stemate decoratos minori censent celebrandos esse memoria . . .

těchu ještě jako živém. Z toho všeho pak zavírám, že Vavřinec psal v letech devadesátých století 10.; jeho zmatku chronologickému nemohu přiznati důkazné moci pro datování o sto let později.

2. *Kosmas znal a užil Kristiána.*

A nyní k hlavní bitvě! Jedním z mých hlavních důkazů stáří Kristiána (jež jsem nazval kritickým bodem své práce) je tvrzení, že *Kosmas znal a užil Kristiánovy práce*. Této mé větě věnoval Kalousek pozornost zvláštní (srv. vývody jeho na str. 115 až 119), užívaje vši své známé polemické bystrosti k zvrácení jejímu, a došel vskutku závěru, že můj hlavní důkaz — selhal úplně!

Oč tu jde? Nejvíce o otázku, kterou legendu o sv. Václavovi měl Kosmas před sebou? Kosmas totiž na dvou místech odkazuje na sepsání o »životě a umučení sv. Václava«, jednou pak mluví o psané »oslavě umučení sv. Václava«. Prvý odkaz Kosmův je neurčitý,¹⁾ za to druhý poskytuje nám zcela určitou známku k řešení dané otázky. Kosmas totiž mluví o nalezení ostatků Podivena, někdy věrného služebníka Václava, praví, že o skutcích Podivenových »se dostatečně (satis) vypravuje vědět dychtivým v životě sv. Václava«. Z toho plyne, že Kosmas měl před sebou buď Gumpolda nebo Kristiána — žádná jiná legenda totiž, která je nebo mohla by býti starší Kosmy, jména Podivenova nezná. Já tvrdím a dokazuji, že Kosmas mohl míti před sebou jen Kristiána, Kalousek došel závěru, že předlohou Kosmovou mohl býti *docela dobře Gumpold* a že není nutné, ba ani pravděpodobné, že jí byl Kristián.

Přiznám se, že mi ani na mysl nepřipadlo, že by někdo mohl o přesvědčivosti vývodů mých v této otázce pochybovati — proto

¹⁾ Srv. mou knihu str. 65. Kosmas dotýká se otázky, jak byl Bořivoj pokřtěn a jak se zmaňalo křesťanství v Čechách, kolik a který kníže kostelů vystavěl, dí krátce, že o tom mluvíti nebude, protože to je vylíčeno jinde, něco (quaedam) v privilegii moravského kostela, něco v epilogu Moravy a Čech, něco v životě sv. Václava. — Pravil jsem výslovně, že z tohoto místa nelze vyvozovati s jistotou, že Kosmas znal Kristiána. Kalousek této zmínky mé na náležitém místě necituje a polemisuje se mnou, jakobych důkaz, jež odmítám, vskutku byl provedl — teprv níže poznamenává, že přiřítám sám »prvnímu svému důkazu« víc hodnotu domněnky. Také na slovo »tripudium« nekladl jsem žádný důraz důkazný. Kalousek však z citovaného místa Kosmova o třech pramenech dějin českých od r. 874—929 chce vyvoditi dokonce, že Kosmas pravděpodobně Kristiána neznal: podle pořádku prý, v kterém ty tři prameny se jmenují, dlužno souditi, že co předcházelo před Václavem (křest Bořivojův a šíření křesťanství), bylo v prvních dvou pramenech; slovo »quaedam« prý ukazuje, že v každém prameni bylo něco jiného. Mám tyto vývody za příklad *hyperkritiky*, jež zapomíná, že zprávy kronikářské nelze rozebírati jako text moderního zákonníka.

hlavní kus mého důkazu vyplnil celé tři řádky: »O skutcích Podivenových vypravuje *jediný* Kristián, jenž Podivenovi věnuje celou kapitolu (str. 222—224); krátká zmínka u Gumpolda, mluvící o *hochu* Podivenovi, zde naprosto miněna býti nemůže«. Kalousek mne nyní upozorňuje, že prý opomenul jsem všimnouti si slov Gumpoldových: »o němž i v tomto sepsání výše bylo zmíněno«. »Těmi slovy«, praví Kalousek, »odkázal Gumpold na svou kapitolu osmou (str. 152—153), kdež sice Podivena jménem neuvádí, ale stav jeho označuje slovy souznačnými a obšírně vypisuje známé noční přfihody, kterak ten puer cubicularis, clientulus, puerulus, nimiae fidelitatis sequax s Václavem chodil na hrozny do vinic a pšenici do polí a pomáhal mu v dalších pracích s těmi plodinami. Když se vezmou dohromady obě kapitoly 8. a 26., pak vidíme, že *Gumpold má o Podivenovi dostatek zpráv, aby Kosmas mohl na jeho legendu v příčině Podivena odkazovati.*«

Potud prof. Kalousek. Odpovídám: Neušlo mi nikterak, že Gumpold odkazuje na své zprávy v kapitole 8., ale nepřikládal jsem tomuto odkazu žádné váhy, protože 1. i Kristián má takový odkaz, i Kristián vypravuje o zbožných činech Václavových konaných s pomocí věrného služebníka (v kapitole 5.), takže by plus získané u Gumpolda přibýlo i u Kristiána a zůstal by stále velký nepoměr v neprospěch Gumpoldův, 2. zejména proto, že jsem nemohl v dotčených službách Václavovi jeho klientem při dělání hostií prokázaných, spatřovati oněch »skutků Podivenových«, na něž odkazuje Kosmas. Co Václavův klient, t. j. podřízený služebník, konal na rozkaz svého pána, v tom jsem nemohl nijak spatřovati zásluhu zvláštních činů, pro něž by mu měla náležitě chvála blahoslaveného, ani tenkrát, předpokládáme-li, že to konal rád, horlivě a že byl Václavovi zvláště oddán. A tu jsme u *rozhodujícího bodu sporu a u patrné chyby Kalouskovy*: Kalousek měl, řeše otázku, odkazuje-li Komasa na Gumpolda nebo na Kristiána, pověděti svému čtenářstvu, *co* vypravuje o Podivenovi Kristián a *co* Gumpold? Měl pověděti, jaký je Podiven Kristiánův a jaký Gumpoldův, jaké jsou ty »skutky Podivenovy« u Kristiána a jaké u Gumpolda? Teprv, víme-li to, můžeme rozsuzovati, kterou legendu mohl svým odkazem mñniti Kosmas. Kalousek o tom úplně pomlčel, *musím to tedy učiniti já*. Připomínám, že míst z Gumpoldovy kapitoly osmé a Kristiánovy kapitoly páté *pomíjím*; v obou pramenech vypravuje se jen, jak Václav s pomocí věrného sluhy svého žal pšenici, sbíral hrozny, pekl hostie a lisoval víno; u Gumpolda je malé plus, že věrný hošík provázel Václava i na poutech nábožných po hradech. Důležitý je za to rozdíl, jak nám Kristián a jak Gumpold tohoto věrného služebníka představují: u Kristiána sluje hned v kap. páté *cliens*, u Gumpolda však »puer cubicularis«, »clientulus«, »puerulus« — t. j. Gumpold si představuje Podivena

jako *nedospělého chlapce*, Kristián jako dospělého panoše, nebo bojovníka, druha. Necitují slovně, podáváje jen podstatný obsah.

Gumpold: Potom stal se jiný, nemenší zázrak, Sv. Václav miloval za živa mladičkého jakéhos komorníka (juvenculum cubicularium), věrnějšího nad jiné mladíky služebné (servuli), o němž již výše zmíněno. Ten po smrti milého pána stále hořekoval a činy jeho mnoho vychvaloval. Kníže, zvěděl to, dal jej ihned oběsiti. Podle hodnověrných zpráv šedivěly mu oběšenému, po dvou létech (! post biennium) vlasy jako na hlavě živé (Fontes, I., str. 163—164; bylo by 11 řádek v mé edici).

Kristián: Nyní k novým zázrakům nového *mučenníka*. Po smrti sv. Václava, když pobiti byli nebo rozprchli se jeho oddaní služebníci a kněží, jeden z bojovníků (militum), jménem Podiven, o němž jsme již výše se zmínili a o němž slibili jsme pověděti více, exuloval dlouho v cizině, v Němcích. Potom však, maje za to, že doma je pokoj, vrátiv se, skrýval se dlouho na zboží svém (in propriis). Jak ten pána svého miloval, ukáže tento skutek. Podiven jednou, uchvácen víc než kdy jindy bolestí nad ztrátou pána svého (senior), chopiv se meče, spěchal k domu kohosi, o němž věděl, že byl náčelníkem spiknutí proti sv. Václavovi a jehož rukou padl sv. Václav především. Našel pak jej v horké lázni, jež sluje obecně »stuba« a zabil jej [pomíjím krátkou rozmluvu mezi oběma]. V lese pak hledal úkrytu, ale kníže zvěděl o zavraždění bojovníka svého, dal les obstoupiti, Podivena chytiti a oběsiti. Veliký zázrak stal se potom, o němž bych zdráhal se zprávu dáti, kdyby ústa přemnohých ho nedosvědčovala. Podiven tři léta tam visel — i nedotkl se ho ani pták ani jiný tvor ani hniloba, ale nehty, vous a vlasy mu rostly jako živému. Když zázrak všude se rozhlašoval, dal jej bratrovrah, rozmrzen, pochovati na témže místě. Ale ani tak divy boží nebylo lze zatajiti, neboť v noci vidáno nad hrobem jeho nebeské světlo planoucí. To dalo se tak dlouho, až lidé ze všech stran přicházejíce počali na hrob dary obětovati a modliti se. Po dlouhém čase zdviženo bylo tělo muže onoho a přeneseno v nábožném průvodu na hřbitov kostela sv. Víta, takže sv. Václav v kostele a bojovník onen venku jsa položen, oddělení jsou od sebe pouze zdí. A tuto slávu získala mu pravá věrnost, s kterou sloužil pánu svému. Neboť když byl rozdílcím všech ve dvoře sv. Václava, všechny služebníky skoro, až ke kuchařům, naučil žalmy zpívati a skládati (stilo exarare) a všemu, čeho k bohoslužbě potřebí bylo. Miluje všechny jako vlastní dítky, ode všech jako otec byl milován. Když pak mu bylo uloženo rozdělití almužny za deset peněz, přidával sám pět, když však poručeno dáti chudým potrav za třicet nebo více, přidával sám za patnáct. Proto zasloužil od Boha vejíti do radosti věčných. I bylo viděti za noci hořící světla v chrámě, kde *oba svatí* odpočívají a hlasy pějících andělů tam slyšány byly často od mnohých... (celkem 07 řádek v mé edici, str. 161—163).

A nyní srovnajme s oběma legendisty to, co praví *Kosmas*: Téhož roku (1124) biskup Menhart, náhodou našel v sakristii kosti Podivenovy, pohřbil je v kapli, která jest pod věží mezi oltářem sv. Mikuláše bi-

skupa a vyznavače a hrobem Gebharta biskupa. Ten byl klientem (cliens) a nerozdlílným druhem v práci a ve svízeli sv. Václava mučenníka, o jehožto skutcích (de cuius actibus) v životě téhož svatého dostatečně (satis) vypravuje se věděti dychtivým. Nebo svého času byl Šebíř, šestý této stolice biskup [† 1067], když rozšiřoval větší kapli u svatého hrobu prve řečeného patrona, kosti prve řečeného klienta vykopal, protože jinak nedala se položiti zeď a vloživ do rakve, postavil je v komoře, kde se chovaly církevní poklady... (l. c., str. 187).

Tážeme-li se nyní, míní-li Kosmas svým odkazem Gumpolda nebo Kristiána, přizná mi tuším každý nepředpojatý čtenář, že jsem byl zcela v právu, když jsem tuto otázku zodpověděl již v prvé své práci zcela krátce na třech řádcích v ten smysl, že Kosmas může odkazovati *jediné na Kristiána*. Nyní, abych skepsi profesora Kalouska zaplašil dokonale, musím vyložití podrobně, že Kosmas odkazuje na Kristiána 1. proto, že jen na Kristiána může se vztahnouti odkaz Kosmův, vyjádřený slovem: vypravuje se s *dostatek*, satis. Přiznám prof. Kalousekovi, že by v této příčině bylo konečně možno, že Kosmas mínil Gumpolda, ale poměr pravděpodobnosti pro Kristiána a Gumpolda je tu asi 90:10. 2. proto, že Kosmas odkazuje na vypravování o *skutcích* Podivenových. To jak jsem již pověděl, možno zase vykládati jen na Kristiána; jen Kristiánův Podiven má takové zásluhy a vlastnosti, jež mu zajišťují chválu muže neobyčejného, má historii posmrtnou, jež mu dává známky světce — co je proti tomu ten hošík Gumpoldův, jenž je oběšen proto, že pláče pro smrt pánovu a skutky jeho vychvaluje? 3. proto, že Kosmas zná Podivena jako klienta, jako bojovníka, to jest dospělého muže z družiny Václavovy, zrovna jako Kristián; Gumpoldův Podiven jest však hošík nedospělý. Gumpold svým způsobem zkreslil nepěkně i Podivena, zdětiněl jej (v *Crescente fide*, v pramenu Gumpoldově, je Podiven — nejmenovaný — také cliens) a z Václavova pečení hostií a dělání vína, konaného s Podivenem, učinil takřka dětinské hříčky dvou chlapců, 4. proto, že Kosmas patrně ví a to patrně jen z Kristiána, že Podiven byl pochován na hřbitově kostela sv. Víta, zdi jsa oddělen od hrobu pána svého. Kalousek ovšem má za to, že to Kosmas mohl také *odjinud* věděti — kde Podiven je pochován, nebylo prý za doby Kosmovy žádným tajemstvím, jako prý dnes mnozí lidé vědí o hrobech českých patronů. Při tom však Kalousek úplně zapomněl na to, že Podiven v době Kosmově nebyl již více než půlstoletí vůbec pochován, od polovice 11. st. byly kosti jeho v sakristii a bylo by velmi podivné, že by z pouhé tradice ústní věděl někdo, že byl prve pochován vedle sv. Václava a že byl dokonce od pána svého oddělen jenom zdí. Zde má ovšem Kalousek proti mně zase námitku, ale opět námitku založenou na omylu: prý podle Kosmy byl Podiven pochován vedle

sv. Václava *v kapli* a v tom prý je *neshoda* mezi Kosmou a Kristiánem, nikoliv shoda! Kalousek tu neuvázil, že kdyby tomu mělo tak býti, jak tvrdí, že totiž, prý podle Kosmy, byl Podiven pochován *v kapli* vedle sv. Václava, bylo by *zcela nevysvětlitelné*, proč při *rozšiřování kaple* musil býti Podiven vykopán, aby se mohla postavit *zeď*? Bylo by to divné rozšiřování kaple, kde by se místo blízko středu nebo vůbec uprostřed ležící dostalo mimo kapli. Ale představíme-li si změnu tenkrát provedenou způsobem co nejjednodušším a zkušenostem nejvíce odpovídajícím, pochopíme zcela dobře, že hrob Podivenův mimo kapli, venku na hřbitově ležící, musil býti vybrán, aby nová zeď kaple na venek rozšířená mohla býti dále do hřbitova postavena. Zpráva Kosmova stává se zajisté srozumitelnou teprv s pomocí Kristiána.

Krátce ať věc obracíme, jak chceme, závěr nemůže býti jiný, než že historik, rozhodující o otázce, měl-li Kosmas před sebou legendu Gumpoldovu či Kristiánovu, *musí rozhodnouti se pro Kristiána*. A to i v tom případě, kdybych zbytečně připustil, že pro Kristiána mluví nejvyšší pravděpodobnost, pro Gumpolda pochybná možnost. Neboť z Kalouskovy hlavní věty, že totiž Gumpold má dosti zpráv o Podivenovi, zbude pro naši otázku konečně jen taková pochybná, pravdě nepodobná možnost, že on byl předlohou Kosmovou. Ale na takovýchto nitkách nejzazší možnosti nesmíme v historické kritice vázati své vývody, nesmíme dávat přednost zřejmě nejistotě řešení jednoho před jasně patrnou nejvyšší pravděpodobností řešení jiného. Musíme spravedlivé důvody pro i contra vážiti, rozhodnouti se pro ty, pro které rozhodnouti se velí rozum, nikoliv pak hledati záchranu v poukazování na pravděnepodobnou možnost, jež je vskutku jen útekem před důkazem a vyhýbáním se pravdě.

*

Nejsem však ještě hotov — že *Kosmas neznal Gumpolda*, poznáme ještě dokonaleji, *nade vši pochybnost*. Kosmas, odvolávaje se na to že historie česká od pokřtění knížete Bořivoje až do zavraždění Václavova je s dostatek známa z jiných pramenů — jmenoval tu, jak známo, privilegium moravského biskupství, krátký výtah z dějin země moravské a české a legendu o sv. Václavu — nepověděl o této části českých dějin v 1. pol. 10. st. *nic*. Šel v tom tak daleko, že nezmínil se ani slovem o svatosti a umučení sv. Ludmily, ani slovem o ctnostech, zásluhách a osudech Václavových, dvěma větami pak odbyl zavraždění sv. Václava. Tim by bylo ovšem hledání odpovědi na otázku, kterou legendu o prvých našich mučennících Kosmas znal, velmi znesnadněno, kdyby nám Kosmas svou zmínkou o Podivenovi nebyl poskytl známku bezpečnou. Ale Kosmas podává ve své kapitole 18. a 19., kde mluví o prvých

letech Boleslavových po zavraždění Václavově, ještě jiné známky k řešení naší otázky. Praví především, že kostel sv. Víta, jež Václav vystavěl, byl dokonán sice za jeho života, ale nevysvěcen. Podíváme-li se do Gumpolda, poznáme hned, že Gumpold zpravodajem Kosmovým *nijak býti nemohl*, neboť podle Gumpolda (jenž tu udělal chybu neporozuměv legendě »Crescente fide«) byl kostel sv. Víta vysvěcen za života Václavova biskupem řezenským Tutonem! Ale mnohem důležitější je okolnost jiná, protože týká se ještě více historie sv. Václava a *ukazuje, že to byl Kristián, jež měl Kosmas před sebou*. Kosmas vypravuje o přenesení sv. Václava do Prahy, dříve, že Boleslav, nemoha snést zázraků, jež dávaly se nad hrobem bratrovým v Boleslavi, *nařídil potají* věrným klientům, aby tělo bratrovo přenesli do Prahy a *v noci* je pohřbili u sv. Víta, aby divy, jež by se snad daly budoucně, přičteny byly zásluhám sv. Víta. O tom, co tu praví Kosmas, *neví však Gumpold nic*; podle Gumpolda jsou to *quidam fideles*, kteří o své újmě a *bez vědomí Boleslavova*, obávajíce se dokonce pomsty jeho, o půlnoci tělo Václavovo vyzvednou a do Prahy dopraví. Zcela tak má to, ovšem prostčeji a kratčeji, předloha Gumpoldova, »Crescente fide«. Že tělo Václavovo bylo přeneseno do Prahy *na rozkaz knížete Boleslava*, to má kromě legendy Vostokovy *jediný Kristián a jediný Kristián vůbec* má zprávu, že přenesení mělo se státi na rozkaz knížete v noci, do kuropění, pod ztrátou hrdla. *To snad postačí . . .* Motivu rozkazu knížecího, jak jej má Kosmas, Kristián ovšem nezná — jeho Boleslav počíná býti přesvědčen o svatosti bratrově, ale nechce se k tomu přiznati a z činu svého se káti zřejmě, proto nařizuje přenést tělo bratrovo v noci — ale ten motiv nalézáme u Kristiána *na jiném místě*, kde vypravuje, jak Drahomíra dala vystavět kapli sv. Michala nad tělem Ludmiliným, aby zázraky její přičteny byly sv. Michalu. I zde tedy nejspíše čerpal Kosmas z Kristiána; daného motivu užil, aby fakt Kristiánem sdělený (že Boleslav nemoha odolávati divům božím, počal, ač pozdě uznávati, jak zhřešil) zlehčil v neprospěch Boleslavův.

Vidíme tu zároveň, jak vyvíjely se během doby názory o Boleslavovi: čím více rostl sv. Václav v kultu věřících v postavu světce, čím více přibývalo zázraků, jimiž bůh prokazoval zásluhy a svatost věrného služebníka svého, tím hlouběji klesal bratrovrah v očích potomků. V legendě Vostokově Boleslav s pláčem lituje činu svého, Boleslav Kristiánův lituje, ale váhá se k tomu přiznati zřejmě, u Vavřince je o upřímnosti pláče Boleslavova také vyslovena pochybnost, Kosmův Boleslav, Boleslav 12. století, je však pravá ohava. A tento vyvrhel Boleslav, Boleslav Ukrutný, ovládl z Kosmy veškerou tradici potomní, pozdější legendy i letopisy . . . I tu tedy musíme konstatovati výmluvný argument, že Kristián psal *před Kosmou, nikoliv po něm*.

Uzavírám tuto kapitolu projevem přesvědčení, že se mi můj důkaz, že Kosmas znal a užil Kristiána, dobře povedl.

•

Zmínkou o tom, že Boleslav Kristiánův je ještě patrně Boleslav tradice Kosmou nedotčené dostali jsme se k druhé části důkazu svého, že Kristián je starší než Kosmas, k té části totiž, která prvenství Kristiánovo dokazuje nepřímou nebo negativně tvrzením, že Kristián je naprosto nezávislý na Kosmovi, že v něm není nic, co by bylo čerpáno z Kosmy a dále že v něm jsou názory nebo fakta, jež po Kosmovi nijak tak, jak to pozorujeme u Kristiána, napsány býti nemohly. V knize své spokojil jsem se v této věci dokladem jediným, ale vymluvným za celou řadu jiných. Napsal jsem, že to, co Kristián vypravuje o českých dějinách báječných, nemohlo naprosto psáno býti po Kosmovi. Je známa dobře a každému česká pověst o Přemyslovi a Libuši a založení Prahy, tak jak ji zpracoval Kosmas a jak ji z něho převzala tradice pozdější — Kristián nám však vypravuje pověst tu v základních rysech jinak. On říká, že prvotní Čechové žili beze vsí vlády, že morem donuceni obrátili se o pomoc k jisté věštkyni (jejího jména Kristián neuvádí!), jež jim poradila založiti hrad. Založili tedy Prahu a potom nalezše jistého výborného muže, jež zastával jen službu rolnickou, učinili jej knížetem a oženili s dotčenou pannou věštkyní . . .

To, opakuji, *nemohlo naprosto* býti psáno někým, kdo znal Kosmu, zde pověst je v základních rysech jiná — srovnáme-li kterékoliv z přehojných vzdělání české pověsti z doby po Kosmovi, poznáme, že na jisté základní rysy se změna nikdy neodvážila, všude zakládá Prahu na př. Libuše, když již pojala Přemysla za manžela, všude je Libuše od počátku kněžnou a nikoliv jen věstkou čarodějnicí, všude — od Kosmy až do rukopisu Zelenohorského. Odtud a s dostatek i odjinud lze nasbírat *zkušenosti*, jak mění se a může měniti pověst během dob a jak nikoliv, a na základě této zkušenosti stojí tvrzení moje: česká pověst, jak je u Kristiána, nemohla psána býti po Kosmovi. Nuže — co namítá Kalousek proti tomu? Kalousek praví: Pekař svou větu »dokazuje jenom tím, že Kristiánovo vypravování o pohanské době České země značně se liší od vypravování Kosmova i že jest *jednodušší a proto prý jest také starší* než vypravování Kosmovo, kteréž vyniká mnohými *podrobnostmi* . . . »

Nikoliv — něco takového jsem nikde nenapsal, a prof. Kalousek zcela zbytečně a k tomu s nechutným srovnáním o dvou chůvách polemizuje proti výkladu, který mi *neprávem přičítá*. Nepravím nikterak: Kristiánovo vypravování je jednodušší a proto starší, nýbrž pravím: Kristián vypravuje něco zcela jiného, něco, co po

Kosmovi nikdo napsati nemohl.¹⁾ Kalousek na čtyřech řádcích do-
týká se i této otázky (když byl skoro stránku věnoval polemice
proti něčemu, čeho jsem nenapsal), ale neseznamuje čtenáře s celým
dosahem »nových prvků« pověsti, jak je nalézáme u Kristiána,
pravě pouze, že tyto nové prvky »*může jiný* zase pokládati za
plod bláhového rozumování, které provozoval Kristián o pověsti
zaznamenané Kosmou«. Pochybuji, že by prof. Kalousek na *přímou*
otázku, zda rozdíl, jež jeví se v Kristiánově pověsti české u sro-
vnání s Kosmou, má za plod bláhového rozumování někoho, kdo
znal Kosmu?, odpověděl přisvědčivě (byl by musil se aspoň po-
kusiti o důkaz, že Kristián znal a užil Kosmu; to však neučinil)
— já tvrdím, že každý historik, který přece má nazbyt příleži-
tosti učit se a poznávati, jak tradice během dob se mění a vy-
víjí a *jak se měniti nemůže*, by »bláhové rozumování«, jež podle
Kalouska může zde míti někdo za možné, prohlásil v těchto okol-
nostech za věc vyloučenou. Každý historik přiznal by jistě tolik,
že z Kristiánova podání české pověsti je zřejmo, že Kristián z Kosmy
nečerpal, že je na něm nezávislý — že je *starší* než Kosmas, toho
jsem tímto důkazem z pověstí přímo zastávati nechtěl, poznamenal
jsem pouze, že Kristiánovo formulování české pověsti vzbuzuje
dojem většího stáří než vypravování Kosmovo. Že jsem však měl
pravdu nejen v prvním směru, ale i v této poznámce, že Kristiánem
zaznamenaný variant pověsti je starší než báječné dějiny Kosmovy,
ukázal výsledek předešlé kapitoly, poučující nás, že Kosmas znal
a užil Kristiána, zajisté s dostatek.

V otázce této je zároveň viděti, jak důležitý je objev, že
legenda Kristiánova je dílo 10. stol. Nepředpojatý historik nepo-
chybně uzná, že nově nalezené nejstarší vypravování o českých
dějinách báječných, přes to, že je zcela stručné, má důležitost
neobyčejnou. Důležitost samo sebou a pak pro kritiku Kosmy.
Vidíme nyní, jak Kosmas zacházel se svými prameny: měl před
sebou důležitý pramen pro české dějiny od křtu Bořivojova až
do r. 929, ale neužil takofka nic z něho, spokojiv se odkazem
naň, nezmínil se o svaté Ludmile, o zásluhách Václavových, o po-
čátcích českého křesťanství. Že tu spolupůsobila nechuť Kosmova
k těm částem práce Kristiánovy, kde se mluví o slovanské liturgii,
o sv. Cyrillu a Methodovi, je víc než pravděpodobné.²⁾ Jak pak
vzdělal tento humanista 12. stol. české dějiny báječné, jak i v tom
pominul zpráv Kristiánových, buduje ve velkém stavbu novou, ale
z velké části buduje s materiálem cizím, motivy z klassické četby
a lícněmi po cizích luzích nasbíranými — obraz toho, beztoho již

¹⁾ V mé knize str. 64, řádek 10. z dola má ovšem býti: *napsáno* místo:
nesprávno. — ²⁾ Srv. feuilleton Šustův, Die älteste böhmische Chronik
v »Politik« 1903, č. 28.

dosti určitý, doplňuje srovnání Kosmy s Kristiánem velmi ostře. Kristián nyní pomůže nám hledati pravdu, rozeznávati, co vskutku bylo »senum fabulosa narratio« a co je fabule Kosmy samého!

»Jinak«, praví Kalousek, »Pekař nedokazuje ničím, že by Kristián byl nezávislý na Kosmovi«. Mám za to, že argument z vylíčení staré pověsti české stačí úplně. Nestačí-li to prof. Kalouskovi, mohl bych mu na několika stránkách sebrati dokladů pro větu: v Kristiánovi není nic, co by ukazovalo na znalost Kosmy nebo na použití Kosmy. Výklad takový by přešel ovšem záhy v argumentaci, že v Kristiánovi není nic, co by prozrazovalo autora písčíchho v poměrech a názorech 12. stol. nebo v době pozdější. Některé výmluvné argumenty sem náležející poznáme ještě níže — zde upozorňuji jen na to, že zcela mimochodem vyložili jsme jiný doklad nezávislosti Kristiánovy na Kosmovi (to jest pojmání Boleslava I.). Dodávám ještě (také jen mimochodem): kdyby Kristián psal a padělal po Kosmovi, byl by autorství své kompilace přičetl tuším Kosmovu Strachkvasovi a nikoliv Kristiánovi, jehož Kosmas nikde nejmenuje, byl by pravděpodobně opakoval po Kosmovi, jak Svatopluk zmizel jako kdysi Romulus uprostřed vojska svého a skončil život nepoznán mezi poustevníky, byl by asi z Kosmy převzal datum křtu Bořivojova k r. 894 atd.

3. *Kristiánova práce je z 10. století.*

Poznali jsme přes námitky Kalouskovy, že Kristián je starší Kosmy — že psal v 10. stol., toho jistotu podává nám okolnost, že se za vrstevníka biskupa Vojtěcha a za Čecha z druhé polovice 10. stol. prohlašuje a že nic v jeho práci nebo mimo ni tomu není na odpor, nýbrž naopak vše tomu dobře nasvědčuje. Prolog práce jeho je adresován příbuznému biskupu Vojtěchovi, v práci samé, v kapitole sedmé oslovuje znovu biskupa Vojtěcha jako vrstevníka svého a činí patrnou narážku na neshody biskupovy s knížetem Boleslavem II. a Čechy, v prologu dovolává se toho, že zprávy své čerpal také z úst starců, kteří sv. Ludmilu a sv. Václava znali osobně, ku konci práce své v kapitole 10. zmiňuje se o tom, že sestra sv. Václava, Přibyslava, potrestána byla za nemoudrý skutek svůj »za našich časů« a má za zbytečné podrobnosti vypravovati, protože jsou obecně známy, naznačuje (v kapit. páté), že o neshodách mezi sv. Václavem a Drahomírou, matkou jeho, ví mnoho podrobností, ale že je pomíjí úmyslně, praví (v kap. první), že Morava je od kletby Methodovy pohromami stíhána po dnešní den a činí zase narážku na neochotu Čechů poslouchati vůle biskupovy, dovolává se mnohých přímých svědectví o zázracích nad tělem Podivenovým . . . O všem tom se Kalousek ani slovem *nezmiňuje*, ale je přece, jak patrné, v jednom podstatném omylu, pokud

jde o tyto okolnosti. Má totiž za to, že *jen prolog* Kristiánovy legendy to je, jenž obsahuje tvrzení, že autor byl vrstevníkem sv. Vojtěcha.¹⁾ V práci své upozornil jsem přece obšírně na jiná taková místa v legendě samé, na místa, jež jsem zde právě znovu shrnul — z toho prof. Kalousek zajisté pozná, že tu nejde jen o předmluvu, ale i o řadu míst z prologu a z kapitoly první, páté, sedmé, deváté a desáté. Ta místa, nejenom prolog, by musila býti také raffinovaně padělána, kdyby, jak tomu chce Kalousek, měla práce Kristiánova náležeti do 14. stol., nebo vůbec býti mladší století desátého.

Kristián hlásí se tedy do století 10. přímo; z jeho řeči, stylu, soudů, názorů, krátce *z formy i obsahu* poznáváme pak, že do této doby náleží a že do doby mnohem pozdější, do stol. 12.—14., náležeti nemůže. Každá práce literární jako každé dílo umělecké a každý plod činnosti lidské vůbec má na sobě více nebo méně patrné známky doby, kdy vzniklo. Kde je srovnacího materiálu tolik, jako v literárních dílech středověkých, a kde práce, o níž jde, je tak rozsáhlá a bohatá zprávami všeho druhu, jako je tomu u legendy Kristiánovy, tam může historik ze známek formy i obsahu dojít i o stáří pramene, kterým se obírá, soudu zcela bezpečného. Ukázal jsem na velký počet takových míst rázu formálního i věcného, jež jsou v práci Kristiánově a jež v době pozdější, stol. 12—14., psána býti nijak nemohla. Při důkazu z takovýchto známek dobových nesmíme přestati ovšem na jednom neb dvou příkladech — musí jich býti celá řada, a musí je vykazovati všechny části práce: neboť jednotlivé slovo může konečně vždy ozvati se i v době pozdější, již je cizí, a kdyby známek určité doby a určitého stáří neprojevovala práce celá, byla by na snadě domněnka, že je to směr textů nestejného původu. Tak ukázal jsem na slova, fráze nebo zprávy zejména tyto: v končinách Lotharovců nebo Karlovců (místo ve Francii pozdějšího středověku), název pro biskupa pontifex (místo episcopus) a staré tituly jeho, zmínky o koepiskopu (možné naposled v 10. stol.), často užívaný název Slovanů pro Čechy a Moravany a české kmeny, zmínka o synu kněze Štěpána, o prodávání hochů na tržišti pražském a prodávání dlužníků v otroctví, zmínka o křtu dospělých ve dvou termínech, splývání názvů dux, rex, princeps (dodávám nově: hojně užívání slova regnum o zemi a panství knížat českých), zprávy o trestání celých rodů za hřích jednotlivce, o přijímání podobojí, zmínka o »exercitus« Václavovu, snad i o »curtenses«. Dnes bych mohl dodat nově: užívání terminu »provincia« ve smyslu »terra«, označení

¹⁾ Srv. Osvěta. str. 109 (»jakož by z její předmluvy následovalo«), 111 »kdo viní předmluvu k legendě z nepravdy, nechť to dokáže«, 123 (»před níž postavil klamnou předmluvu, jako by to všechno bylo psáno za sv. Vojtěcha«).

Pšovska za zvláštní zemi slovanskou, zmínka o tom, že při přenesení sv. Ludmily byli diváci křesťané i pohané, zmínka prologu, že Čechové nemají dosud officia o sv. Václavovi, veliká úcta k mništví, o nřž svědčí několik míst legendy, slovo *didascalus* o učiteli, slovo *zabuius* (ďábel), časté užívání slova *basilica* vedle *ecclesia*, slovo *levita* (místo *diaconus*), slovo *apparitores* (služebníci), *baiuli* (nosiči), *bibliotheca* ve smyslu kniha, *casae Christi* (kostely), slovo *christicolae*, *crusina* (krzno), *framea* (oštěp), slovo *rus* (venkov), *inclusus* (poustevník), *presbyter*, *rectores* (= *duces*), *substantia* (= majetek), *Strojmir* vyložený latinsky *iudica a rege pacem* (na toto odkázal jako na doklad velkého stáří sám Kalousek; strojiti je v legendě Vostokovské vskutku vládnouti) a ještě několik jiných. To jsou vesměs slova a výrazy, obraty neb názory 14. století cizí a cizí z největší části již století 12. K nim náleží konečně celé *Kristiánovo pojetí sv. Václava*, v celku i v jednotlivostech, jež odpovídá jen legendám 10. století a nemožné je v století 12.—14., sem náleží celý ráz jeho náboženských projevů a jeho pojmání křesťanství, jeho zpráv o církevním životě, v pozdějším středověku cele nemožný.

*

Neváhám prohlásiti, že v těchto známkách třeba spatřovati *nejhlavnější argument*, že Kristián je dílo 10. stol. — zde práce mluví sama, přímo, zde nemůže klamati. Jak postavil se k mým vývodům v této věci prof. Kalousek? Připustil, že leccos z toho, co jsem za charakteristické známky velkého stáří Kristiánova uvedl, nehodí se do 14. století (hlavních důkazů mnou vedených však neuvedl ani na ně nereagoval), ale napsal zároveň, co jednou na světě bylo, o tom pozdější spisovatel může se dověděti ze starších spisů, že Kristián zejména staré legendy (Wattenbachovu!) doslova opisoval a tak ovšem (dodejme) v některých částech rázu spisů z 10. stol. nabyl. •Takové starožitniny byly by bezpečným důkazem velkého stáří pouze v tom případě, kdyby Kristián všechno byl psal z vlastního domyslu nebo z ústního vypravování svých vrstevníků• (str. 112).

Nikoliv — *tak jednoduchá věc není!* Znázorněme příkladem, oč jde. Já tvrdím: ten a ten kostel jeví v celku i v jednotlivostech ráz basiliky románské 10. stol.; byl vystavěn tedy v století desátém. Prof. Kalousek namítá: I později přece stavěly se románské stavby a staví se doposud, pozdější stavitel mohl zcela dobře užiti motivů starších, jež znal — proto mne tvrzení, že kostel, o nějž jde, je zbudován v 10. stol., nepřesvědčuje. — Jak čtenář pozná bez nesnází, má stanovisko prof. Kalouska dvě veliké vady: Kalousek 1. zapomíná, že románské stavby z doby značně pozdější než 10. stol. pozná znalec brzo a dobře, zapomíná

krátce, že máme také neklamné prostředky methodické, abychom rozeznali pozdější napodobeninu od starého originálu nebo pozdější použití starších motivů, 2. opomíjí prokázati, co patrně tvrditi chce: kostel, o nějž jde, není stavba jednotná z 10. stol., ale je to směs slohů z rozličných dob, jsou v ní zejména gotické partie ze stol. 14.; praví-li nápis vtesaný nad portálem, že stavba vykonána byla v 10. stol. a praví-li to ještě jiné desky uvnitř kostela, je to klam, neboť právě portál a tyto desky jeví se jako části gotické z poč. 14. stol.

Krátce: 1. Kalousek *neprokázal ničím svou hlavní větu* (ba ani se nepokusil to prokázati), že Kristiánova legenda je slátána z kusů rozličného stáří a původu. Já byl napsal v své knize: »Práce Kristiánova je, jak již komposice a styl s dostatek ukazuje, *jednotná*; není to naprosto nějaká mosaika ze sebraných zlomků prací cizích«. *Zde* měl Kalousek nasaditi páky, chtěl-li, aby nejdále jdoucí tvrzení jeho nebylo a nezůstalo pouhým tvrzením bez důvodů. Je-li Kristiánova legenda slátaninou, musilo by to přece býti patrné na první pohled, jako na první pohled poznáme stavbu vykazující několik rozličných period stavebních, několik různých slohů — musil by v jednotlivých částech býti rozličný sloh nebo aspoň charakteristické známky jiných poměrů kulturních, právních, společenských a jiných názorů, byly by pravděpodobně neshody a protivy mezi zprávami jednotlivých partií, části přímo padělané musily by prozrazovati svůj původ pozdější. *Ale nic takového u Kristiána nepozorujeme*; komposice jeho díla je přímo vzorná (jen v jedné drobnosti se omylem opakuje), odkazy z kapitoly na kapitolu svědčí, že vše náleží k sobě, sloh je jednotný a jen na jednom místě je doslova převzat kus z legendy, již známe, z legendy Gumpoldovy — a právě ty části, jež by byly musily býti podle Kalouska padělané v 14. stol., prozrazují nepochybně, že nemohly po 11. stol. býti napsány! Právě v prologu, jenž přece, kdyby byl padělán v 14. stol., musil by býti psán »z vlastního domyslu«, je fráze v 12—14. stol. naprosto nemožná: in partibus Carlingorum, právě tam sluje biskup »pontifex«, tituluje se »ter beatus« a »vestra sanctitas«, právě tam je v 14. stol. neslýchané tvrzení, že Čechové nemají ještě officia k sv. Václavu. A totéž platí o jiných částech práce Kristiánovy, kde se ona výslovně do 10. stol. hlásí — proč aspoň v těchto kusech se Kalousek nepokusil ukázati, že styl a ráz jejich neodpovídá stol. 10.? Proč se vůbec o tom nezmínil? Je pravda: on vytýká anachronismy a známky pozdějšího původu na jiných místech — poznáme však, pokud právem.

2. Zkušenost poučuje nás *zcela bezpečně*, že pozdější kompilátoři a předělávatelé své předlohy *měnili* více nebo méně a to věcně i formálně. Jinými slovy: *není naprosto možná*, aby někdo

v 14. stol. opisoval do své práce celé předlohy z 10. stol. *beze vsí změny*, jak by tomu musilo býti, kdyby měl se svým výkladem Kristiána pravdu prof. Kalousek. Stávalo se, že převzal kus předlohy, ale celé partie v sousedství toho kusu mluví nepochybnou mluvou té doby, v níž kompilace povstala. Stávalo se také, že pozdější autor převzal, předěláváje předlohu volně, tu a tam slovo v době jeho již neužívané a neobvyklé, ale hned v sousedství jeho prozradil patrně řadou známek charakteristických dobu svou vlastní. Marignola na př., jenž čerpal z legendy Kristiánovy, jmenuje sv. Vojtěcha, Cyrilla, Methoda terminem »pontifex«, ale všude jinde sluje mu biskup ovšem »episcopus«; že archaismus »pontifex« je v práci cizím živlem a ohlasem prastarého pramene, lze poznati na každé stránce. U legendy »Diffundente sole«, která je mnohem starší než Marignola a čerpala ještě více z Kristiána, jsme poznali, jak legendista, přes to, že často slovně přiléhá k předloze, neobvyklé slovo »pontifex« převáděl v »episcopus«.

A jako se každá kompilace pozdější, dejme tomu z 14. stol. pocházející, *formálně musí* prozrazovati jako dílo 14. století, tak se za dílo 14. století prozrazuje *věcně*. Máme několik legend a několik kronikářských zpracování historie Václavovy z 13.—14. stol., z nich můžeme poznati, které byly v té době podstatné živly tradice svatováclavské, poznati, jak velice liší se tu Kristián od prací těchto a jaká mezera časová zeje mezi oběma. V legendách těchto je Drahomír *pohankou*, je dokonce srozuměna s Boleslavem v spiknutí proti Václavovi (Oriente iam sole) — u Kristiána je křesťankou a pochovává zabitého syna svého: jako v legendě Vostokovově! O tomto místě Kristiánově napsal kdysi Kalousek sám, že je to »velmi pamětihodné, ba *podivuhodné* u spisovatele v první polovici 14. věku«¹⁾ . . . Legendy z 13.—14. stol. mají o celou řadu zázraků *více*, v tom také zázraky z 13. stol., mají ovšem důležitý kus tradice pozdější, jak sv. Václava oslavil Bůh před císařem a jak si sv. Václav vyžádal rámě sv. Víta, mají vypravování o králi Dánském Erichovi — je *podivuhodné*, že Kristián, Kalouskův kompilátor 14. stol., má jen zázraky, jež se staly během 10. stol. a neví nic ani o motivu tak vděčném, jako byl vstup knížete českého do shromáždění knížat se zářícím křížem na čele a v průvodu andělů. Je *podivuhodné*, že pozdější legendy mají charakteristiku bratrovraha Boleslava touž, jako ji má Kosmas: »corde crudelis, vultu horribilis, actione inhumanus, quapropter *saevus* Boleslavus vocatus est« (Oriente iam sole) a že Kristián ještě Boleslava *Ukrutného* nezná — je *podivuhodné*, že legenda »Oriente iam sole«, jejíž prvá redakce, jak lze ukázati zcela

¹⁾ Srv. Obrana sv. Václava, str. 46.

bezpečně, je nanejvýše z 2. polovice 13. stol.,¹⁾ čerpá z Kristiána vydatně, často slovně, z téhož Kristiána, jenž prý psal — v 14. stol., a zlobí se naň, že napsal, že sv. Václav přece někdy mnoho pil — je *podivuhodné*, že legendy 13.—14. stol. nerozumí některým místům Kristiánovým, tak na př. o kupování hochů pohanských,²⁾ o souboji s knížetem Kouřimským,³⁾ o Boleslavově vládě v Boleslavi,⁴⁾ o Podivenově rozdělení almužny (o tom víc níže) — je *podivuhodné*, že kladou důraz na to, že hlavní příčinou smrti Václavovy byl Boleslavův »zelus paganici erroris«,⁵⁾ kdežto u Kristiána nic takového není — *podivuhodné*, že představují si Čechy doby Václavovy sjednocené politicky v mezích své doby a rozdělené na kraje,⁶⁾ kdežto v Čechách Kristiánových je ještě Pšovsko zemí samostatnou, země Kouřimská má svého knížete . . . A nikde v těchto legendách nenajdeme slov in partibus Carlingorum, nikde koepiskopa, nikde zmínky o prodeji hochů na tržišti, nikde slov: Moravia, regio Sclavorum, Sclavi Bohemie.⁷⁾ provincia Sclavorum Psow, nikde že *exercitum* suum Václav pěkně šatil, nikde slova »presbyter« (všude: sacerdos), nikde zpráv nebo narážek, jimiž by se legendista chtěl hlásiti do doby Václavovi blízké . . . Naopak, prvá redakce »Oriente iam sole«, jež na př. vypravování o tom, jak Přibyslava zmocnila se části ostatků Václavových, přejímá skoro slovně z Kristiána, *vynechává* poctivě Kristiánova slova konečná: Quod quia nostris constat factum temporibus, plurimisque patet, supervacaneum huic opusculo credidi inserendum.

Závěr všeho, je-li ho vůbec třeba, může zníti zase jen takto: Legenda Kristiánova pochází, jak z velikého počtu známek formálních i věcných je patrné, z doby, do níž se hlásí přímo, z 10. stol.; známky tyto byly by v kompilaci pozdější, mladší Kosmy, naprosto nemožné.

¹⁾ Je obsažena v kodexu stát. a dvor. knihovny mnichovské č. 21547, psaném v 2. pol. 14. stol. a obsahujícím životy svatých, na posledních listech (f. 197a—207b). Hned za ní následuje část legendy »Diffundente sole«, počínající se: Factum est autem post mortem venerabilis viri a nedokončená uprostřed věty slovy: ut mucrone caput meum auferentes et in sanguine . . . (f. 209a). »Oriente sole« tohoto textu nemá ještě zázraků z 2. pol. 13. a 14. st., jež má obsírnější recenze, známá z našich rukopisů z 14. st., má však zázrak o ženě ohluchlé, jež vydala se z města pražského (civitas) na hrad Pražský (castrum) a na mostě se vroucně modlíc a ke kostelu na hrad vzhlížejíc, nabyla sluchu. Více o této zajímavé recenzi povím později. — ²⁾ »Ut annuncietur« má, že sv. Václav kupoval »gentilium pueros undecunque sibi adductos«. Podobně nerozumí »Oriente iam sole«. — ³⁾ Táž legenda si myslí, že tu šlo o odboj »praefecta« Kouřimského. — ⁴⁾ »Oriente iam sole« má: »ubi tunc temporis cum tota curia sua morabatur«. — ⁵⁾ Oriente iam sole. — ⁶⁾ »Ut annuncietur«: Per omnes sui ducatus provincias carceres destruxit. — ⁷⁾ Marignola naopak proti tvaru »Sclavi« polemizuje; má prý se psáti »Slavi«.

4. *Domnělé anachronismy a chyby Kristiánovy.*

Prof. Kalousek má však za to, že v práci Kristiánově jsou známky věcné, jež ukazují k tomu, že dílo vzniklo mnohem později než v 10. stol., že jsou v ní data v stol. 10. nemožná, poklesky proti historii, krátce věcné anachronismy. Některé takové zprávy a data jsou mu přímým a prý dostatečným svědectvím, že legenda, o níž jde, mohla vzniknouti až v 14. stol. . . . Kdyby tomu bylo vskutku tak, jak tvrdí Kalousek, musily by v předchozích kapitolách shrnuté důkazy, důkazy tak výmluvné a přesvědčivým materiálem bohaté, nebýti — důkazy! Poznáme však bez nesnází, že Kalousekem sebrané anachronismy, že »novoty«, jež našel v Kristiánovi, před kritikou neobstojí nikde a že některé právě naopak promění se obratem ruky v důkaz velkého stáří Kristiánova.

Kalousek počíná (str. 120) *prologem*. Víme již, že o prologu má Kalousek mylně za to, jakoby to byl jediný kus Kristiána, jenž celou práci klamně datuje do 10. stol. Čekali bychom tedy, že aspoň nyní ukáže, že tento prolog v 10. stol. napsán býti nemohl, že naopak jeví ráz 14. stol. Ale nikoliv — Kalousek pouze ukazuje na nesrovnalosti a odpory v něm, t. j. na domnělé nesrovnalosti a odpory. Kristiánovi se prý řeč nesrovnává: praví, že našel rozličná skládání o životě sv. Václava a sv. Ludmily a zároveň vytýká Čechům, že si svých prvých svatých neváží, že »nemají modliteb, zpěvů a řečí«, jimiž by k úctě jejich byli povzbuzováni. A Kalousek ukazuje dále, že r. 995 se na Libici světla památka sv. Václava jako svátek zasvěcený, odkazuje na modlitbu o přenesení sv. Václava, »složenou jistě několik málo desetiletí po smrti sv. Václava« . . . Mám za to, že prof. Kalousek sám na tyto vývody své velkého důrazu neklade. Neboť nedokazují nijak, že by prolog nemohl býti psán v 10. stol., naopak bylo by lze jich užiti proti výkladu, že by někdo tímto způsobem padělal prolog v 14. stol. Já však v prologu žádného odporu ani žádné neupřímnosti spatřovati nemohu. Postup myšlenek Kristiánových je zcela jasný a plnou důvěru vzbuzující: autor si stěžuje, že dosavadní vyličení historie Ludmiliny a Václavovy *nevyhovuje* (non pleniter disert), chce je doplniti a opravití z dobrých pramenů — nota bene, z výpovědí pamětníků sv. Václava! Praví dále, že kdyby tak znamenité svatě měli ve Francii, vypsalí by činy jejich zlatými písmeny, měli by úplné officium k oslavě svátků jejich, stavěli by kláštery s jménem jejich. *Toho všeho my nemáme*, ač tu jde o jediné světce naše; a ač denně zásluhy jejich pozorujeme, chováme se k nim takřka nehodně . . . Zde přece není žádný odpor, zde je jen snad — zcela pochopitelné v takových případech — zesílení výtky, že Čechové si neváží svých patronů tak, jak by si jich vážil

pokročilejší národ na západě. Víme přece, že Kristián píše podle pravdy, že skládání dosavadní jsou nedostatečná, víme, že to byla z největší části skládání cizího původu (Gumpold a Crescente fide — na tuto okolnost Kalousek úplně zapomněl), nemáme žádné určité zprávy o tom, že by Čechové sami měli před Kristiánem napsanou historii sv. Václava a sv. Ludmily, o úctě sv. Ludmily v 10. stol. dovidáme se jen z Kristiána (nejde tu zajisté jen o sv. Václava, ale i o sv. Ludmilu), v zprávě, že Čechové nemají ještě plného officia k svátku sv. Václava, musíme pak spatřovati přímo důležitý argument, že prolog později padělán býti nemohl. Kristián sám zve sv. Václava svým patronem, zve jej patronem Čechů, celá práce jeho je jediným projevem vroucí piety a obdivu, jichž v té míře ovšem průměrnému Čechu jeho doby sotva se dostávalo. Jeho stížnost je stížnost nadšeného horlivce, ale naprosto nemůže býti vykládána jako známka klamu, jako neupřímnost nebo nesrovnalost. Kolik předmluv, kolik provolání, kolik nadšených článků musilo by, touto methodou zkoumáno, prohlášeno býti za díla podezřelého původu!

*

A nyní přijdeme k dvěma velkým důvodům Vackovým. »Hned v první větě«, praví Kalousek, »se nám zvěstuje nemožná novina, že Morava přijala křest za času velikého učitele Augustina; a to měl napsati Kristián asi r. 994? Sv. Augustin zemřel r. 430; což by Kristián mohl nevědět, že Bořivoj, jeho praděd, křtěný od Methoda, zemřel asi před stem let a že sv. Augustin žil o několik set let dříve?«

Nemohu jinak než odpověděti, že Kristián vskutku něco podobného napsal a že to mohl docela dobře napsati v 10. stol. *Něco podobného*: neboť Kristián vskutku praví: Morava, země Slovanů, *podle pověsti* (fama memorante), jak se věří a uznává, přijala křest *za starých časů* (antiquis temporibus), v době prý (*ut aiunt*) slavného učitele Augustina. O Bulharech však, pokračuje Kristián, se praví, že dávno před tím dostalo se jim téže milosti (t. j. křtu). Jistý Cyril,¹⁾ rozený Řek, znalý písma latinského i řeckého, když byli Bulhaři uvěřili, přišel ve jménu sv. Trojice kázati víru Kristovu i svrchu dotčenému národu, zůstávajícimu na Moravě . . .

Kalousek s Vackem, jak pozorujeme, přičítají a vytýkají Kristiánovi omyl, že Method byl vrstevníkem sv. Augustina a z tohoto ovšem nehorázného omylu uzavírají: Kristián nemohl psáti v 10. st. (Vacek to proloženými větami oznamuje čterářstvu Časopisu Čes. Musea). To je tvrzení vskutku překvapující — řekl bych bez mála

¹⁾ Věta tato je s předchozí spojena spojkou »siquidem«. Spojka ta je u Kristiána několikrát, někde třeba ji překládáti patrně »totiž«, ve většině případů znamená prázdné: igitur nebo deinde.

karakteristické pro způsob, jak se shledávají námitky proti mé knize. Kristián nám přece vypravuje podrobně o genealogii sv. Václava, o jeho otci Vratislavovi, o jeho dědu Bořivojovi, má určitá data, jak dlouho ten i onen vládl, event. žil; ví tedy *nade vsi pochybnost*, že Bořivoj, děd Václavův, žil v 2. pol. 9. stol. Tých Kristián nám zároveň vypravuje obšrně, jak byl Bořivoj pokřtěn od Methoda na dvoře Svatoplukově. Závěr z toho je tuším na snadě, že Kristián ví, že Method žil v době Bořivojově, čili v 2. pol. 9. stol. A poněvadž — jak duchaplný důkaz! a jak smutné, že jej musím provést! — Kristián zároveň praví, že Method byl bratrem Cyrillovým, zdá se mi, že každý musí i bez velké námahy své ostrovtipnosti dojíti závěru: *Kristián ví zcela dobře, že Cyril žil v 2. pol. 9. století*. Pan Vacek ovšem píše a podtrhuje: Kristián si myslí, že Cyril žil za — sv. Augustina, v pátém století . . . a prof. Kalousek nemá odvahy, aby k otázce plně údivu, kterou si položil, připsal rozhodné: Nemožno!

Praví-li Kristián zároveň, že *podle pověsti* byla Morava pokřtěna *za starých časů* a to *prý* v době sv. Augustina, bude jistě každý nepředpojatý čtenář rozuměti tomu tak, jak já tomu rozumím: Kristián mluví o *starším pokřtění Moravy*, o jiném, než bylo to, jež zásluhou Cyrilla a Methoda dokonáno bylo v 2. pol. 9. stol. Kristián chce říci krátce: Morava byla, jak se praví, pokřtěna již dávno před Cyrille.m a Methodem. A oprávněnost takového výroku lze prokázati bez nsnází, lze ji prokázati zejména pro Kristiána, dobu a okolí jeho. Střední Podunají na pravém břehu Dunaje, Rhaetia, Noricum, Pannonia byly vskutku na křesťanství obráceny dvakrát — *podruhé* počínaje 8. stol. z Bavor a bavorských biskupství (v 2. pol. 9. stol. přistoupil k tomu proud z jihovýchodu, z Byzance), *poprvé* v době římské. Ve stol. čtvrtém a pátém byly tyto země zevně křesťanské, vrstvy vzdělané nebo zámožné nebo vládnoucí hlásily se vesměs ku křesťanství, byla tu řada biskupů venkovských a sídel biskupských (zemím našim nejbližší bylo biskupství v Lorchu-Laureacu v dnešních Hor. Rakousích na Dunaji), z nichž nejdůležitější bylo sídlo metropolitů Srém (Sirmium), vycházeli odtud apoštolé i světci (sv. Jeronym, sv. Martin, sv. Florián), působil tu (v Noricu v 2. pol. 5. stol.) sv. Severin, byly tu četné synody, zuřil tu boj mezi ariánstvím a katolicismem, sv. Severin byl v přátelských stycích s knížaty křesťanských družin germánských za Dunajem . . . Města Vindobona a Carnuntum, oddělená pouze Dunajem od Moravy (Morava starověká jde na jih zcela jistě až k Dunaji) byla křesťanská. A za Dunajem, v dnešní Moravě neb v nejbližším sousedství sídlili v pátém století křesťanstí Rugiové,¹⁾ křesťanství beztoho působilo a šířeno bylo v pokrajích

¹⁾ Na tyto Rugie vztahuje se patrně (t. j. upomíná) zmínka celního řádu raffelstettenského z r. 903—906: Sclavi vero qui *de Rugis* vel de Baemanis mer-

říše — táži se, kdo může po všem tom spatřovati cos závadného v tvrzení Kristiánově, že Morava podle pověsti přijala křest již za pradávných dob, v době prý sv. Augustina? Skutečnost byla nepochybně daleka toho, že by tenkrát celá Morava byla křesťanská, ale Kristián mluví přece jen o pověsti — a proti takovéto formulaci nedá se, jak vidět, namítati nic. Byli-li tam tenkrát již Slované, čili nic, na tom nezáleží a nerad bych se dotýkal této otázky — mám však za to, že tam byli, ale pod panstvím germánských družin.

Ale my můžeme jíti ještě dále a tvrditi: Kristián žil v době a v okolí, v němž se všl určitostí se tvrdilo, že Morava byla v době římské křesťanskou, a odtud nejspíše také Kristián svou zprávu čerpal. Byl to vrstevník Kristiánův, pasovský biskup Pelhřim (nástupcem jeho v Pasově byl biskup jménem — Kristián), jenž odvolává se (podle pravdy) na to, že stolice jeho je dědičkou biskupské stolice z doby římské, starého Laureaca, chtěl dosíci titulu arcibiskupského pro sebe a nástupce své, vymaniti se z područí svého dosavadního metropolitě, arcibiskupa salcburského, a prokázati, že Pasovu ode dávna přísluší diecesální práva v Dolní Pannonii a na Moravě. Psal o to r. 973 nebo 974 papeži a padělal řadu listin, jimiž nároky své dovozoval.¹⁾ Slova Kristiánova *»antiquis temporibus«* zde najdeme přímo (v listu pap. Benedikta VII.), pozorujeme, že vykládají se několikráte v *»Romanorum Gepidarumque tempore«*. Pelhřim tvrdí, že krajiny *»orientalis Pannonia et Mesia«* byly v této době poddány Lorchu-Laureacu. Co Moesie se týče, je tu zřejmý omyl v jméně — ale na tom nezáleží: jde o to, jak si minulost představoval Pelhřim a jak se o ní z listů jeho mohli nebo musili poučovati na př. v blízkém Řezně, kde byl Kristián mnichem. Podle Pelhřima bylo ve vých. Pannonii a Moesii, *»quarum provinciae sunt Avaria atque Maravia«*, v době římské sedm biskupů, suffragánů to arcibiskupa loršského. Pelhřim si tedy krátce představoval věc tak, že Morava byla v době římské křesťanskou a že měla své biskupy, závislé na Lorchu. V pravém listu svém k papeži Benediktu VII. tvrdil, že na Moravě byli ještě před samým vpádem maďarským (kol r. 900) čtyři biskupové. To, jak víme, bylo pravda, jenže tito biskupové moravští z doby synů Svatoplukových nebyli suffragány pasovskými, nýbrž nástupci Methoda a jeho suffragánů — jeden z nich, Wiching, stal se ovšem biskupem Pasovským, a odtud snad mohl Pasov čerpati své nároky na Moravu.

candi causa exeunt (Erben, Reg., č 58), nikoliv na Rusy. Pozdější výklad Dümmlerův, jak za to mám, nemožný. — ¹⁾ Tištěny jsou všechny a dohře v Urkundenbuch des Landes ob der Enns, II. (1856), Anhang, str. 699—717. Více o nich v práci Dümmlerově *»Pilgrim v. Passau u. das Erzbistum Lorch«* (1854).

Závěr bude: co psal a tvrdil v 2. pol. 10. st. biskup pasovský, že totiž Morava byla křesťanskou již v době římské, totéž, ale jako *pověst*, zaznamenává ku konci 10. st. Kristián. Co je tu nemožného? A nesvědčí-li to vše spíše pro Kristiána než proti němu? Pelhřim přičítá mylně i biskupy, kteří byli nástupci sv. Methoda, k suffragánům loršským, nezmiňuje se slovem o sv. Cyrillu a Methodovi — té chyby nebo toho klamu Kristián se nedopouští, nýbrž vypravuje obšírně o církevní organizaci Moravy v době Methodově. Mýlí-li se v čem, může to býti jen údaj, že Method měl pod sebou 7 suffragánů — toto datum by byl Kristián převzal z tradice šířené z Pasova a chtěje zřejmě nesprávnou tradici tuto korigovati, byl by je spojil s organizací církve Methodovy v Moravě Svatoplukově.¹⁾ Ale buď jak buď, nám stačí fakt, že v době Kristiánově se tvrdilo a věřilo, že Morava v době římské byla křesťanskou — tím pak *padá hlavní argument Kalouskův proti Kristiánovi*.

*

„K tomu,“ pokračuje Kalousek, „pan P. Vacek přinesl důvod nový, že sv. Augustin byl uznán a vyhlášen za *učitele církve* teprve papežem Bonifácem VIII. r. 1298, kterýžto údaj, bude-li náležitě ohledán a potvrzen, *sám* by posunul vznik tohoto počátku legendy na začátek 14. st., kde jej tušil Dobrovský.“ „Východní církve,“ pokračuje Kalousek, „nemá Augustina za svatého a neuznává ho za učitele církve“; to také nasvědčuje důvodu P. Vacka. Ale vše to dlužno vyšetřiti blíže a místněji . . .

Vyšetřil jsem údaj Vackův (ač by to nebylo mou povinností) a konstatoval brzo, že r. 1298 byl sv. Augustin vskutku vedle jiných spisovatelů církevních jmenován „*doctor ecclesiae*“. Vacek a Kalousek mají pravdu; a začátek Kristiána by tedy pravděpodobně musil býti ze 14. století, kdyby — v něm Augustin slul: „*doctor ecclesiae*“! *Ale nic takového v Kristiánovi není* — Kristián *nejmenuje Augustina „učitelem církve“*, nýbrž „*velikým*“ nebo „*skvělým učitelem*“ (*doctor magnificus*). To je něco zcela jiného, a tím velkému argumentu Vackovu odňat jest *všechn pozitivní základ*. Komu by pak překáželo slovo „*doctor*“ samo o sobě, musil by podezřívati i sv. Pavla z padělku, neboť on zve se sám „*doctor gencium*“ (to je i u Kristiána), komu by snad vadil titul „*doctor magnificus*“ v 10. st., našel by bez velikého hledání (kdyby své námitky, jakož je zajisté slušno, snažil se nějak podepřítí), že Kristián slova „*magnificus*“ užívá častěji (srv. index ke Kristiánovi v mé knize: *magnifici duces, magnificus imperator*) a že titulu tohoto rázu užíváno v době jeho nezřídka Spokojím se několika doklady: *Sermo de relatione s. Vedasti* (z poč. 10. st.; MG. SS. 15, 403)

¹⁾ Srov. mou knihu str. 22.

praví: »et noster Augustinus, ille *doctor egregius, orator facundissimus, flumen eloquentiae . . .*« Jinde slove sv. Augustin v 9. st. »divus«, »doctissimus«, »beatus confessor« (ibidem SS., II., 295, 297, 763), mezi doktory je počten i v životě Alcuinově z 1. pol. 9. st. (ibidem SS., 15, 184). V diplomu Oty II. z r. 965 sluje sv. Remigius »almus Francorum doctor« (MG., DD., II., 1, 18). Více jsem nehledal — netěšilo mne ovšem shledávati doklady proti námitce, jejíž bezpodstatnost je historiku zřejma. Tak jsem musil již dříve shledávati P. Vackovi doklady k tomu, aby porozuměl středověkému prologu . . .

*

Kalousek vytýká dále Kristiánovi poklesky proti historii, jichž prý v 10. st. učený bratr Boleslava II. dopustiti se nemohl: 1. Kristián mylně tvrdí, že sv. Cyrill přeložil starý i nový zákon do slovanštiny; což prý v tom rozsahu není pravda — ale kritik tu zapomíná, že i žití sv. Methoda tvrdí o Methodovi, že přeložil celý starý zákon do slovanštiny za 6 měsíců. Tomu také nevěříme,¹⁾ ale proto nikomu nenapadne míti žití Methodovo za padělek. 2. Kristián mylně tvrdí, že sv. Cyrill ustanovil zpívati mše a předepsané hodinky jazykem slovanským; vskutku je prý pravda, že soluňští bratři zavedli zpočátku jen slovanské hodinky, a teprv po dovolení papežově, po návratu Methodově z Říma, slovanskou mši. — Z kterých »hodnověrných nejstarších pramenů« tuto zprávu Kalousek čerpal, nevím; vím však z jednoho z nejdůležitějších pramenů, z žití Cyrillova, že bratři hned zpočátku učili moravské své žáky nejen hodinkám, ale i mši (tajna služba) a že po příchodu bratří do Říma zpívána byla jimi mše v jazyku slovanském. Nedovedu si pak představit, jak by to bylo možné, kdyby již na Moravě nebyli bratři i mši poslovanili. 3. Kristián, jenž praví o slovanské bohoslužbě, že se provozuje »podnes v krajinách slovanských ode mnohých, nejvíce v Bulhářích«, byl by musil připomenouti, že se to děje dlelem také i v Čechách. — Souhlasím zcela s Kalouskem, že slovanská bohoslužba se v některých místech v Čechách zachovala přes 10. st., ale nepostrádám nikterak u Kristiána vědomosti toho — naopak! Kristián praví přece: »quod et usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus agitur . . .« To mi znamená: *i mezi českými a moravskými Slovany*. Vždyť víme již (a uvedli jsme to za velmi výmluvný doklad pravosti Kristiána), že Kristián zná Sclavi Bohemie, Moravu zná jako »regio Sclavorum«, Pšovsko jeho »provincia Sclavorum«, Stodory jako zemi Slovanů pohanských — u něho krátce vystupuje

¹⁾ Srv. Jagič, Zur Entstehungsgeschichte, str. 45. Slovanský Nový zákon přinesli bratři do Říma; podle legendy italské byl Cyril s překladem jeho hotov, než se vydal na Moravu.

vědomí o slovanství Čechů, Pšovanů, Stodoranů, Moravanů, Bulharů . . . způsobem, jenž rozhodně nehodí se do stol. 12.—14.

Tedy nezbývá nic z výtek Kalouskových, Kristiánovy poklesky proti historii jsou všechny jen doinnělé? Nikoliv — v jedné věci má Kalousek pravdu: Kristián mylně tvrdí, že sv. Cyril obrátil Bulhary ke křesťanství dříve než Moravu. Je tu u Kristiána asi záměna Bulharů s *Chazary*,¹⁾ mezi nimiž Cyril prvotně působil (jak obšírně slovanský život jeho nám vypravuje). A omyl ten opakuje Kristián *dvakrát* — mluvě o pokřtění Moravy v době sv. Augustina, praví, že Bulhaři ještě dříve, jak se vypravuje, byli ku křesťanství obráćeni. Mohli bychom snad vykládati zmínku tu na okolnost skutečnosti odpovídající, že totiž v době římské kraje později bulharské, poloostrov balkánský, byly dřív kristianisovány než Podunají, ale pochybuji, že by tolik Kristián věděl a tolik říci chtěl. Je tu nepochybně omyl, zmatek — ale co na tom pro naši otázku záleží! Ukázal jsem v své práci na jiné omyly u Kristiána, více méně závažnější než jsou omyly nebo maličkosti, jež shledal proti mně Kalousek, ale ukázal jsem zároveň na cenné a originální zprávy o Methodovi, jež pod vlivem tradice pozdější naprosto vzniknouti nemohly. Omyly toho druhu jako je záměna Bulharů s Chazary (nebo omyl, že Bulhaři byli pokřtěni kol r. 862 místo r. 864—865, jak se vykládá dnes) nebo legendární zabarvení zprávy o křtu Bořivoje — to vše přece nelze nijakým způsobem uváděti za argument, že Kristián nepsal v 10. st. Jej dělilo od událostí, jež líčil, as 120 let, jeho předlohu, líčící působení slovanských věrozvěstů, předlohu, kterou předpokládáme,²⁾ dejme tomu 50—70 let, a to stačí úplně k vzniku omylu nebo vývoji bájky. Neboť kdyby omyly neb nevědomosti takové, jaké nasbíral proti Kristiánovi Kalousek (víme, že jen v jedné věci má pravdu), měly býti důkazem pozdějšího původu pramene, o nějž jde, nemohl by *Kosmas* psáti kolem r. 1120. Jak zlomkovité a zmatečné jsou zprávy Kosmovy o dějinách českých v prvé čtvrti 11. století (o 2. polovici 9. století ani nemluvě)! *Kosmas* neví, kdy panoval Jaromír, kdy Oldřich, skutečná historie ustupuje úplně před legendami a humanisticky pracovanými historiemi, jež ještě plní historii Břetislavovu v prvé knize. A co příkladů ještě výmluvnějších bylo by lze uvést z kronik jiných!

Třeba však pověděti zároveň, že Kalousek, jak se zdá, na tyto argumenty z (domnělých většinou) omylů Kristiánových neklade velkého důrazu. Nemá také ten argument za rozhodující, na nějž poukazoval nejvíce Dobner a jenž Dobnerovi zbyl vlastně jedině, když P. Athanasius obrany Kristiána se ujal — že by totiž Kristián mnich, syn Boleslava I., nepsal tak, jak psal, o vrahu Václavově,

¹⁾ Ale lze hájiti i mínění, že působení bratří mezi Bulhary v daném čase je pravděpodobné. — ²⁾ Srv. mou práci str. 19. sq.

syn o zločinu otcově. Nevím, co bych dodal k tomu, co jsem o této otázce ve své knize pověděl — pravil jsem, že Kristián mluví také o chování a hřichu Boleslavově s projevy politování a soustrasti, jež by mohly překvapiti u mnicha 10. stol., píščího o někom, jenž zavraždil světce, poukázal jsem na mnišské názory té doby, podle nichž mnich odříkal se rodičů, rodiny, světa, aby cele náležel Kristu. Mohl bych poukázati dále na neosobní ráz středověkého zpravodajství, u mnichů ostatek rozumíci se samo sebou, ukázati na to, že Kristián nečiní Boleslava bezprostředním vrahem Václavovým jako na př. Gumpold, že sám líčí v práci své rozpor mezi synovskou povinností a povinností k pravdě a Bohu, když vypravuje, jak sv. Václav vypudil matku svou Drahomíru z království, aby ji později povolal zpět, pamětliv jsa přikázání božích, podle nichž máme ctíti otce i matku . . . Já tedy jako dříve mám za zcela dobře možné, že Kristián psal tak, jak psal o Boleslavovi I., ale tomu, kdo to má za nemožné, popírám rozhodně právo k argumentaci: Kristiánova práce je padělkem. Kalousek napsal zcela dobře, že důvody této povahy v otázce pravosti rozhodovati nemohou — svědčí-li řada spolehlivých známek určitě, že Kristiánova legenda je pravá, musíme se spokojiti faktem, že Kristián psal tak, jak psal, a snažit se způsob ten vysvětliti, jak dovedeme. Kdo nevěří, že by v 10. stol. mohl Kristián vyličovati historicky, jak otec jeho zabil strýce jeho, ten musí pochybovati buď o tom, že mnich Kristián, příbuzný biskupa Vojtěcha, nepochybný autor legendy, je osobou totožnou s mnichem Kristiánem, bratrem Boleslava II., anebo o tom, že Boleslav II. byl synem Boleslava I. bratrovraha, to jest tvrditi, že Kosmas nám nezachoval posloupnost knížat českých v 10. stol. správně. To jsou nejbližší závěry z výtky dané (nevylučuji diskusse zejména o prvé), ale závěr: Kristiánova práce není z 10. století, je zde zcela nepřipustný.

*

Kalousek, vyloživ a sám seslabiv námitku, kterou jsme se právě obírali, vztahuje zbraň teprve k rozhodné ráně proti pravosti Kristiána — přechází »*k bezpečným důkazům*«, že kompilátor té legendy žil dlouho po Strachkvasovi. Jeden z těchto »*bezpečných důkazů*«, na nějž zároveň se odvolává Kalousek (zpráva o křtu Moravanů za časů Augustinových) jsme již vyvrátili — jaký je druhý?

Týká se vypravování Kristiána o tom, jak Podiven rozdíl almužnu na dvoje Václavově: »*Bylo-li kdy*« -- cituje Kalousek v překladu z Kristiána — »*muži tomuto přikázáno rozdati almužny deset peněz*« (in decem nummis), přidával sám podle věrnosti pána svého pět, a když měl třicet neb více chudých potravou poděliti, přidával patnáct. Kdo to psal, pokračuje Kalousek, ten nevěděl,

že za knížete Václava I. nebylo v Čechách *ještě žádných peněz*, leč ty nemnohé, co byly cizího původu; ještě za Boleslava byly peníze vzácné a legendy ostatní také o žádných v době Václavově se nezmiňují.

Co tu je z Kalouska krátce reprodukováno, je pravda úplná. Já bych dokonce námitku Kalouskovu sesílil tak, že je neuvěřitelné, aby se v 2. polovici 10. stol. rozdávala chudým almužna *v penězích*, v denárech. Tvzení takové byl by očividný anachronismus, nemožný v práci z 10. stol., jak potvrdí každý, kdo zná poněkud hospodářské poměry u nás v době staršího středověku. Tedy toto místo Kristiána prozrazuje pozdější původ legendy, klam, padělek? Nikoliv — *právě naopak: toto místo je jedním z nejzávažnějších dokladů jeho stáří*. Neboť Kalousek upadl *v omyl*, vykládáje místo, o něž jde, podle pochybeného překladu, nikoliv pak podle originálu. Pan kustos Truhlář upozorněn byl na omyl svůj právě článkem Kalouskovým v »Osvětě« — připojuji v poznámce jeho autentickou opravu, kterou mi dal hned k dispozici.¹⁾ Z toho plyne ovšem, že se almužna nerozdávala v penězích, nýbrž že se odhadovala zhruba podle ceny denárů; byl to způsob v starším středověku vůbec obvyklý a na západě našli si proň zvláštní forinuli, mluvíce o *nummatech* vína, ryb, masa, vosku atd., to jest o množství zboží v ceně jednoho denáru.²⁾ Slovo »alimenta«, t. j. díly potravy nebo jiných věcí chudým potřebných najdeme také v starých pramenech (z 11. stol.) v souvislosti s rozdělením almužny,³⁾ slovo »dispensator universorum inter tecta s. Wenceslai degencium« ukazuje přímo k instituci v pozdějším středověku neobvyklé: knížecího neb královského *majordoma*, ekonoma; není to pouhý rozdílčí almužny, ale přední úředník dvorský.⁴⁾ Celé místo krátce, jež mělo býti hrobem pravosti Kristiánovy, promě-

¹⁾ V překladu mém Kristiánovy legendy, který jsem k žádosti p. prof. dra Pekaře pro jeho publikaci »Nejstarší kronika česká« zrevidoval, nachází se na str. 190 téže publikace chyba, kterou, poněvadž zavadává příčinu k nesprávným výkladům, pokládám za svou povinnost opravit. Přeložil jsem totiž místo (tamže str. 163) »*Si quando vero illi elemosina iniuncta fuisset in dispensendis decem nummis, ipse pro fidelitate sui domini addebat quinque; quando quidem iubebantur in triginta vel eo amplius alimenta pauperes distribui, quindecim ille addebat numerum*« takto: »Bylo-li kdy muži tomuto přikázáno rozdati deset peněz, přidával sám vedle věrnosti pána svého pět, a když měl třicet neb více chudých potravou poděliti, přidával patnáct«. Správně má býti: »Bylo-li kdy muži tomuto přikázáno rozdati almužny za deset peněz, přidával sám vedle věrnosti pána svého pět, a když měl za třicet neb více chudé potravou poděliti, přidával patnáct«. V této druhé části ovšem nezbytno »pauperes« konjekturálně v »pauperibus« nebo aspoň »in pauperes« opravit.
Jos. Truhlář.

²⁾ Srv. slovník Du Cangeův, heslo »Nummus«. — ³⁾ Srv. ibidem heslo »elemosynarius«. — ⁴⁾ Srv. ibidem heslo »Dispensator«.

ňuje se ve *výmluvný argument velkého stáří Kristiánova.*¹⁾ Pochopujeme zároveň dokonaleji stav a význam Podivenův: byl to patrně člen předního a zámožnějšího rodu českého, jenž byl nejoblíbenějším klientem jeho v době jeho jinošství a předním úředníkem dvorským v době panování.

A poslední z důkazů Kalouskových? Je formulován takto: Legenda »Diffundente sole«, vypravujíc o pokřtění Bořivojově, dí, že sv. Method sliboval Bořivojovi, dá-li se pokřtiti: staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé tvoji poddáni budou panství tvému . . . To proroctví zajisté vyplnilo se na knížatech českých . . . Z legendy Diffundente, praví Kalousek, čerpal také Kristián, vypsal z ní proroctví Methodovo, ale vynechal větu: »To proroctví zajisté se vyplnilo na knížatech českých«. Z toho následuje, že legenda »Diffundente« byla skládána, dokud rod Přemyslovců trval v mohutnosti a proroctví Methodovo v něm zůstávalo v platnosti a že legenda Kristiánova byla psána potom, když proroctví přestalo býti pravdivým, to jest po roce 1306 . . .

Je mi nesnadno pochopiti, jak Kalousek mohl *tento* důvod uvéstí proloženou větou: »přišel jsem na jinou stopu toho, že legenda Kristiánova byla látána ze starších legend teprve po vymření rodu Přemyslovského«. Je to nejslabší z argumentů jeho: všechny praemissy jeho jsou nesprávné. Neboť 1. není pravdou, že Diffundente sole byla pramenem Kristiánovi nýbrž pravdou je naopak, jak jsem dokázal nade vši pochybnost, že Diffundente sole je dělána podle Kristiána. 2. slovo *tuorum* v proroctví Methodově: »dominus dominorum tuorum efficeris« *chybí* v rukopise Bodecenském a je pravděpodobně tedy později interpolováno;²⁾ tím odpadá i výklad proroctví v ten smysl, že Bořivoj měl se státi pánem Moravy.³⁾ Kristiánovi rozuměly tak, jak mu rozumí Kalousek, teprv generace pozdější, kdy Morava, někdy země Svato-plukova, náležela k Čechám; proto dodala »Diffundente sole«: To proroctví se vyplnilo na knížatech českých. 3. Kalousek nikterak nevysvětlil, proč by falsátor Kristiána po roce 1306 pšlící vynechával slova svého domnělého pramene (Diffundente sole), že se totiž proroctví to *vyplnilo* na knížatech českých Vždyť by byl konstatoval jen historický fakt, že Přemyslovci ovládli i Moravu,

¹⁾ Poznamenal jsem již výše (str. 145), že legendy z 13.—14. stol. místu o rozdělení almužny nerozuměly. Tak legenda »Oriente iam sole« starší recense (srv. výše str. 145, pozn. 1), jež čerpá z Kristiána mnoho, má na tomto místě: »Si quando iubebat eum dominus, ut X nummos pauperibus erogaret, ille V addebat, si triginta, XV apponebat.« Recense mladší to vůbec vynechala. — ²⁾ Upozornil jsem na tuto důležitou okolnost již v debatě v Učené Společnosti dne 15. prosince Srv. i mou knihu str. 35 a edici, str. 135, pozn. *ee.* — ³⁾ Také se jím, jak víme, nestal. Kdyby Kristián něco podobného jako má Diffundente sole, byl měl na mysli, byl by musil proroctví Methodovo formulovati jinak, asi: rod tvůj stane se pánem pánů tvých.

jak Method předpověděl; byl by jen konstatoval, že prorocství Methodovo se vskutku vyplnilo. Bylo by zcela nepochopitelné, proč by to měl v okolnostech Kalouskem předpokládaných, píše po r. 1306, vynechávati, nemluvě ani o tom, že »Diffundente sole« nemluví o Přemyslovcích, ale o »knížatech českých« a že Lucemburkové považovali se za pokrevní, přirozené dědice a potomky Přemyslovců.

Tím jsme s námitkami Kalouskovými, pokud jde o stáří Kristiánovy práce, hotovi — *pravost Kristiána*, jak lze zajisté skončiti, neutrpěla *jimi* v nejmenším, nýbrž *jen získala*. Při tom nedotkl jsem se slovem hlavních dvou argumentů proti mínění, že by legenda Kristiánova byla padělkem: 1. Padělek tohoto způsobu byl by *unikum* v středoevropské literatuře středověké.¹⁾ 2. Padělek tak rafinovaný je naprosto nemožný.

5. Dvě sporné otázky z českých dějin.

U konce však ještě nejsme. Dotkl jsem se mimochodem ve své knize dvou otázek z českých dějin, přímo s thematem práce nesouvisejících. Způsob, jak jsem je řešil, přiměl prof. Kalouska k tuhé polemice. Musíme tedy ještě u této kontroverzy prodletí.

Legenda Vostokovská, mluvíc o nastolení Václavově, praví — podle rukopisu Četiich Minej — že Vratislav, když mu bylo posaditi syna na svůj stolec, pozval knížete, »iže bě togda v' svoei oblasti« (jenž byl tehdy v svém panství,²⁾ biskupy a celé duchovenstvo chrámové. K tomu jsem pravil v poznámce, že zprávu o přizvání knížete cizího lze sotva vyložiti jinak, než jako »zajímavý doklad pro státoprávní závislost tehdejšího Pražského knížectví na Bavorsku«; knížetem, o nějž jde, že byl patrně bavorský vévoda Arnulf. Zde mi pak vytýká Kalousek: 1. že jsem si nepovšiml, že zprávu tu má jen horší rukopis Četiich Minej, nikoliv lepší rukopis Rumjancevský,³⁾ 2. že výklad její na bavorského vévodu Arnulfa je nemožný, 3. že nemožné je, i kdyby výklad na vévodu bavorského byl správný, vyvozovati z toho něco pro státoprávní závislost Čech na Bavořích.

Odpovídám: 1. Srovnával jsem jednotlivé texty legend a v tom i legend slovanských jako nikdo přede mnou. Práce má k tomu poskytuje dokladů tuším dosti, nemluvě ani o tom, že jsem byl prvý, jenž všiml si kriticky data Vostokovské legendy o roku zabití

¹⁾ Srv. seznam středověkých padělků u Wattenbacha, *Geschichtsquellen*, II., příloha. — ²⁾ Tak je nejspřávněji přeloženo citované místo. »Oblast« je potestas, auctoritas, dominium, pak i provincie, diecése. Srv. Srezněvského *Materialy dlja slov. drevneruss. jaz.*, II., 516. — ³⁾ Kalousek vlastně tvrdí, že taková zpráva, již se dovolávám, nikde neexistuje, že je to dedukce neslychaná, při níž mně neodmouvá ani omyl, k němuž dal jsem se svéstí špatnějším čtením rukopisu Četiich Minej.

Václavova. V Českém Časopise Historickém jsem ovšem nepoznámel, že místo o pozvání cizího knížete je jen v rukopisu Četiich Minej, ale v knize své, vytištěné dávno před článkem Kalouskovým v Osvětě, pravím výslovně:¹⁾ »Zde třeba dáti tuším přednost rukopisu Makar« (t. j. rukopisu Četiich Minej). Že rukopis Rumjancevský je lepší, pravím v práci své několikrát, ale z toho ještě neplyne, že by rukopis Četiich Minej byl ve všech svých variantech horší a bezcenný. Rukopis tento má některé vsuvky čistě ruského původu, ale naproti tomu několik míst *správnějších* než rukopis Rumjancevský. Tak hned na místě, o němž mluvíme, má rukopis Rumjancevský špatně: »episkopa etera« (jakéhosi biskupa) místo: Notara, jak pozoroval sám Kalousek v »Obraně sv. Václava«.²⁾ Lepší je také rukopis Četiich Minej než rukopis Rumj. na dvou místech na str. 129 (v edici Kolářově ve Fontes, při poznámkách 16. a 17.), a že po stránce jazykové třeba mu tu a tam dáti přednost před rukopisem druhým, zřejmo jak z nejnovějšího článku Vondrákova v prvním svazku Čas. Čes. Musea na r. 1903, tak z Jagičových výkladů o hlaholské legendě. Z toho všeho vyplývá, že rukopis Četiich Minej má cenu samostatnou *vedle* rukopisu Rumjancevského; že není závislý na rukopise Rumjancevském, konstatoval Kalousek sám.³⁾ Potom však je úplně nesprávně žádati od historika, aby varianty rukopisu tohoto ignoroval, jak to činí Kalousek, a je ukvapeno tvrditi beze všeho, že na místě, o něž jde, musil se písaři rukopisu Četiich Minej přihoditi omyl. Rukopis praví zcela určitě: »pozval Vratislav knížete, jenž byl tenkrát v své »oblasti« a biskupy a všecko duchovenstvo chrámové (přičet cerkovnyj)« — omyl z neporozumění je zde těžko předpokládati, naopak je pravděpodobnější, že písař kratší recense Rumjancevské vynechal větu, jež mu nebyla dobře srozumitelnou. Mně však jeví se věta, o kterou běží, nejen srozumitelnou, ale důležitou a velmi poučnou, poněvadž doplňuje a ilustruje dobře, co z jiných pramenů přímo nebo nepřímo se hlásí. Proto ji mám za autentickou — tím ovšem dostáváme se již k 2. a 3. punktu sporu.

Ne nadál jsem se nikterak, že má poznámka vzbudí živou nespokojenost prof. Kalouska — u takového znalce starší české historie, jako je prof. Kalousek, mohl jsem jistě předpokládati, že ví, co svou poznámkou myslím a do které řady dat ji vřazuji. Ze Čechy doby Václavovy slušely k poslušenství vévod bavorských, to mám zajisté za nejvyšší pravděpodobné. Annály fuldské, pramen naprosto spolehlivý, praví k r. 895: V červenci byl obecný sněm v Řezně: *ibi de Sclavania omnes duces Boemanorum, quos Zwentibaldus dux a consortio et potestate Baiovaricae gentis per vim dudum*

¹⁾ Srv. mou knihu str. 39, pozn. 1. — ²⁾ Str. 29, pozn. 31. — ³⁾ Ibidem.
Č. Č. H. IX.

divellendo detraxerat, quorum primores erant Spitignewo, Witizla, ad regem venientes . . . per manus, prout mos est, regiae potestati reconciliatos se subdiderunt.¹⁾ To je přímá zpráva prvá; druhá je od Thietmara Merseburského a týká se konečného přemožení Boleslava I. od Oty I.: devictus est a rege viriliter; fratri suimet Heinrico, *Bawariorum duci, ad serviendum traditus est.*²⁾ To jsou jistě dostatečné základy pro tvrzení, že česká knížata stála v 9. i v 10. st. aspoň v některých obdobích pod vrchní mocí panovníků bavorských; k závislosti na Bavorsku ukazuje i příslušenství Čech k řezenské diecési v té době, příslušenství, jež se nepochybně datuje od návratu k staré závislosti politické r. 895. Po všem tom mám právo vysloviti mínění, že pražská knížata stála pod »potestas« Bavor i za Vratislava i za Václava, zejména že mohu uvést některé známky o tom svědčící — tak tažení Arnulfovo do Čech r. 922 (po smrti Vratislavově za zmatků způsobených Drahomírou?) a tažení téhož spolu s králem Jindřichem r. 928 neb 929 (po zavraždění Václavově?). Kalouskovi samému bylo toto míchání se Arnulfa do věcí českých nápadné; napsal: vypadá to, jakoby vévodovi Arnulfovi, sešvakřenému s Radislavem (Zlickým; to je totiž domněnka Tomkova) *bylo na té výpravě do Čech stejně záleželo, jako králi Jindřichovi.*³⁾ Že knížata čeští chtějíce trůn zabezpečiti synovi, dožadovali se příspěvní neb autoritativního schválení svých vrchních pánů, králů německých, toho dokladů podávají české dějiny až do r. 1216 počet veliký. Z tohoto hlediska vykládám také zprávu legendy Vostokovovy, předpokládaje, že kníže, jež Vratislav pozval, byl bavorský Arnulf⁴⁾ a že jej pozval k tomu konci, aby nastolení Václavovo stvrzeno bylo autoritou jeho. Že Vratislav pozval zároveň *bavorského* biskupa (nebo biskupy) řezenského a řezenské duchovenstvo, mám za zcela nepochybné a zároveň za známku, nasvědčující tomu, že kníže pozvaný byl vévoda bavorský — námitka Kalouskova, odvolávající se na Tomka, že biskup ten mohl býti z Moravy, postrádá *vší* pravděpodobnosti. Že by tu legenda měla na mysli pozvání ze zdvořilosti, tomu rozhodně odpírám — zmínky tohoto druhu v středověkých pramenech nelze považovati za svědectví o bezvýznamných aktech zdvořilostních. Závěr, k němuž jsem dospěl, není ovšem závěrem *nutným*, je to jen závěr *pravděpodobný* — upozorňuji na to, že v rejstříku obsahovém (Bavorští vévodové) připojil jsem k němu otazník — ale je to závěr methodicky zcela přípustný, a Kalousek mu velice křivdí, má-li jej za »neslýchaný«.

*

¹⁾ Vydání Kurzovo (1891), str. 126. — ²⁾ Srv. mou knihu, str. 40, pozn. 4. ³⁾ L. c., str. 13. — ⁴⁾ Arnulf zve se v jedné listině: *divina ordinante providentia dux Bawariorum et etiam adjacentium regionum*. Srv. Waitz, Heinrich I. (1863), str. 54.

Otázka druhá, o niž je spor mezi Kalouskem a mnou, je mnohem složitější; k řešení jejímu bylo by potřebí celé studie — proto spokojím se jen naznačením svého stanoviska. Bude nepochybně známo, že novější historiografie česká není sjednocena v názoru, slušela-li Morava za Boleslava II. k Čechám čili nic. Kalousek hájí mínění, že Morava patřila k Čechám a dokazuje to nejvíce zakládací listinou pražského biskupství, zachovanou nám v potvrzení z r. 1086; Bretholz stojí na tom, že Moravy dobyl pro Čechy teprv Břetislav, syn Oldřichův. Já, jakkoliv si pojednání Kalouskova o zakládací listině pražského biskupství velice vážím, nejsem přece právě v tom bodu, na nějž klade důraz Kalousek, jím přesvědčen — mám za to, že biskup Jaromír s pomocníky svými (k nimž nepochybně náležel především Kosmas) předstírali něco, co nebylo pravda. Proč a jak — bylo by dlouho vykládati: mám však za to, že za sv. Vojtěcha bylo rozsáhlé *knížectví Slavníkovovo* připojeno k biskupství Pražskému (nikoliv Morava), mám za to, že odtud má Kosmas své přesné hranice Slavníkovského státu. Zřízení biskupství v rozsahu hájeném listem z 1086 neodpovídá nikterak systému Ottonských biskupství v krajinách slovanských, předpokládá těžko uvěřitelné příslušenství Moravy ku Praze, též Moravy, jež oddělena byla od Pražska zemí Slavníkovou a to aspoň do r. 995. Konečně moravská stará biskupství z doby Svato-
plukovy sotva zanikla úplně vpádem maďarským; existenci jejich dosvědčuje nepřímě i Kosmas; na ně tuším navazovalo nové biskupství v Krakově i v Olomouci (1062).

Co praví Kristián zcela mimochodem o Moravě své doby — že totiž *až podnes* smutný poskytuje pohled, rozmanitými pohromami jsouc stihána pro kletbu, kterou na ni vydal Method, a jak ji souseda (*vicini sui*) dává za varovný příklad Čechům — v tom vidím *známky*, jež mému pojímání otázky *nasvědčují*. Že zmínky tyto samy sebou pro řešení otázky této nedostačují, přiznávám, a v rejstříku k své knize (heslo Morava) připojil jsem k větě o nenáležitosti Moravy k Čechám otazník.

Kalousek však chce náležitost Moravy k Čechám za Boleslava II. dokázati přímo z Kristiána, t. j. tvrdí, že já, jenž mám Kristiánovu legendu za práci 10. st., musím v ní samé spatřovati argument, že Morava byla částí panství českého v létech, kdy psal Kristián. Kalousek vychází tu opět od prorockých slov Methodových k Bořivojovi: *dominus dominorum tuorum efficeris.*¹⁾ Je však v omylu: celé to proroctví je patrným ohlasem biblických motivů a smysl jeho jest pouze: panství tvé vzroste velice, přemůžeš nepřátele své, rod tvůj se hojně rozmnoží. Kdyby byl Kristián mu rozuměl tak, že Bořivoj stane se pánem Svato-
plukovým (mu-

¹⁾ Srv. výše str. 155.

silo by býti: potomci tvoji podmaní si země Svatoplukovy), t. j. že Morava dostane se pod moc Čechů, a kdyby v době Kristiánově k tomu vskutku došlo, *byl by to Kristián jistě poznamenal s velkým zadostučiněním*, jako to poznamenal později skladatel »Diffundete sole«, jenž čerpal z Kristiána, když již Morava k Čechám *náležela*. Ostatek pověděl jsem již, že v rukopise Bodecenském, jenž je patrně nejstarší nebo jenž čerpá z nejstaršího textu Kristiána, slovo *tuorum není*, a tím se plně potvrzuje výklad právě podaný, že Kristián nic takového, co předpokládá Kalousek, na mysli neměl. V legendě »Diffundente sole« však slova: »dominus dominorum tuorum« *musíme* vykládati: staneš se pánem Moravy, neboť legendista praví výslovně: Kteréžto proroctví zajisté *vyplnilo se* na knížatech Čechů.

6. Některé poznámky konečné.

Kalouskovy námitky proti pravosti Kristiána jsem vyvrátil všechny a své stanovisko obhájil víc než dostatečně. Tím bude mi usnadněna polemika proti některým úsudkům a projevům Kalouskovým povahy všeobecné, jež vyšly z přesvědčení, že důkazy mé jsou neúplné. Ale některé soudy Kalouskovy nelze z této mylné praemissy vyložit úplně.

Sem náleží především úsudek, že na pravosti neb podvrženosti Kristiána *tolik nezáleží*. Nejde prý o ztrátu starého ani o nabytí nového pramene historického, »skutečná« dějeprava česká z rozdílů názoru na př. Dobrovského a mého neutrpěla prý žádných převratů nebo hrubých škod, vše, co k dějepravě prospěšného má Kristián, známe prý *také z jiných pramenů ze st. 10. až 13. . .*

Ovšem — nemo propheta in patria! Úsudek Kalouskův mne již nepřekvapil — četl jsem dříve feuilleton literárního historika českého o mé práci, v němž vykládalo se čtenářům, že by na tom tolik nezáleželo, získali-li bychom nový pramen 10. st., vypravující o událostech z 9. st.: takový pramen nemusí prý býti zvláště důležitý; Tomek na př. prý je mnohem lépe zpraven o událostech doby husitské než Hájek z Libočan. Mám takovéto názory vyvracet? Mám znovu ukazovati na to, že nejstarší naše práce dějepisné počnaly se dosud stoletím dvanáctým, Kristiánem že je nám dán *prvý český spis* a prvý český spisovatel vzácné individuality literární z 10. století? Z toho století, z něhož jsme neměli dosud nic a z něhož je každá malá zmínka tak vzácnou a důležitou? Mám vykládati znova, co to znamená pro české dějiny kulturní, literární a pro české dějiny vůbec? Co to znamená pro tak důležité otázky jako jsou báječné dějiny české, křesť Bořivojův, historie slovanských bratří a slovanské liturgie v Čechách, počátky českého křesťanství, historie sv. Ludmily a sv. Václava? Jak jedno-

stranně řešena byla na příklad přes celé století otázka slovanské liturgie v Čechách — a důležitý dokument k řešení jejímu z 10. st. neznámá nic nebo málo? Kdo by byl řekl před půl rokem, že podaří se naléztí starší formulaci české pověsti než je Kosmova, že najde se pramen mluvící o novém českém knížeti v 2. pol. 9. st.? A při tom nezmiňuji se o zcela nové filiaci legend, již jsem podal, o vřazení legendy *Crescente fide* a legendy Vavřincovy mezi hlavní prameny života Václavova, o řadě více nebo méně důležitých detailů k dějinám jeho, v tom i o novém datu smrti Václavovy! Jakou škodu skutečná dějepřeva česká utrpěla těžkým omylem v datování Kristiána, bylo by lze ukázati na historických pracích českých a ještě více německých o té době s dostatek, v tom i na knize Kalouskové *»Obrana sv. Václava«*. Rozdíl vystoupí teprve ostře, až na základě Kristiána a nové mé filiace legend budou nejstarší dějiny české podrobeny novému zpracování — mé shrnutí hlavních zisků, darovaných české historiografii pravosti Kristiána,¹⁾ nedotýká se daleko všeho, shrnujíc mnoho summárně a v hrubých rysech. Ovšem i toto konstatování důsledků mé hlavní these mi Kalousek vytýká. Měl prý jsem s tím čekati, až hlavní tvrzení mé bude *bezpečně dokázáno a uznáno* . . . To je požadavek zcela neobvyklý a vskutku překvapující. These má byla *dostatečně* dokázána (jak také z vyvrácení námitek Kalouskových patrně) již mou prací; na *uznání*, vím, budu musít v některých stranách čekati dlouho. Kalousek na př. přestal na této pohodlné formulaci svého stanoviska: pokusy prof Pekaře, dokázati pravost Kristiána, *»jen mne utvrdily* v mínění, že nenajde se na to *žádný platný důkaz*, jenž by umlčel námítky, leč toliko kdyby vyskytl se rukopis té legendy psaný na konci 10. věku anebo aspoň *nedlouho* později . . . Legendu Vostokovovu zachována nám je, jak známo, teprv v rukopisech z 16. st. (hlaholské výtahy ze 14.). U ní se však nežádá takřka autograf autorův jako u Kristiána nebo notářské vysvědčení, že práce psána byla vskutku v 1. pol. 10. stol. — zde se věří průkazům a vývodům toho, co jmenuje se *historická kritika* . . . Kalouskovi samému stačila k větě, že kázání o přenesení sv. Václava je složeno *»jistě* několik málo desíteklet po smrti sv. Václava«, zmínka jeho: *»ut plures adhuc visi miraculi superstites referunt testes«* ²⁾ — celá řada takových projevů u Kristiána nedokazuje ovšem nic! A tak dále . . .

Velká důležitost Kristiánovy legendy pro starší českou historii, okolnost, že jsou v ní dvě kapitoly (1—2) ryze dějepisné, že tato legenda má vůbec silný ráz objektivně-historický mne především vedly k tomu, že jsem práci svou nazval *»Nejstarší kronika česká«*

¹⁾ Srv. mou knihu, str. 95—96. — ²⁾ Srv. *»Obrana sv. Václava«*, str. 78, pozn. a Osvěta I. c., str. 120.

a vyložil několikrát, že *legenda* Kristiánova má význam první české kroniky. Ten smysl mají všechny mé poznámky k této věci se vztahující a nemohu ani nyní vzít z nich ničeho zpět. Že bych »takovým nadsazováním« svému vědeckému dluhu uškodil nejvíce, nenahlížím, neboť nadsazování může v projevech mých spatřovati jen ten, kdo jako Kalousek je toho názoru, že *legenda* Kristiánova nebyla psána v 10. st. a že nemá velké důležitosti pro české dějiny. Kalousek praví ovšem: »*legenda* zůstane pořád *legendou*«, ale zapomíná, že mohou býti *legendy*, jež mají *cenu* kronik nebo *cenu* ještě větší a že jsou naopak *kroniky*, které nemají ani *cenu legend*. Hájkova *kronika* na př. zůstane *kronikou*, ač je to v podstatě *legenda*; *legenda* Kristiánova naproti tomu může zvána býti *kronikou*, ač hlavním předmětem jejím je život svatých a náleží tedy do skupiny *legend*. Tak prosím aby rozuměno bylo mé větě: *Legenda* Kristiánova je nejstarší *kronikou* českou.

Nemile dotkla se mne ta poznámka Kalouskova, která praví asi: Kdyby these práce Pekařovy měly býti soustavně a všestranně objasněny, byl by musil kritický spis jeho vypadnouti několikrát větší a »byl by ovšem také vyžadoval několikrát více času«. Je pravda, že kniha má napsána byla rychle — vše i s vydáním a exkursy stálo zrovna tři měsíce práce, práce bez odpočinku ovšem — ale nemohu za to: nedovedu již jinak pracovati, a zajímá-li mne thema, pracuji nejen rychle, ale horečně. Že by to bylo na újmu věci, vyznám skroušeně potom, až mne moji oppo-
nenti ukáží, kde a jaké jsem se dopustil chyby, kde zejména jsou moje vývody nedostatečně založeny. Ale právě proti námitkám Kalouskovým obstála má práce doposud všude — neboť je pracována solidně a »soustavně«. Něco »všestranně« objasnit je požadavek veliký; musíme se již v kritických studiích svých spokojiti útechou, založíme-li svá tvrzení na dostatečných, přesvědčivých důvodech a pracujeme-li methodicky dobře. V této příčině pak bych své práce hájil zcela rozhodně, jako bych na druhé straně hájil mínění, že práce pomalá a ve velkou knihu vzrůstající není zároveň zárukou vědecké solidnosti nebo přesvědčivosti svých výsledků. Je-li možno, jak jsem ukázal, za tři měsíce zvrátiti úplně dosavadní filiaci nejstarších pramenů dějin českých a vrátiti české historii prvou její *kroniku*, je to možno jen tím, že autor je staršími studii svými rozličně a v přemnohých směrech *přípraven*, že čerpá v dané chvíli z vědomostí a zkušeností sbíraných po léta. Co mne se týče, strávil jsem velkou část loňského roku podrobným studiem věcného obsahu naší tradice letopisné století 12. se zvláštním zřetelem k poměrům společenským a ústavním — a rozdíl mezi Kristiánem, jež jsem vzal do ruky takřka náhodou a formou i věcným rázem této tradice byl to také, jenž mne první upozornil na nemožnost dosavadního datování největší naší *legendy*.

Já proto také nevytýkám žádnému historiku českému, že nepoznal, co poznati, jak nyní tvrdím, nebylo nesnadno, a chápu i poněkud, že u těch dějepisců našich, kteří se legendami obírali a pravosti Kristiánovy nepostřehli, není nadšení nad mou prací — třeba by ta práce výsledky svými měla sympatickou býti těm, kteří kdysi odpůrcům rukopisů měli za zlé, že kritikou svou ničí dokumenty velké naší kulturní minulosti. Mou knihou o Kristiánovi a přílohou o legendách prokopských je nejstarší literatura česká podstatně obohacena, a výsledky jejími jsou některá důležitá tvrzení, jež hájila po půl století česká historiografie (v tom velkou a záslužnou měrou i prof. Kalousek) proti německé, definitivně potvrzeny — a přece se výsledky mé práce, mnohými důvody založené, setkávají se skepsí právě v těch kruzích, jež si kdysi stýskaly na učenou kritiku, že pracuje pro radost našich odpůrců. Je to pokrok proti dřívějšímu anebo nebyl i dříve moment národní hlavní příčinou nespokojenosti obhájců? Než abych se vrátil k myšlénce, s kterou jsem počal — chápu plně, že starší historikové omylu Dobrovského nepostřehli: autorita Dobrovského byla zajisté ohromná, myšlénka na možnost omylu takřka neuvěřitelná a co hlavní — na legendy se hledělo jako na něco méně cenného, jako na bájky, jimž vedle «historických» kronik náleží v řadě našich pramenů místo poslední. Je to staré dědictví z dob osvícení a liberalismu a z dob skoro výhradného panství politického dějepisu. Dějepisectví moderní, jež chce poznati minulost hlouběji, věnujíc pozornost nejen vynikajícím jednotlivcům, ale rozmanitým stavům a projevům života obecného, povznese opět k větší cti tento zanedbávaný druh pramenů, v němž duševní i materiální život středověku odráží se s mnohem větší určitostí než v annálech a kronikách. S tím stoupne i porozumění pro metodu důkaznou ze známek vnitřních, jež v dějinách literárních a dějinách umění na př. je vysoko vyvinuta, ale v dějinách ve vlastním slova smyslu neuznána s dostatek i od vynikajících historiků. Neobávám se však, že mi bude čekati na uznání výsledků mé práce do té doby, až nám vyroste generace v těchto nebo podobných názorech vychovaná — podávám pro svá tvrzení všude důkazy, důkazy, jak za to mám, dostatečné a přesvědčivé, stojím v slovu ku každé vědecky odůvodněné námitce: a nepochybuji, že mluva argumentů rozhodne v můj prospěch.

králově se šlechtou. Jakým právem lze mluvit o »unbegrenzten Egoismus«, ponechávám nerozhodnuto, ale v ústech Bachmannových jistě překvapí věta (str. 607—608): »... desto mehr empfanden die österreichischen und steirischen, aber auch böhmischen und mährischen Herren, dass sie dem Könige nur Mittel, nicht Genossen der Herrschaft seien.« Vždyť přece Bachmann všude jinde popírá, že by šlechta, zvláště česká, byla měla vůbec nějaké účastenství ve vládě. Také to, co se na samém konci praví o státnickém rozhledu Ottakarově, v této příkré formulaci není správné, jak hned z toho, co následuje jest patrné.

Nejstarší kronika česká.

Napsal Jos. Pekař.

II. Ještě námitky Kalouskovy.

Pan prof. *Kalousek* otiskl v »Osvětě«, str. 538—551 pod titulem »*O legendě Kristiánově*« repliku na mé výklady uveřejněné v tomto časopise na str. 125 a násl. Jí věnován je tento článek, v němž pro lepší přehled i pro udržení evidence o tom, které jsou podstatné kusy sporu, zachoval jsem totéž rozdělení věcné jako v první své odpovědi (Čes. Čas. Hist., IX, str. 125—163). Čtenáři, ježž věc zajímá, doporučuji proto, aby této první odpovědi zároveň věnoval pozornost.

1. *Stáří a závislost jednotlivých legend. Zlomky Kristiána.*

Tvrdím: 1. *Legenda Gumpoldova* je rozvedená *legenda »Crescente fide«*. — *Kalousek* se nyní důkazů, kterými důležitou tutu větu dovozují, nedotýká ani slovem, ale opakuje klidně omyl mnou vyvrácený, že autor »*Crescente fide*« vypisoval z *Gumpolda*.

2. »*Diffundente sole*« je výtahem z *Kristiána*. — *Kalousek* se o otázce vůbec nezmiňuje.

3. »*Legenda Wattenbachova*« je zlomkem *Kristiána*. — *Kalousek* připouští jen, že *leg Wattenbachova* »jest utržena« z nějaké delší *legendy*, ale neuznává za vhodné ani slovem dotknouti se mého důkazu, že je to část *Kristiána*.

4. *Legenda »Recordatus«* etc. je částí *Kristiána*. — Zase ani slova o mých argumentech.¹⁾ *Kalousek* jen praví (po omluvném

¹⁾ Nejen to, že ani slova, ale *Kalousek* stylisoval svou větu takto: »*Pekař* zase na první pohled dokonale byl přesvědčen, že jest to kus *leg. Kristiánovy*« — jakobych důvodů pro své mínění byl vůbec neuvedl!

výkladu, proč nepovšiml si Dobrovského zpráv o této legendě a nevěnoval náležitou pozornost rukopisu jejímu z 12. st.; kritiky tohoto výkladu pomíjím), že pochybuje, že by leg. »Recordatus« byla tak stará jako leg. Wattenbachova a to proto, že v této jsou zázraky nemnohé a nevelké a vypravování je stručné, v oně zázraky jsou již mnohé a některé veliké a vypravování je rozvláčné. Odpovídám: Je zcela přirozeno, že v té části života sv. Ludmily, jež vypravuje o smrti světice, je méně zázraků než v části další, jež líčí posmrtné zásluhy a — zázraky její. *Tak tomu je a musí býti všude*, neboť zázraky dějí se pravidlem nad mrtvým tělem, později. V životech sv. Václava na příklad není žádného zázraku při umučení Václavově; první a jediný zázrak je po zabiti jeho (nesmýitelná krev), pak je (jaksi zázračné) strestání vrahů (jako v životě sv. Ludmily), ale velké a mnohé zázraky počínají se teprv přenesením těla do Prahy. S tím souvisí ovšem přirozeně, že ty partie legend, jež jednájí o zázracích, jsou mnohem delší a podrobnější než zprávy jejich o vlastním umučení; v zázracích je přece hlavní důkaz pravosti a velikosti světce. Důvod Kalouskův tedy není podařený. Kalousek měl však na prvním místě obírat se otázkou *hlavní*, je-li »Recordatus« částí Kristiána čili nic, měl pokusiti se zvrátiti mé důkazy v té příčině. Toho neučinil, ale uvedl přece argument zdánlivě závažný proti mému výkladu. Podle leg. »Recordatus« nepodařilo se tělo sv. Ludmily pochovati v nejménovaném kostele Pražském dotud, dokud kostel nebyl vysvěcen. Kalousek nyní praví (str. 542.), že oba kostely pražské, na něž tu možno mysliti, P. Marie i sv. Jiří, byly dávno vysvěceny, že tu tedy Kristián (je-li leg. »Recordatus« částí Kristiána), mohl mníti jenom kostel sv. Víta. O tomto chrámu však Kristián níže mluví tak, jakoby kostel sv. Víta za života Václavova vůbec nebyl dostavěn a tedy ovšem ani vysvěcen. V tom nalézá Kalousek podivný odpor mezi leg. »Recordatus« a pozdějším vypravováním Kristiánovým a ovšem také důkaz nejednotné komposice. Celou půl stránky věnuje Kalousek potom rozličnému zužitkování tohoto argumentu proti mému stanovisku, posmívá se mé logice, jež žádá, abychom věřili, že »Kristián neznal Kristiána . . .« Nikoliv — Kristián *znal* Kristiána, ale *Kalousek nezná* dobře Kristiána! Kristián zajisté praví (str. 140. mé edice), že otec Václavův Vratislav, když upevnil svou vládu, vystavěl kostel na čest sv. Jiří, ale smrtí zachvácen *nedočkal se vysvěcení jeho*. Kostel byl tedy podle Kristiána vysvěcen *až za panování Václavova*, je to patrně to vysvěcení, o němž mluví Kristián při přenesení sv. Ludmily (leg. Recordatus), sv. Ludmila byla vskutku pochována v kostele sv. Jiří, kde odpočívá doposud, skoro tisíciletí, a v Kristiánovi není nejmenšího odporu. Naopak — nalézáme nový argument poměrně *samostatnosti* a velké ceny jeho legendy, jež jediná nám zachovala zprávu,

že kostel sv. Jiří nebyl vysvěcen za Vratislava. Nalézáme dále *výmluvný důkaz jednotné komposice* celé práce — a to obratem ruky zase na tom místě, kde Kalousek domníval se postihnouti známku nejednoty komposice!

5. Legenda Vavřincova je z konce 10. století. — Zde Kalousek zase nepostavil se ani proti jednomu z mých důvodů a nezmínil se o nich; jen v poznámce (str. 545—6) vyložil nový argument proti thesi mnou hájené: Vavřinec praví, že pro hojně zázraky u hrobu sv. Václava slove nyní kostel sv. Víta skoro obecně kostelem sv. Václava. V tom prý je »zlý rozpor«¹⁾ s prologem Kristiánovým, kde se tvrdí, že Čechové si málo vážili svého patrona. Odpovídám: *Naprostou bezpodstatnost* Kalouskovy námitky o domnělém rozporu prologu Kristiánova (že si Čechové nevážili jediných svých světců tak, jak by si jich vážili na západě, ve Francii) se zprávami o skutečném uctívání sv. Václava v Čechách v 10. st. vyložil jsem s dostatek již v první své odpovědi Kalouskovi. (ČČH., IX., str. 146.) Dodávati něco není třeba — připomínám jen, že Kristián sám o zázracích a uctívání sv. Václava přináší zpráv více než Vavřinec a že jeho práce celá je nejslavnějším dokladem kultu václavského v 10. st. v Čechách a zároveň výmluvnou ilustrací toho, jak násilně snažil se Kalousek vložit do prologu Kristiánova něco, co tam není. Kostelík sv. Vítský mohl býti zván svatováclavským zcela dobře po mnohých zázracích nad hrobem sv. Václava již v 2. polovici 10. st.; přestavba Sptyhnhěvova z r. 1060 a násl. oficiálně platila již kostelu sv. Víta, Václava a Vojtěcha. I zmínkou tou hlásí se Vavřinec spíše do 10. než do 11. st.

»Zlý rozpor« tedy vskutku je jen v představě Kalouskově. Přes to stačí tato domněnka Kalouskovi, aby svou chybu přičítel mně a hned z ní uzavíral pro všechnu mou práci o »lehké mysli«, s jakou pracuji a malé spolehlivosti mých vývodů. Nebudu Kalouskovi spláceti stejným a pronáseti hned ukvapený soud celkový o práci Kalouskově, na př. z toho fakta, že pře se o legendě Kristiánově, neznaje dobře jejího obsahu. Nebudu také pronáseti soud o tom, že Kalousek nezaupal určitého stanoviska k žádnému důkazu mému, pokud jde o filiaci legend, jimiž jsme se dosud obírali, že mlčí o mých vývodech a staré omyly klidně opakuje dále — ač by zde bylo velmi na místě povědět s Kalouskem (str. 548.), že jsou to »obyčeje, jež ve vědecké polemice znamenají

¹⁾ Že by ostatek bylo nebezpečno »zlý rozpor« v práci historikově vykládati v neprospěch její pravosti, možno doložití dvěma výroky Kalouska samého. V Osvětě str. 119. praví Kalousek: »Přiznávám se, že jsem si s dobou vzniku legendy Kristiánovy nikdy nebral velkou práci.« V Osvětě str. 548.: »Kdybych řídil se sympathiemi, byl bych již před Pekařem vyhlásil legendu Kristiánovu za dílo 10. věku; chuť jsem k tomu. měl...«

konec« (jedno slovo, jež Kalousek připojil attributem k slovu »obyčej«, ostýchám se opakovati).

Kalousek ovšem mlčením své odůvodňuje obšírným výkladem, že o závislosti dvou nedatovaných textů může míti každý badatel úsudek jiný; on sám že v takovém rozsuzování »nevidí žádné jistoty« (str. 539.). Při této skepsi Kalousek podivným způsobem zapomněl cele na to, že každý badatel musí soudy své podpírat *důkazy*, o jejichž váze lze souditi jinému, že v zjištění stáří a příslušnosti nedatovaných textů historická kritika vykonala v minulém století veliký kus práce, že máme množství dobrých prací v tom směru a cenné methodologie, jež právě metodu těchto historických úkolů stanovily dokonale, že počet záhad nerozluštitelných je vskutku nepatrný a že zejména filiace legend českých je prací methodicky jednoduchou. Je-li to tak smutné s jistotou našeho poznání v příčině stáří a závislosti nedatovaných textů, jakým právem, táží se prof. Kalouska, drží se tak houževnatě starších výkladů o stáří a povaze legend Crescente, Vavřincovy, Wattenbachovy, Recordatus atd.? Vždyť to všechno podle Kalouska nemůže míti »žádné jistoty«, tím spíše, že nikdo z badatelů starších, kteří Kalouskem zastávaná mínění o sporných legendách založili, neuvažoval a nepracoval o svém thematu na základě tak širokém a s takovým užitím materiálu rukopisného jako já?! Jak patrně, odsoudil se svou zásadní skepsí Kalousek sám! A dále: není-li jistoty v kritických soudech, o něž běží, bude zajisté prof. Kalouskovi snadno ukázati, že argumenty, jimiž svou novou filiaci našich legend podpírám, jsou nedostatečné. Kalousek přes svůj zásadní odpor ku kritickým úvahám toho druhu se přece tu a tam o takový důkaz pokusil, ale dosud vždy s nezdarem. To také nenavzděčuje správnosti jeho methodologického stanoviska a ovšem také neoprávněnosti jeho pochybností a soudů ve věci samé. Chce-li prof. Kalousek, aby pochybnosti jeho měly nárok na obecné uznání, musí vývodům mým se postavit na celé čáře, argument proti argumentu. To je zajisté požadavek spravedlivý; glossami a poznámkami »na příklad« uvedenými nezíská vědecká kontroversa, jejmž cílem musí konečně býti poznání pravdy, pranic. Filiace nejstarších pramenů dějin českých je otázka v české historiografii na výsost důležitá; je vlastně smutné, že teprve sto let po Dobrovském otázka ta se opravdu řeší. S otázkou pravosti Kristiána souvisí pak otázka ta mnohonásob; ona je vlastně částí této; Kalousek se jistě mylí, má-li za to, že otázka, je-li Wattenbachova legenda a legenda Recordatus částí Kristiána čili nic, je bezvýznamná pro otázku stáří Kristiánova. Že jsem se neobmezil pouze na otázku stáří Kristiánova, ale rozšířil bádání své i na všechny ostatní legendy václavské, je jenom důkazem toho, jak vážně jsem se problémem svým obíral a jak *všestranně* snažil jsem se jej řešiti.

2. Kosmas znal a užil Kristiána.

Důležité tvrzení, jímž nadepsána je tato kapitola, pokusil se Kalousek, jak známo, zvrátiti především. Věnoval polemice s ním neméně než šest stran v prvním svém článku o Kristiánovi, dokazuje, že Kristián Kosmovi znám býti nemusil, že předlohou Kosmovou mohl býti Gumpold. V odpovědi své vyložil jsem zcela přesvědčivě, že Gumpolda Kosmas znáti nemohl, a že odkazy Kosmovy na legendu o sv. Václavovi mohou týkati se jen Kristiána. Co překvapuje v replice Kalouskově především, je podivná okolnost, že Kalousek nepovažuje za nutné čtenáře „Osvěty“ zpraviti o tom, kterak jsem hlavní důkaz jeho úplně podvrátil, ukázav, že Gumpold Kosmovi pramenem býti nemohl. Podivné je také, že nedotýká se mého podrobného a tuším jasného výkladu o jeho omylech ve výkladu zmínky Kosmovy o Podivenovi a že odbývá s překvapující stručností hlavní kdysi svůj důkaz na třetině stránky, právě pouze, že jsem z něho nevyvrátil nic. Domněnky takovéto váží však v kontroverse velmi málo — zde platí a platiti budou jenom důkazy. Jednu okolnost věcné povahy Kalousek však při tom přece vytýká: „Bezpečnější pravdou než ty jeho (l. t. j. moje) dedukce jest přestavba kostela Svatovítského, počatá Spytihněvem r. 1060, a na tuto přestavbu Pekař zapomněl při svém prvním důkaze z hrobu Podivenova, a když jsem jej na ni upomenul, zavírá nad ní oči a dělá, jako by jí nebylo. Tak se pravda nehledá a nenalézá.“

Souhlasím úplně s Kalouskem, že protivník v polemice nemá vyhnouti se žádné námitce soka svého — chce-li prof. Kalousek po této zásadě srovnati mou odpověď se svou replikou, vzdá mé úplnosti v této příčině zajisté chválu neobmezenou. Nevyhnul jsem se jediné jeho námitce s úmyslem — nikde jsem toho nepotřeboval, protože všechny námitky Kalouskovy bylo lze bez obtíží vyvrátiti. V případě, o něž jde, jsem vskutku nevěnoval pozornosti — mea culpa — zmínce Kalouskově, snad proto, že Kalousek ji uvedl slovy, že na ní již nezáleží (str. 119.); že se to nestalo úmyslně, pozná prof. Kalousek z toho, že námitka, na niž takový důkaz klade, nemá nijaké váhy důkazné.

Kosmas praví na místě často citovaném (srv. ČČH., IX., 134. až 135.), že biskup Šebfř (byl biskupem 1031—1067), když rozšiřoval kapli okolo hrobu sv. Václava, dal vykopati kosti Podivenovy, protože jinak nedala se položití zeď a vložil je do rakve do komory, kde se chovaly církevní poklady. Kostí ty našel náhodou r. 1124 biskup Menhart v sakristii. — Jde o to, kdy toto rozšíření kaple nebo kostela sv. Václava bylo provedeno? Ze zprávy citované nedovídáme se o tom víc, než že se to stalo někdy v l. 1031 až 1067. K r. 1060 vypravuje však Kosmas, že kníže Spytihněv na podzim rozhodl se zbořiti malý okrouhlý kostelík sv. Víta,

v němž tělo sv. Václava odpočívalo, i druhý kostelíček k němu přistavěný jako ve dveřích, kde byl hrob sv. Vojtěcha, a postavití nový velký kostel pro oba světce. Hned v dlouhém kruhu určil polohu kostela, položil základy, zeď se zdvihala, ale začátky přetrhla časná smrt kněžete (1061, 28. ledna). Jiných zpráv o stavbě této není — kdy kostel byl dostavěn, nevíme naprosto; jen k r. 1091 se dovídáme, že kostel sv. Víta, Václava a Vojtěcha shořel, r. 1096 že byl znova vysvěcen.¹⁾

Dbáme-li obou jediných zpráv našich, vidíme tři možnosti: Šebřf mohl rozšiřovati kostelík sv. Václava: 1. před r. 1060, 2. rozšiřování to souvisí s přestavbou započatou Spytihněvem a náleží asi do r. 1060—1063,²⁾ 3. Šebřf rozšířil (asi v l. 1064 až 1067) kostel již za Vratislava v l. 1061—1063 nově vystavěný. Uvažujeme-li o pravděpodobnosti jednotlivých možností těchto, prohlásíme za nejvíce pravděpodobný případ č. 2., za možný případ č. 1. a za *zcela pravděpodobný* případ č. 3. Neboť je jasno, že sotva mohlo komu rozumně na mysl přijíti, rozšiřovati kostel ve velkých rozměrech nově vystavěný po dokonání stavby jeho již za 3—4 léta (r. 1067 Šebřf zemřel).

Nuže, který případ přijímá prof. Kalousek? *Právě ten třetí!* Pravě odvolává se na Tomka: Kristián mluví o prvním hrobě Podivenově na hřbitově vedle starého kostelíka sv. Víta. Tento kostelík 1060 Spytihněv zbořil, vystavěl nový větší kostel na jeho místě, v něm zřídil zvláštní kapli pro hrob sv. Václava a vedle něho v téže kapli pochovali znova Podivena; tuto kapli v novém kostele Šebřf rozšířil, při čemž kosti Podivenovy dal přenést do sakristie... Z toho — dodávám já, chtěje srozumitelným učiniti stanovisko Kalouskovo — plyne pro otázku o poměru Kosmy ke Kristiánovi, že mezi oběma prameny je neshoda v názoru, kde pochován byl Podiven. Podle Kosmy vykopal Šebřf kosti Podivenovy ležící v nové kapli nového dómu Spytihněvova vedle sv. Václava, Kristián mluví však jen o tom, že Podiven pochován byl na hřbitově u starého kostelíka sv. Víta, oddělen jsa zdí od pána svého. Je tedy sotva možno, že Kosmas vědomost svou o místě pohřbu Podivenova čerpal z Kristiána.

To je výklad 1. a priori pravděpodobný, 2. nemající žádné opory v pramenech. Nikde prameny nepraví nic o tom, že Spytihněv (nebo Vratislav nebo Šebřf) zřídil v novém kostele zvláštní kapli pro hrob sv. Václava, nikde není zmínky o tom, že v té kapli *»pochovali znovu«* Podivena (Tomek také ani tohoto

¹⁾ Srv. zejména mimo Tomka Děj. Prahy článek Neuwirthův »Der vor-karolinische Veitsdom in Prag« v MVGD, 38., 210. sq. — ²⁾ To počítáme velmi málo; restaurace nového kostela po požáru r. 1091 trvala pět let.

tvzení ani předchozího¹⁾ nezná), nikde není pověděno, že Šebř rozšířil kapli *v novém kostele*. Jak jsme poznali, je možnost tato zcela pravděpodobná. Nad to by bylo neméně pravděpodobné, že by Šebř rozšiřuje *novou* kapli hlavního kostela, v níž prý ležel Podiven vedle sv. Václava, musil kosti Podivenovy vyzdvihnouti a dáti je do sakristie. Celý výklad krátce, přistupme k němu z kterékoliv strany, jeví se nedržitelným.

Já mám za přípustnou jediné tu možnost, že Šebř rozšiřoval kostelík sv. Víta před r. 1060 a za *pravděpodobnou* tu, že zpráva týká se přestavby z let po r. 1060 nejbližší následujících. Mám za naprosto nepodobné pravdě, že by v novém kostele po r. 1060 vystavěném, kde prý novou kapli václavskou založili, tuto kapli již dva nebo tři roky potom chtěli rozšiřovati. Potom však je nezbytno vztahovati Kosmova slova o větší kapli, v níž byl hrob sv. Václava, na starou rotundu václavskou a tvrditi buď, že tu jde o rozšíření její z doby před r. 1060 nebo předpokládati, že starý kostelík nebyl r. 1060 pobořen úplně, jak tomu původně chtěl Spytihněv (že ho vskutku zbořil, Kosmas také nepraví). Je na snadě domněnka, že rotunda sv. Víta pojata byla nějakým způsobem do nové stavby, tvoříc v ní pravděpodobně zvláštní kapli (*maiores capellam*). Tělem sv. Václava při tom huto býti nemusilo. Rozšířením jejím může Kosmas míniti zcela dobře připojení k nové stavbě; při tom vykopali kosti Podivenovy u kostelíka venku na hřbitově ležící a postavení nové zdi překážející a uložili je v komoře kostelní. To znamená (a to i bez domněnky o pojetí starého kostelíka do nové stavby) pro naši otázku v prvním i v druhém případě: Zpráva Kosmova je v plné shodě s Kristiánem; soud, že Kosmas svou vědomost o tom, kde Podiven původně pochován byl, čerpal z Kristiána, má tu také oporu dostatečnou. Kalousek sice mnil v prvé své polemice, že Kosmas mohl zvědět také odjinud, kde Podiven byl pochován; nebylo prý to v době jeho tajemství (jako dnes na př. mnozí lidé vědí, kde leží těla sv. Václava a sv. Ludmily), ale při tom zapomněl úplně na to, že Podiven od doby biskupa Šebře vůbec zvláštního hrobu neměl, že kosti jeho zapomenuty byly v sakristii, kde je vrstevník Kosmův, biskup Menhart, r. 1124 nalezl *náhodou*.

Abychom konečně patrnou podřízenost celého argumentu Kalouskova z přestavby Spytihněvovy v našem sporu si uvědomili,

¹⁾ Tomek praví pouze, že v kostele Spytihněvově byla od starodávna kaple sv. Václava, v níž vedle těla sv. Václava bylo položeno i tělo Podivenovo. Toto druhé tvrzení je v odporu s prameny; Kalousek si je však osvojil. Tomek původně (Děj. Prahy, I., 1. vyd., str. 13.) měl za to, že Šebř rozšířil kapli, o níž jde, již za knížete Oldřicha nebo Břetislava; v opravách rozhodl se pro výklad, že Šebř rozšířil kapli v novém kostele. Neuwirth vykládá věc jako já, že rozšíření spadá v jedno s přestavbou z let 1060 sq. (l. c. str. 219.).

třeba rekapitulovati, oč vlastně tu jde. Kosmas praví, že o skutcích Podivenových se dostatečně vypravuje v životě sv. Václava. Tvrdil jsem: zde Kosmas patrně odkazuje na Kristiána — jinou legendu nemůže míti na mysli. Kalousek v první své odpovědi dovozoval proti tomu, že Kosmas může mluvit o Gumpolda, ne Kristiána. Dokázal jsem mu však (ČČH, IX, 136 sq), že I. Kosmas z Gumpolda *nečerpá*, a že II. odkaz Kosmův může se týkat jen Kristiána a to 1. proto, že jen na Kristiána může se vztahovati zmínka: v životě sv. Václava vypravuje se *dostatečně* o Podivenovi, 2. proto, že jen o Kristiánovi platí slova Kosmova o *skutcích* Podivenových, 3. proto, že Kosmas zná jako Kristián Podivena jako *klienta*, 4. proto, že Kosmas ví, patrně z Kristiána, že Podiven byl pochován tak, že byl jen zdí oddělen od hrobu sv. Václava. Kalouskovi nyní je celý důkaz sub I. *ničím, ničím* jsou mu argumenty 1—3 v punktu II. — a »bezpečnější pravdou než ty jeho (t. j. Pekařovy) dedukce« je najednou pokus zvrátiti argument č. 4., pokus, založený na výkladu a priori zcela pravděnepodobném (přes to, že jej přijal Tomek).

Tak vyhověl jsem Kalouskovi i ve vyvrácení námítky, kterou on původně považoval (zcela správně) za podružnou. Tvrzení své, že zmínka Kosmova o legendě václavské týká se *Kristiána*, podepřel jsem v první odpovědi Kalouskovi, jak vyloženo, ještě důkazem, že Gumpold pramenem Kosmovi býti nemohl; nebyl-li jím Gumpold, nezbyvá (podle Kalouska samého) než Kristián — Kalousek zajisté pohrdl logicky možnou, ale vskutku zoufalou námítkou, že odkazy svými může Kosmas mluvit nějakou nám neznámou legendu. Konečně podepřel jsem tvrzení své ještě poukázáním na některá místa ve výkladu Kosmově, jež nutí k závěru, že *vzata býti mohla jenom z Kristiána*: přenesení sv. Václava do Prahy stalo se na rozkaz Boleslavův, stalo se v noci. Důkaz ten nazývá Kalousek »o něco lepší« a dokonce sesiluje jej; vyznávám rád, že pěkně a vtipně. Praví asi: Tento motiv musil vyjít z jedné hlavy; je tu důkaz, že Kosmas s Kristiánem souvisí vskutku. Ale, praví — »ale« je ovšem nezbytné pokračování — tím není ještě podán důkaz, že Kosmas motiv ten vzal z Kristiána; mohlo tomu býti zcela dobře naopak, mohli oba vzít to z předlohy třetí, ztracené atd. . .

Kalousek by měl v této věci pravdu zcela, kdybychom otázku poměru Kristiánova ke Kosmovi řešili pouze na základě tohoto jediného místa.¹⁾ Já však, jak již pověděno, předeslal obsírný, jasný a přesvědčivý důkaz, že také Kosmova zmínka o Podivenovi na Kristiána jako pramen jeho *přímo* odkazuje, že mimo Kristiána

¹⁾ To platí i o Kalouskově poznámce o slovech Kosmových shodných s Kristiánem: »acsi eodem die foret textus«. S tím nelze vskutku počítati nic, poněvadž je to obrat tak běžný, že mohl vyskytnouti se u obou zcela samostatně.

není legendy, jež by tím pramenem býti mohla. A co víc: dodal jsem obšírný a budiž mi dovoleno říci, velmi výmluvný důkaz, že některé zprávy Kristiánovy mohly v Čechách napsány býti jen *před* Kosmou, a dále že Kristián nikde v nejmenším závislosti na Kosmovi neprozrazuje. Nikoliv jenom na základě *jediné* zprávy této, ale na základě všech těchto úvah a argumentů stojí můj závěr a jen na takovém základě lze otázku tuto řešiti.

Tím je zároveň odpověděno z polovice na námitku druhou, kterou tu činí Kalousek: Vzal-li Kosmas místo o rozkazu Boleslavově (přenéstí tělo Václavovo v noci) z Kristiána, dokazuje to jen tolik, že ta *část* Kristiána, v níž zpráva je, je starší Kosmy, nikoliv však, že *celá* práce Kristiánova je starší Kosmy. Budiž, odpovídám — ale Kosmův odkaz na zprávy o Podivenovi učí, že nejen výše dotčená část, ale i celá kapitola o Podivenovi (devátá) jeví se nepochybným pramenem Kosmovým; na tuto kapitolu odkazuje Kristián již v kap. šesté; Kristián nám také vypravuje o počátcích křesťanství českého, t. j. vypravuje o tom, co také Kosmův pramen, pojednávající o životě sv. Václava, měl obsahovati. V těchto faktech mám dostatečnou oporu pro soud, že (řekněme) velká část legendy Kristiánovy byla známa Kosmovi. Že měl před sebou legendu *celou*, to uzavírám potom z toho, že legenda ta je literárním, stylistickým celkem, komponovaným tak jednotně a programově, jako málo která legenda — odkazuje-li Kosmas na dvě nebo tři stati jeho, znal patrně spis celý.

Tím přicházíme k důležitému bodu sporu. Tvrdil jsem od počátku, že je práce Kristiánova *dílo jednotné*, komposicí i stylem, vyšlé z jednoho péra. Žádal jsem prof. Kalouska, aby se aspoň *pokusil* dokázati, že je pravdou, co on patrně o legendě věří, že je to totiž směs textů rozličného původu a stáří, něco z 10. něco až ze 14. st. Kalousek mi nyní vyložil dva důvody pro své mínění, že práce Kristiánova není komponována jednotně. Oba již známe a oba jsme snadno vyvrátili (srv. výše str. 301.): 1. leg. Recordatus je mladší než »legenda« Wattenbachova; 2. Kristián si nápadně odporuje v zprávě o pohřbení sv. Ludmily. Důvodem, jež Kalousek potřeboval, byl by vlasně poněkud jen tento argument druhý, kdyby všechna síla jeho netkvěla jen v Kalouskově malé znalosti hlavního pramene, Kristiánovy legendy, a kdybychom v něm nebyli *naopak postřehli důležitý a vděčný doklad jednotné komposice její*. Proti jednotné komposici nemůže tedy Kalousek dosud uvésti ničeho; proti jednotnému stylu a jazyku nepověděl také nic. Důkazy takovéto jsou ovšem velmi těžké; kdyby však Kalousek měl pravdu v svém soudu o Kristiánovi, nebyly by nijak nemožné. Kalousek místo toho mi vyčítá, že mu mám za zlé, že má práci Kristiánovu za *kompilaci*. Naprosto nikoliv! — mám Kalouskovi za zlé, že má Kristiána za *kompilaci 14 st.*! Že je to

kompile, ovšem kompile se samostatnými dodatky a opravami a kompile z pramenů většinou ztracených, o tom jsem přesvědčen sám dokonale — vždyť jsem sám věnoval tolik práce tomu, abych vyčetl známé nám i ztracené prameny Kristiánovy. Já však šel ještě dále a ukázal jsem podrobně na dvou pramenech Kristiánových, na »Crescente fide« a Gumpoldovi, *jak* jich Kristián užil; já chtěl poznati, jak si Kristián kompiluje počínal, a při tom jsem došel poznání, že Kristián sice jednu stať své předlohy přijal slovně do své práce, ale dobrých 90% zpracoval samostatně, opravuje a dodáváje po stránce věcné a rozšiřuje a přidělavaje po stránce formální. Kalousek však představuje si legendu Kristiánovu jako kompilaci 14. st. a kompilací-mosaiku, kde celé staré legendy jsou obsaženy, beze vsí změny ve věci i formě. *A tento výklad mám a musím míti za nemožný zcela. Proč, vyložil jsem obšírně ve své prvé odpovědi.*

Tam vyložil jsem také znovu a podrobně, že nejstarší pověsti české, jak je zaznamenal Kristián, nemohly zaznamenány býti někým, kdo čerpal z Kosmy, že je to formulace mnohem starší Kosmovy. Kalousek proti výkladům mým nepraví věcně *ničeho*; opakuje jen (beze všeho důvodu), že co je u Kristiána, je abstrakce z pověstí, že nevěří, že je to zárodek pověstí. Odkazují prostě na to, co jsem v té věci již pověděl.¹⁾ O jiných mých důvodech, že Kristián musil psáti před Kosmou, se Kalousek *nezmiňuje*.

3. *Kristián psal v 10. století.*

Tu jsme u hlavní otázky. Kalousek praví zcela správně, že důkaz o tvrzení: Kristián psal v 10. století, může se vésti jen tak, dokáže-li se: 1. že věci v Kristiánovi zmíněné a slova v něm obsažená hodí se do konce 10. věku; 2. že v Kristiánovi není anachronismů. Otázku anachronismů nechme zatím stranou; věnujeme jí kapitolu následující; věc je ovšem nepřímou obsažena již v požadavku č. 1. Kalousek, jak známo, má Kristiána za kompilaci 14. st., do níž pojaty jsou »mnohé prastaré legendy.«²⁾ Očekávali bychom tedy, že k punktu 1. dokáže, že kompile má aspoň v jistých částech ráz spisu 14. st. a že ty části svým jazykem nebo stylem nebo zmínkami věcnými nehodí se do 10. st. Kalousek však *nic z toho* nedokazuje, ani nepokouší se o to! Já vyčetl naproti tomu velký počet míst povahy věcné i formální,

¹⁾ Srv. ostatek ve Zprávách o článku Brücknerově. — ²⁾ To je, mimochodem řečeno, veliká koncesse mému stanovisku; do r. 1902 Kalousek o Kristiánovi *tak* příznivého mínění neměl. K tomu by byl Kalousek ovšem ještě dlužen důkaz, o nějž jsem také marně žádal, že totiž je pravděpodobné, aby někdo v 14. st. kompiloval tak, že by celé staré legendy pojímal do práce *beze změny*.

jež hlásí se přímo do 10. st. nebo o nichž tvrdím, že jsou charakteristická pro 10. st. nebo pro dobu před 12. st. V tom *nikde* mi Kalousek nepraví, že bych neměl pravdy, *nikde* nepraví: to a to slovo, ta a ta zpráva se do 10. st. nehodí! Mohl bych tedy uzavřít klidně tuto kapitolu tvrzením: proti mé větě, že Kristián hlásí se věcně i formálně do 10. st., není námitek; věta stojí nesporná; přejdeme k těm několika anachronismům rázu věcného, jež domnívá se postihnouti v Kristiánovi Kalousek . . .

Kdybych tak psal, choval bych se methodicky zcela správně. Já však jsem ochoten postavit se Kalouskovi i tam, kde přímou linií methodicky vedené kontroversy opouští. Kalousek chce uniknouti totiž mému důkazu k punktu 1. tímto způsobem: »*Čím dokonaleji se provede důkaz,*« že v Kristiánovi jsou zmíněny projevy, instituce, obyčeje, fráse, slova hlásící se do 10. st., »*tím jistěji budeme věděti, že do Kristiána jsou pojaty mnohé prastaré legendy,* netoliko ty, které známe z 10. st., ale i jiné nám nyní neznámé.« To je vskutku velmi podařený — chybný závěr logický! Neboť úsudek tento by mohl jenom tenkrátě míti nárok na platnost, kdyby byl Kalousek předeslal dostatečný důkaz, že Kristián je kompilace 14. st., jinými slovy, že v Kristiánovi musíme rozeznávat partie, psané neznámým kompilátorem až v 14. st. (na př. úvod, spojení, přechody atd.) a potom partie starší, čerpané z prastarých legend. Kdyby takový nepochybný důkaz o vzniku částek Kristiánovy práce až v 14. st. byl podán, potom by ovšem musily doklady o tom, že ráz jiných částí svědčí o 10. st., vykládány býti tak, jak chce Kalousek. Ale důkazu takového Kalousek nepodal, ba ani se oň *nepokusil* — a nyní žádá, aby ten důkaz, který u každého starého textu je rozhodujícím pro dobu jeho vzniku (v našem případě důkaz: legenda se věcně i formálně hlásí do 10. st.), byl jen podporou jeho bezdůvodné domněnky, že je to kompilace z 14. st.! Musím tu užiti kárných slov Kalouskových: tak se pravda nehledá a nenalzá . . .

Zavírám: můj důkaz k punktu 1. (Kristiánova legenda se věcně i formálně hlásí do 10. st.), důkaz rozhodující, stojí neotřesen, námitkou vůbec nedotčen.¹⁾

Tento důkaz provedl jsem v rozsahu dostatečném: vyčetl jsem 1. místa, kde se legenda přímo hlásí do 10. st.; 2. vyčetl zmínky o institucích a obyčejích, ukazujících k 10. st.; 3. vyložil obsírně, jak v pojetí celkovém i ve zprávách jednotlivých možná je celá práce zase jen v 10. st. a konečně 4. vybral ze slovné zásoby řadu dat, jmenuje slova, jež jsou charakteristická pro 10. st. a jež jsou cizí 14. st. a z největší části již st. 12. Kalousek se

¹⁾ Zde ovšem, jak již výše zmíněno, držím se rozdělení Kalouskova, vyhražuje věcným anachronismům kapitolu zvláštní.

o punktu 1.—3 v odpovědi *nezmiňuje* (kde není s námitku, tam zásadně mlčí), za to věnuje pozornost punktu 4. a ukazuje, že ta a ta slova vyskytují se tu a tam také v 12.—14. st. K tomu odpovídám nejdřív všeobecně, že sbíráním takovým Kalousek svému stanovisku neprospěje nikterak. Předně je zcela zbytečné shledávat slova z 12. st., protože jsem nikde nenapsal, že všechna ta slova jsou v 12. st. neobvyklá a za druhé je také zbytečné, vytýkati je *jednotlivě* také ze 14. st., protože jsem připustil, že slovo konečně může se ozvati v době pozdější, již je cizí. Já však tvrdím o všech těch slovech: Jsou *pravidlem* v památkách z 10. st., *výminkou* v památkách z 14. st., některá výminkou již v památkách z r. 12. st.¹⁾ Ukáže-li mi Kalousek, že dostatečná část těch slov je *pravidelně* užívána v 14. st. a je *výminkou* v 10. st., pak vyznám rád, že Kristián psal v 14. st. Já nevolil slova, o něž jde, »beze všeho rozmyšlení«, jak má za to Kalousek, ale seznámil jsem se dřív s latinou Widukindovou, Hrotsuitinou, Thietmarovou, některými legendami 9.—10. st. a i jazykem listin. Doporučuji prameny ty pozornosti Kalouskové — pozná z nich, že formou svou hlásí se *celý* Kristián do 10. st.

Nyní však k slovům samým. Předně: *pontifex* (místo *episcopus*). Tvrdím: tvar ten převládá v 10. st. daleko nad tvarem *episcopus*. Od 12. st. užívá se formy »*episcopus*« (též *praesul*, *antistes*). *Jednotlivě* vyskytování se jména toho později nedokazuje zde nic; sám jsem uvedl z Marignoly případ takový. Ostatek i Kalouskem sebrané dva doklady ze 14. st. jsou patrně ohlasem staré předlohy. Při obou dokladech (vlastně jednom) z mnicha Sázavského nepověděl Kalousek opatrně, kolikrát je za to v témže prameni slovo *episcopus* a *praesul*. Mše »*pontifikální*« se říká doposud.

»Hojné užívání slova *regnum* o zemi a panství knížat českých.« Trvám na svém, že je to charakteristické pro starší středověk. Věděl jsem, že u Kosmy se vyskytuje; je tam mnohokrát *více*, než míní Kalousek. Cituje jen stranu 86. ve *Fontes* (pro Čechy)¹⁾ je tam však i str. (17.), (26.), 29., 49., 50., 66., 74., 91., 136., 147., 148., 154., 196., o Moravě ještě 178., 184. Slova *ducatus* je však o Čechách užito Kosmou nesčetněkrát! U Kristiána je to naopak — »*ducatus*« o Čechách přímo vlastně Kristián nikde neužívá.

To souvisí ovšem se slovnou zvláštností, jež je také zároveň dokumentem ústavního vývoje střeoevropského (a v tom je hlubší základ mého argumentu) a již jsem vytkl slovy: *splyvání názvů dux, rex, princeps*. V tom vidím známku 10. st., event. staršího středověku. V tom, vyznávám, dopustil jsem se chyby — nebyl jsem totiž pro opponenty, kteří *nechtějí* rozuměti, tak *opatrný*, abych

¹⁾ Kalousek nepravdivě imputuje mi (544.), že o slovech, jež uvádím, tvrdím, že v 12. věku a později již nebyla v užívání.

při každé zmínce o této věci výslovně poznamenával: důkazné je zde zaměňování pojmů *rex* a *dux*, nikoliv *rex* a *princeps* nebo *dux* a *princeps*. Neboť v knize své na str. 11. pravím výslovně: »legendář píšíci počínaje někdy v st. 12. byl by tu přesně rozeznával; *dux* a *rex* byly tenkrát termini technici určitého a nepochybného obsahu.« To je přece zřetelné — ale prof. Kalousek, aby mohl vyvracet, přehlédl tuto srozumitelnou zmínku, a shledává doklady, že také v 12. st. jména *dux* a *princeps* splývají! Zaměňování názvů »vévoda« a »kníže« je známo přece každému, je to fakt známý a nesporný; slova kníže užívalo se nadto a užívá dosud často pro panovníka vůbec. Prof. Kalousek neměl by přece sahati k tak laciným prostředkům polemiky.

Slovo »*presbyter*«. Trvám zase na tom, že se tohoto slova užívá v starším středověku o knězi velmi hojně, v pozdějším zřídka; zde daleko převládá: *sacerdos*. »*Sacerdos*« je u Kristiána třikrát, »*presbyter*« šestkrát. *Presbyter* je v starším středověku vlastní termin pro kněze; z něho je německé »*Priester*«, jemu odpovídá české kněz — neboť »*presbyter*« latinsky znamená »*senior*« a to je česky v starším středověku kníže čili pán. Pojem *sacerdos* (původně často biskup) je vůbec širší než pojem slova »*presbyter*«; *sacerdotium primi ordinis* je episkopát, *sacerdotium secundi ordinis* *presbyterát*. Vytkl jsem slovo *presbyter* jako charakteristické pro stáří Kristiánovo proto, že v legendách václavských 13.—14. st. užívá se o knězi vesměs názvu »*sacerdos*«; název ten také daleko převládá v historických spisech českých 14.—15. st., na př. v Husových. U Kosmy je »*presbyter*« častěji než míní Kalousek: též na str. 77., 104., 196.; několikrát je tam pak ovšem i »*archipresbyter*«.

O třinácti jiných slovných dokladech mých se Kalousek *nezmínil*; ke slovům »*rector*«, »*didascalus*« a »*chriticola*« nalezl Kalousek po *jednom* »*dokladu*« z 11.—12. st. Na to odpovídati nemusím — dodám však však Kalouskovi, že u Kosmy je i slovo »*substantia*« ve smyslu majetek na str. 139., 169., že je u něho »*didascalus magistrorum*« na str. 100., »*apparitores*« (str. 146.), že je u něho Kristiánovo *dominus dominorum* (str. 52.), dokonce »*coepiscopi*« (str. 107.), ovšem v cela jiném smyslu než u Kristiána, »*litterarum apices*« (108.), »*magnalia dei*« (129.), »*magnificus rex*« (118.), »*stuba*« (123.). Doklady bych mohl rozmnožiti z ostatních pramenů našich z 12. st. Chci prof. Kalouskovi ukázati, že znám prameny tyto dokonale a že v shledávání jednotlivých slov, jež jsou u Kristiána a jež odpovídají zcela usu 10. st., v pramenech st. 12. nevidím žádného argumentu proti mému tvrzení. Co veršů o sv. Vojtěchu se týče (v nich nalezl Kalousek slovo »*chriticola*« a »*pontifex*«) musím poznamenati, že stáří této rýmované legendy není dosud zjištěno spolehlivě; mám za to, že je z 11. st. Ve Fontes I. přidrželi se nemožné domněnky, že jejím autorem je Kosmas.

Z legendy ostatek ozývá se hlavní předloha její, Kanaparius, tedy pramen z poč. 11. st.

4. *Domnělé anachronismy a chyby Kristiánovy.*

Smím-li z mlčení Kalouskova souditi, musím uzavíati, že několik domnělých anachronismů obětoval naprosto. Nezmiňuje se totiž již v nejmenším o titulu sv. Augustina »doctor magnificus«, o slovanské mši u Čechů a Moravanů, o proroctví Methodově a o tom, že Kristián píše tvrdě o zločinu otcově. Jiné anachronismy vytýká znovu, ignoruje většinou mé výklady, něco dodává. Zachovám v odpovědi též pořádek jako v odpovědi první.

Předem *prolog*. Kalousek opakuje na pěti řádcích omyl, jež jsem jasně a pro každého přesvědčivě vyvrátil již v první své odpovědi a jehož jsem si dotkl i výše (str. 302.). Důvody mnou vyložené Kalousek *ignoruje*. Nebudu tedy věci se dále zabývatí a odkazuji na to, co jsem v té věci pověděl. Že Čechové r. 994 neměli plného officia (responsorium cantilena cum antifonis, adiectis exortacionibus sermonum) k svátku sv. Václava, je pravděpodobno samo sebou; můžeme Kristiánovi tedy věřiti docela dobře, dokud někdo nedokáže, že officium to měli. Že by Čechové »neměli mešních a jiných modliteb« k sv. Václavu ku konci 10. st., toho Kristián nikde nepraví (Kalousek mu to stále imputuje). Celý důvod z prologu ostatek lze jen s velkou liberálností přijmouti mezi doklady anachronismů.

Pokřtění Moravy v době římské; domnělý omyl, že sv. Cyrill žil v 4.—5. st. po Kr. Zde musím, ač nerad, vytknouti, že Kalousek odbývá výklad, kterým jsem prokázal násilnost a nepromyšlenost této námitky Vackovy-Kalouskovy, způsobem nechvalitebným. Nebudu však čtenáře neveselým doličováním této střízlosti obtěžovati. Poznámávám jen, že Kalousek se *nezmiňuje slovcem*, jak přesvědčivě jsem dovedil, že Kristián mohl napsati, že Morava byla pokřtěna již za času sv. Augustina a že nepraví čtenáři »Osvěty« : v Kristiánovi není pověděno, že sv. Cyrill byl vrstevníkem sv. Augustina; to já pouze do Kristiána vkládám! V místě, o něž jde (srv. ČČH., IX., str. 147.) je jistě omyl, podle toho, jak chceme je vyložití: 1. buď Kristián zná jen jedno pokřtění Moravy, podle pověsti v době sv. Augustina, za starých časů, jemuž předcházelo pokřtění Bulharů a jež vykonal sv. Cyrill — v tom případě musil by Kristián sv. Cyrilla klásti do 4.—5. st., anebo 2. Kristián rozeznává dvojnásob pokřtění Moravy, jedno v době římské a druhé skrze sv. Cyrilla a dopouští se omylu pouze toho, že praví, že Bulhaři byli mnohem dříve pokřtěni než Morava při prvním pokřtění svém. Neboť druhou zprávu, že Cyrill se vydal na Moravu, když již Bulhaři byli křesťanství přijali, lze hájiti jako pravděpodobnou nebo aspoň nelze z ní

kouti důvod proti pravosti Kristiánově. Kritikovi náleží rozhodnouti mezi oběma výklady. Přijmeme li výklad první, znamená to: Kristián klade sv. Cyrilla do 4.—5. st. po Kr., tím zároveň tvrdí, že v 4.—5. st. žil sv. Method, žil Svatopluk, žil Bořivoj. Ale o Bořivojovi Kristián ví, že to byl děd sv. Václava, zabitého r. 929, vypočítává, že otec Václavův Vratislav zemřel stár 33 let, děd Bořivoj že zemřel stár 35 let — musí tedy *nade vši pochybnost* věděti, že Bořivoj a s ním Svatopluk moravský, sv. Metoděj a Cyrill žili v 2. pol. 9. st. Imputovati Kristiánovi, že klade Cyrilla do st. 4.—5., je tedy nehorázné a výklad ten třeba *zamítnouti a limine*.

Výklad ten ovšem Kalousek zamítnouti nechce, neboť Kristián nesmí pocházeti z 10. st. Vykládá nehorázný omyl Kristiánův s Vackem (který jej v tom však zatím opustil) »snadno« domněnkou, že »Lži-Kristián, nějaký pozdní kompilátor, nezběhlý v dějepise církevním, popletl si našeho Cyrilla Soluňského se sv. Cyrilem Alexandrinským, který byl vrstevníkem sv. Augustina († r. 444)«, jak je to v pozdních legendách cyrilských, také v breviáři Opavském »mezi výpisky z legendy Kristiánovy«. Odpovídám: je pravda, že pozdní legendy cyrilské (od polovice 14. st.) onylně tvrdí, že bratři Cyrill a Method pocházeli z Alexandrie, ale *žádná z těchto legend* (plných ostatek všelikých omylů, jichž nikde se nedopouští Kristián) *neklade život obou bratří do 4.—5. st., nýbrž zcela správně do 9. st., nemate si tedy století páté s devátým.* To prof. Kalousek ve své snaze najíti v Kristiánovi chybu, třebaš naprosto nemožnou, přehlédli . . . Přehlédli také, že je neuvěřitelné, aby nějaký falsátor 14. st. (a k tomu tak geniální historik, jakým by musil býti falsátor Kristián) mohl míti tak neslýchané vědomosti historické, aby, maje tolik kronik cizích a domácích, kde události z říše Svatoplukovy, působení Methoda, Cyrilla, křest Bořivoje atd. jsou zcela správně položeny do st. 9., mohl vše to datovati o 4 až 5 století zpátky. To znamená: »nehorázná chyba«, kterou Kalousek do Kristiána vkládá, byla by nevysvětlitelná, i kdyby Kristián psal v 14. st.

•Právě v duchu nehorázného omylu Lži-Kristiánova psáno bylo roku r. 1467 do breviáře Opavského mezi výpisky z legendy Kristiánovy, že sv. biskupové Cyril a Method byli bratři rodili z Alexandrie řecké« — praví Kalousek (546). S tímto udáním, jež je stylisováno, jakoby šlo o závažné potvrzení argumentu, že Kristián padělal někdy v 14—15. st., má se to vskutku takto: V 2. pol. 14. st. nebo ještě později bylo u nás složeno plné officium k svátku sv. Cyrilla a Methoděje (v mnohých breviářích z 14.—15. st. najde se je v připsaném dodatku). Lekce, t. j. podstatnou vlastní část officia, obsahující »legendu« o svatých, vzal autor skladby z Kristiána (častěji z leg. moravské), antifony a responsoria text

tento provázecjící, vzal však z oné pozdní legendy o Cyrillu a Methodovi, legendy bohaté omyly nebo daty, jichž starší legendy nemají. Kritikovi nepředpojatému a legendy cyrilských znalému je toto officium na prvý pohled důkazem velkého stáří lekcí vzatých z Kristiána, neboť rozdíl mezi oběma součástkami officia bije do očí — Kalouskovi je dokladem podezřelosti Kristiánovy!... Povážlivější pro stanovisko Kalouskovo ke Kristiánovi je naproti tomu okolnost, že legenda Kristiánova je v rukopisu kapitulním (psán je v 1. pol. 14. st.) mezi samými legendami z 10. a 11. st., a to na prvním místě mezi legendami václavskými, a že je tam se všemi památkami těmito před Kosmou. Písař tohoto kodexu podivným způsobem (stojíme-li na stanovisku Kalouskově) vsunul mezi nejstarší české památky literární z doby před r. 1120 kompilaci starou nanejvýš 10—20 let...

«Co pak Pekař,» pokračuje Kalousek, «píše na obranu výroku Kristiánova, že Cyrill ustanovil čísti mši po slovansku, to jsou pouhá slova bez dokladu a bez opory v situaci». Tedy: «pouhá slova» a «bez dokladu!...» Věc je pro způsob polemiky Kalouskovy zajímavá. Kalousek tvrdil (Osvěta, 120) v první své polemice: «podle hodnověrných nejstarších pramenů Cyrill a Method za svého prvního působení v Moravě zavedli jen slovanské hodinky, nikoli však mši slovanskou, a teprv když papež dal jim v Římě k tomu svolení, a Method vrátil se jako biskup na Moravu, uvedl také slovanskou mši do kostelů». Věděl jsem hned, že Kalousek se mýlí; v *pramenech* není *nic* takového (znám je dobře). Proto jsem věc odbyl stručně, pravě: «z kterých «hodnověrných nejstarších pramenů» Kalousek futo zprávu čerpal, nevím», a odkázal jsem na nejdůležitější pramen, život Cyrillův, jenž praví, že bratři soluňští učili moravské žáky hned od počátku nejen slovanským hodinkám, ale i mši (tajna služba) a že po příchodu bratří do Říma zpívána byla jimi mše v jazyku slovanském, což by nebylo možné, kdyby již na Moravě mše neposlovanili... Tedy odpověděl jsem *doklady z hlavního pramene*; tázal jsem se, jaké doklady má Kalousek k *svému* mínění? Odpověď Kalouskova je výše — on, který vskutku spokojil se v této věci «pouhými slovy» «bez dokladu», upadnuv v patrný omyl, vytýká mi, jenž mu doklady z hlavního pramene opak dokázal, že nepřináším dokladů, že to jsou pouhá slova... Tak se pravda etc. ut supra.¹⁾

Velmi dlouho prodlal Kalousek tentokráte při důkazu z *peněz* rozdáváných Podivenem, na němž si byl tolik zakládal a z něhož nezbylo po mé replice ničeho. Prohlašuje, že *nepřijímá* nového

¹⁾ Chce-li Kalousek i stránky z vydání žití Cyrillova ve Fontes, stůjtez zde: str. 29, 35. Na str. 549 Kalousek se drží slova «statuit» (Cyrill slovanskou mši). Lituji, že Kalousek nepohrdl tak ubohou vytáčkou.

překladu, »jenž byl sdělán pro nynější potřebu Pekařovu«, poněvadž se prý odchyluje od originálu. Tvrdí, že ten překlad je správný, jenž rozeznává jednak rozdání almužny 10 peněz, jednak rozdělení potravy mezi 30 chudých a konečně praví (zcela správně), že zpráva Kristiánova buď jak buď znalost a oběh peněz v Čechách v době Václavově předpokládá. »Kdyby výklad Pekařův byl správný, musili by Čechové netoliko za panování Václavova, nýbrž již dlouho dříve míti stříbrné ražené peníze k placení, takže by za Václava již byli zvykli všechno ceniti za peníze. Opravdu však počaly se první *české* (podtrhuji já) denáry raziti teprve za Boleslava I. Výkladem svým se tedy Pekař dostal skoro z deště pod okap . . .«

Odpovídám: 1. Kalouskova nechuť k mé práci jde tak daleko, že *ignoruje nové mé vydání Kristiána*; cituje i nyní z Fontes, jež otiskly edici P. Athanasia z r. 1767, vynechavše však neomluvitelným způsobem jeho textové poznámky. Tím dopouští se Kalousek neméně než tří chyb v citované větě (má býti *vero*, nikoliv: *viro*; *quando quidem*, nikoliv: *quandove eidem*; a má býti dodáno *nummerum* za slovy »*quindecim ille addebat*). 2. Překlad p. kustoda Truhláře je dobrý a nebyl nikterak »udělán« z rozpaků; nemám v obyčeji chovati se tak ve vědeckém sporu a nepotřeboval jsem toho také nikterak, protože argument Kalouskův z nummů žádným způsobem neohrožuje pravosti Kristiánovy. Že je překlad dobrý, to uzavírám ze stupňování deset — pět, třicet — patnáct, jež mi nasvědčuje, že jde v obou případech o tutěž formu almužny, tedy o »*alimenta*« a poněkud i ze slova »*nummerum*«, jehož Kalousek v svém špatném textu nemá (*quindecim ille addebat numerum*). Podíváme-li se do Du Cange na slovo *numerus*, vidíme, že se ho také užívalo ve smyslu nějaké jednotky peněžní (etymologicky beztoho *numerus* a *numus* souvisí a palaeograficky je záměna velmi snadna) — přijmeme-li však Du Cangeovu domněnku, že se místo toho má čísti »*nummus*« měli bychom i v druhém případě, kdy se zcela nepochybně rozdávala potrava (nikoliv peníze), pověděno, že Podiven přidával *za* patnáct nummů. 3. Můj výklad předpokládá ovšem znalost i oběh ražených peněz v Čechách aspoň v 2. pol. 10. st. Tenkrát jsme měli již české ražené peníze — Kristián mohl zcela dobře přenéstí usus jazykový i konkrétní představu své doby do let dvacátých 10. st., kdy *českých* peněz nebylo. Tak na př. Kosmas praví, že při nastolení Dětmarově na biskupství kníže (Boleslav II.) a čeští velmoži zpívali německou píseň (*die heiligen alle helfet unser*) — což si přece můžeme vysvětliti jen tak, že Kosmas obyčej své doby přenáší do 10. st. 4. Ale k výkladu předchozímu utíkatí se není v nejmenším potřebí; v Čechách kolovaly ražené peníze, ovšem rázu cizího, na př. bavorského, i před Boleslavem I. a zejména při dvoře knížecím musilo jich býti užíváno a — potřebo-

váno hojně. To mi tuším Kalousek nepopře — je to zajisté věc *samo-zřejmá* a zjištěná nálezy.¹⁾ Neboť v Kristiánovi nikde nestojí, že nummi, o nichž se mluví, byly nummi *českého* rázu — to zase jen Kalousek *libovolně do Kristiána vkládá*. Tak i kdybych Kalouskovi koncedoval, že jeho překlad citovaného místa je možný a že tedy Podiven rozdával přímo nummy, nebude lze z fakta, že v době Václavově viastní *české* mince nebylo, dovozováno býti, že v Čechách nekolovala ražená mince vůbec a výtka anachronismu rozplyne se zase v nivec.

Konečně poznamenávám, že musil jsem odkazuje na »nummata« v Du Cangovi odkázati na heslo *nummus*, neboť slovo »nummata« zvláštního hesla nemá (je pod heslem »nummus«) a že u Du Cange na str. 623 v posledním sloupci uprostřed jsou také doklady na to, že nummi = nummata. I kdybych Kalouskovi připustil, že jeho překlad: Podivenovi uloženo bylo rozdati almužny deset peněz, je možný, musil bych *vykládati* to tak, že měl Podiven rozdělit almužny *za* deset peněz, *v ceně* deseti peněz, neboť rozdávání almužny chudým v penězích je zcela pravděnepodobné. Výklad ten nebylo by ani třeba podpíratí faktem známým ze staršího středověku, že peníz je často *jen počtní jednotkou*, nikoliv skutečnou mincí, jinými slovy, že ne všude, kde je řeč o dávce tolika a tolika peněz, můžeme si mysliti na placení raženou mincí. Srv. o tom více v Inama-Sterneggově, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte* I. 193, sq. 461 sq. — Kdyby ostatek místo o Podivenově rozdávání almužny bylo paděláno, jak patrně Kalousek věří, v 14. st., musil by Kristián napsati, že Podiven rozdával 10 *grošů*. Padělatel v l. asi 1150—1300 neužil by pravděpodobně slova »nummus«, nýbrž *denarius*. Tak i ze stanoviska Kalouskova místo, o němž jde, dokladem anachronismu není — Kalousek je však považuje za anachronismus »zřetelný a nenapravitelný . . .«

Zbývají ještě dvě tři maličkosti.

Kristián praví, že Václav bofil také »*fana profanorum*« t. j. svatyně nebo obětiště pohanské. Kalousek neuvádí to mezi důvody

¹⁾ Srv. Fialu, *České denáry*, str. 152 o nálezu v Novém Dvoře u Oseku, nejstarším nálezu českých denárů v Čechách, zakopaném v l. 960—970, kde vedle asi 50 (podle Smolíka, *Denáry Boleslava I. etc.*, str. 22 jen 30) denárů Boleslava I nalezeno 150 denárů vévod bavorských a vedle toho ještě jiné denáry bavorského původu. Srv. u Fialy dále podrobné zprávy o vskutku evropském rozšíření peněz arabských, byzantských, anglosaských a j. v střední Evropě v 10. st., jak o něm svědčí nálezy. Při nálezu mančickém (okr. Kolínský) také z 10. st., je vedle 15 mincí českých 150 *cizích*, z toho 60 bavorského původu. České denáry za to nejhojněji nacházejí se v severním Polabí a Poodří; tam též plno je v nálezech denárů bavorských, anglosaských a j. — Celní sazba raffenstetenská z r. 903—906 (Erben, *Regesta*, č. 58) stanoví, jak známo, pro obchodníky z Čech (de Boemanis) sazby celní v penězích.

nepravosti legendy, ale praví, že zprávě nevěří, že si ji Kristián vymyslel, poněvadž jinde není zmínky o *chrámech* pohanských Čechů. Poznávám krátce, že důvod z mlčení pramenů zde, kde mimo Kristiána o pohanství českém z 10. st. zpráv takřka nemáme, je zcela nevhodný; při slově »fana« nemusíme ostatek hned mysliti na chrámové stavby; možno spokojiti se skromnějším výkladem za místa obětní, kde snad nějaké sochy, idola, byly postaveny.

Kristián praví, že Václav bořil šibenice a žaláře. To Kalousek také neche věřiti. Poznávám opět zcela krátce, že totéž tvrzení má již legenda »Crescente fide«, nejstarší z legend latinských a napsaná patrně ještě za Oty I. Proto tvrzení mám za zcela spolehlivé (potud ovšem, pokud tvrzením takovým v legendách lze věřiti) a přijal bych z něho vskutku do historie Václavovy větu, již jsem napsal v své knize: »Zdá se vskutku, že v době Václavově¹⁾ nebylo v Čechách šibenic.«

Kristián praví, že Cyrill přeložil celý starý i nový zákon do jazyka slovanského. Kalousek jako prve, tvrdí i nyní, že tomu nevěří. Odpovídám: nevěřím tomu také, ale ukázal jsem již v své odpovědi, že zprávu mají nejstarší legendy o Cyrillu a Methodovi, legendy starší než Kristián (srv. ČCH., IX., 151).

5. *Dvě sporné otázky z českých dějin.*

Kalousek o celé věci nepraví již nic více, než že jsem »přibájl« bavorského Arnulfa do slovanské legendy. O mých výkladech v obou kontroverzních bodech ani slova!

6. *Některé poznámky konečné.*

S replikou Kalouskovou jsme hotovi -- bylo-li ještě co třeba, aby *všechny* námitky Kalouskovy byly prokázány bezpodstatnými, přičinil jsem se o to tuším s plným úspěchem. Tam, kde Kalousek k vývodům mým mlčí, nebo kde o *prokázáném* omylu svém pouze praví, že na něm trvá, tam přestává všechnen spor, a musí mi stačiti, nepřesvědčil-li jsem prof. Kalouska, že budou přesvědčeni jiní, kdož jsou kompetentní o věci souditi — Kalouska, jak již víme, a jak nyní poznává výslovně, přesvědčí jen autograf Kristiánův, který se nikdy nenajde! Celkem lze však z Kalouskovy odpovědi poznati, že mu silně ubylo přesvědčení, že Kristiánova práce je kompilací 14. st. — vět jako »přišel jsem na jinou bezpečnou stopu toho, že legenda Kristiánova byla . . . látána teprv

¹⁾ V knize mé (str. 54, pozn. 2) je omyl každému patrný: v době *Vojtěchově* (místo Václavově) nebylo v Čechách asi šibenic. Půl stránky věnoval Kalousek shledávání argumentů proti tomuto patrnému přepsání!

po r. 1306, v ní již není. Kalousek většinou poznamenává bez důkazů, co by věřil a co nikoliv, nebo mlčí k výsledkům, jimž se nemůže postavit, a jen tam, kde domnívá se v mých vývodech postihovati chybu nebo mezeru, pokouší se chybu dovoditi. Poznali jsme, že chybu, omyl nebo ukvapení nemohl mi prokázati *nikde* — jediné přepsání v poznámce (v době Vojtěchově místo Václavově) vyjímaje; a ani tímto přepsáním nepohrdl — přes to uzavřel jednu stať své repliky celkovou, velmi nepříznivou a velmi podivnými výrazy zahájenou charakteristikou mé práce (všeliké nedopatření, unáhlení, nadsázky, přijímání možnosti za skutečnost, fantastické důsledky), aby nedostatky tyto hned vykládal a — omlouval mým vyznáním, že »zajímá-li mne thema, pracuji nejen rychle, ale horečně.« Nevím, co bych na to odpověděl — leč to, že mi pro posouzení kvality mé práce stačí úplně, že Kalousek zůstal pro svou charakteristiku této práce *vesměs* dlužen důkazy, kdežto já přesvědčivě dovodil, že *ani jediná* z četných jeho námitek proti pravosti Kristiánově — námitkou není. Je-li pak nikoliv moje práce sama, ale má zmínka o horečném způsobu mé práce Kalouskovi měrou ceny práce této, posloužím mu mile rád dalším materiálem k důkazu, že mé vývody jsou bezcenné: prvá redakce mé práce o Kristiánovi, počítaje od té doby, co jsem poprvé přečetl prolog legendy Kristiánovy, až k dokonanému vtištění celého pojednání (jež mělo 44 stran), vyžadovala všeho všudy 12 dni času! A během té doby jsem P. Athanasia edici a vývody vůbec do rukou nedostal!

Na tón Kalouskovy repliky mohl bych si právem stěžovati, ale pomíjím to. Chci brániti se jen *výtce*, že má prvá odpověď psána je »povýšeným tónem« — zde asi Kalousek převahu mých věcných argumentů zaměňuje s tónem mé odpovědi. Já respektoval náležitě v prof. Kalouskovi nejen badatele, jakož je slušno u každé polemiky mezi odborníky, ale i profesora staršího věkem i zásluhami. Pracuje o své knize, pozoroval jsem nerad, že Kalousek ve výkladu a ocenění našich legend ve své »Obraně sv. Václava« přijal úplně starší nedostatečně založená tvrzení, že neužil ani materiálu známého Dobrovskému, nevyšiml si cenných rukopisných materiálů, i když o nich věděl, stavěje své vývody s nekritickou důvěřivostí na ledabylém základě datovém a textovém z prvního svazku »Fontes« atd. Ale vše to jsem v knize své sotva naznačil, vzdávaje se vši nepříznivé kritiky svého předchůdce. Já dokonce vzdal se úmyslu rozšířiti knihu svou o kapitolu synthetickou, v níž by vylíčen byl sv. Václav historicky na novém základě pramenném, jež stanovila má práce — chtěl jsem vyhnouti se vši polemice se stanoviskem Kalouskovým, nechtěl jsem ukazovati čtenářstvu, že historický sv. Václav je přeče jiný, než Václav Kalouskův. Kalousek nejen že neocenil s dostatek tuto rezervu, ale dal se zbytečně v beznadějný

spor, jenž měl ukázati ne tak nespolehlivost mé práce jako zachrániti práci vlastní — nyní dokonce, v replice Kalouskové, str. 549., nalézáme sv. Václava tak, jak jej vylíčil Kalousek, *mezi důvody podezřelosti Kristiánovy legendy*: poněvadž Václav Kristiánův je nepodobný Václavu Kalouskovu, nebylo by lze, argumentuje Kalousek, v tom Kristiánovi věřiti, ani kdyby se našel autograf Kristiánův, psaný r. 994 . . .¹⁾ Tak daleko ovšem za Kalouskem jíti nemohu . . .

DROBNĚJŠÍ ČLÁNKY.

4. O interdiktu v Praze r. 1411. Že interdikt, jež arcibiskup Zbyněk vyhlásil v květnu r. 1411, minul se s účinkem, o tom uvádí *I. I. Tomek* v Dějepisu města Prahy III. na str. 492 některé doklady. Ze dvou bullí papeže Jana XXIII. zanešených v archivu Vatikanském v registrech Lateranských nro 168 na fol. 157 a nro 172 na fol. 92 poznáváme zřejmě, že strach před hněvem krále Václava a dvořanů jeho byl toho příčinou, že i někteří řeholníci, ač tuzí odpůrci Husovi, neposlechli arcibiskupa a sloužili v kostelích svých. Později ovšem se káli a prosili papeže za prominutí trestů církevních, které byli na sebe nucenou neposlušností svou uvalili. Suppliky papeži zaslané od převora a bratří kláštera Karmelitanů u Panny Marie Sněžné na Novém městě Pražském a opata Mikuláše a řeholních kanovníků Praemonstratských na Strahově v té příčině papeži zaslané nezachovaly se sice ani v originále ani u výtahu v registrech supplik, ale z těchto přešly do bullí papežských, jimiž kajícím odpuštění se dostalo. Dne 27. září 1413 ukládá papež Jan XXIII. opatovi benediktinského kláštera sv. Ambrože, aby jménem jeho udělil absoluci Karmelitanům Novoměstským z provinění, jež uvedeno v bulle těmito slovy:

»Exhibita siquidem nobis pro parte Johannis prioris et fratrum domus ordinis beate Marie de Montecarmeli in Nova civitate Pragensi peticio continebat, quod cum dudum contra quosdam heretica labe respersos et varias opinionones erroneas per dictam sedem reprobatas ausu sacrilego tenentes et in illis partibus commorantes, qui Wiclefiste vulgariter nuncupantur, tam apostolica quam ordinaria auctoritatibus nonnulli processus diversas excommunicationis, suspensionis et interdicti ac

¹⁾ Kalousek ovšem formuluje to tak: (Ani po nalezení autografu Kristiánova nevěřil bych), »že by Václav skutečný byl tak nepodobný tomu obrazu, jaký nám o něm podávají legendy slovanské, a že by byl takový, jak jej líčí Kristián podle Gumpolda a jiných starších legend latinských.« Zde je ovšem konstruována uměle veliká protiva mezi Kristiánem a Vostokovskou legendou.

Nejstarší kronika česká.

Napsal Jos. Pekař.

III. Text bodecenský.

Starší vydání Kristiánovy legendy, prací P. Athanasia z roku 1767 počínaje, založena byla na jediném rukopisu knihovny kapitolní. O druhém rukopisu, universitním, věděli sice vydavatelé, ale nikdo ho vskutku k srovnání nepoužil a jak se zdá, vůbec v ruku neměl. O třetím rukopisu, rovněž universitním, nebylo vůbec známo nic. Čtvrtý konečně rukopis,¹⁾ bodecenský, jehož variantů užili Bollandisté, otiskující edici Balbínovu, byl ze zpráv Bollandistů dobře znám Dobnerovi, P. Athanasiovi, Dobrovskému, ale později cele zapomenut. Ani Emler nezmínil se o něm v Prameňech dějin českých — při práci své jsem jej takřka nově objevil. »Objev« tento záležel ovšem jenom z obšírnějšího zlomku, jenž otištěn je u Bollandistů cele (druhá kapitola Kristiána a první dvě souvětí kap. třetí) a pak z variantů a zpráv z kapitol 3—5, dvou konečných vět z kapitoly první a jednoho variantu z kap. šesté.²⁾ O rukopisu samém poznamenali Bollandisté pouze, že je to pasionál pergamenový na měsíc září v augustiniánském klášteře v Bördeke v diecési Paderbornské, opis pro ně že učinil P. Jan Gamans (v 1. pol. 17. stol.). Jak starý je kodex bodecenský, zda obsahuje celou práci Kristiánovu, či jenom část a kterou — o tom není v Acta Sanctorum slova. O textu samém podány ještě ne zcela jasné zprávy,³⁾ že prý je obšírnější, rozvedenější (prolixius) než Balbínův text Kristiána a že jsou věty tu a tam proměněny

¹⁾ Jiný, dosud jak se zdá neznámý, rukopis znal patrně Bonaventura J. Piter, opat rajhradský († 1764); podle Dobnera srovnal Piter *několik* (v Čechách neznámých?) textů Kristiána. Dobner praví o tom (Annales, III., 546): Datum smrti Lidmiliny k 15. září (XVII. K. lend. Octobris) nalezi jsem také »in MS. vetere Codice apud piae memoriae Reverendissimum Praelatum Rayhradensem Bonaventuram Pitter, ubi ante annos quinque (t. j. asi r. 1760) praesens editionem Balbini contuli et aliquas variantes lectiones excerpti. Qui idem Reverendissimus Vir cum inter plurimos ibi de Christanni exemplaribus variantibusque lectionibus sermones mihi nullum prorsus scrupulum circa hanc diem moverit, nullus dubito has easdem XVII. Kalendas Octobris in *quinque et ni fallor, sex aliis MSS. Codicibus*, quos cum Balbini editione contulit, notatas fuisse«. Ibidem na str. 256 Dobner, mluvě o slovech Kristiánových o Bořivojovi: »plenus dierum bonitateque«, praví, že čtení jiné: »plenus dierum bonorum« má nejen rukopis bodecenský a kapitolní (to je nesprávné: Bod. má: »plenus dierum et omni bonitate«; Kap. viz mé vydání str. 138), ale i »alii tres vetusti codices«, jež s edicí Balbínovou srovnal B. Pitter. Srv. ibidem str. 653. Srv. i Dobrovský, Wenzel und Boleslaw, 37 až 39. — ²⁾ Srv. Nejstarší kronika česká, str. 125 a poznámky na str. 134, 128. — ³⁾ Srv. ibidem, str. 125.

(na jiném místě, že mnoho je změněno). Co Bollandisté z rukopisu bodecenského uvedli sami, zdálo se spíše nasvědčovati tomu, že je to recense tu a tam kratší, v celku však s textem rukopisu kapitolního se kryjící.

Důležitost rukopisu bodecenského byla mi patrna od počátku, zejména z toho důvodu, že z formy jmén vlastních (Zuentepulk, Primiz), v něm zachované, bylo patrna, že kodex bodecenský sám nebo aspoň předloha, z níž písař opisoval, musí pocházeti aspoň z 12. stol. Tím by byla prokázána existence Kristiánovy práce, nebo aspoň 1—5 kapitoly její v době dvě stě let starší doby, do které ji klade Dobrovský a argument ten nebyl by zbytečný ani po konstatování fakta, že t. zv. legenda Wattenbachova, zachovaná v rukopise z 2. pol. 12. stol., je zlomkem vytrženým z Kristiána ani po nálezů jiného velkého kusu Kristiána v rukopise z 12. stol.¹⁾

Pokoušel jsem se ovšem přijíti kodexu bodecenskému na stopu, ač snahy ty od počátku byly málo nadějně. Klášter bodecenský byl zrušen r. 1803. knihovna jeho byla při tom rozptýlena. Informace, jichž se mi dostalo od prof. dr. Philippiho, říditele král. archivu v Münsteru, seznámily mne sice s hlavními sbírkami, v nichž bodecenské věci jsou rozptýleny, ale zároveň ohlašovaly, že ve třech sbírkách těchto hledaný kodex není, že však bude snad majetkem svob. pána Brenkena. Ale i tuto naději rozptýlila zpráva prof. Finkeho (jenž na mou prosbu dal po kodexu pátrati) — bylo zřejmo, že bez neobyčejně šťastné náhody stálo by hledání kodexu mnoho času i peněz, a naděje na úspěch že by nebyla valná.

Obrátil jsem se proto na museum jesuitské společnosti Bollandovy v Bruselu, naděje se, že v něm zachovány budou opisy, jež Bollandisté v 17.—18. století shromáždili a k vydání svému užili. Se vzácnou a neobyčejnou ochotou, jíž vděčně vzpomínám, zaslal mi obratem pošty P. Hippolyte Delehaye, jeden z proslulé družiny vydavatelů *Analecta Bollandiana* a *Acta Sanctorum*, celý svazek opisů a materiálů k životům svatých na dny 15.—16. září (sv. Ludmila) a brzy potom silný svazek na dny 28.—29. září (sv. Václav). V něm jsem nalezl nejen *opisy P. Gamanse z passionálu bodecenského* (z r. 1641—1642), ale i řadu kopií jiných legend o sv. Ludmile a sv. Václavu a i zajímavé kusy z korespondence Balbinovy s Bollandisty z r. 1669.

Co je bodecenský rukopis Kristiánův, povím krátce předem: Obsahuje část Kristiána od třetí věty kapitoly *prvé* počínaje (*Quirillus quidam natione Graecus . . .*) až na konec kapitoly *páté*. Je to text více nebo méně formálně *měněný a krácený* z textu, ježž

¹⁾ Srov. Čes. Čas. Hist., IX., str. 128—130.

známe z rukopisů jiných — předlohou předělávající byl však patrně text pocházející aspoň z 12. stol. Lekce ke dni 28. září, ke dni sv. Václava, vzaty jsou v passionálu bodecenském z legendy »Crescente fide«, jež je však týmž asi způsobem přestylisována jako Kristián, s tím rozdílem, že tu upravovatel krátil text měrou daleko větší.

Probíraje se starými materiáliemi Bollandistů, poznal jsem s překvapením, že Gamansovy opisy z passionálu Bodecenského, učiněné r. 1641 a 1642, byly již jednou zaslány z Nizozemí do Čech — a to Bohuslavu Balbínovi, prvnímu badateli o českých legendách. Učený jesuita český byl ovšem nejvhodnějším zpravodajem o českých legendách pro pokračovatele velkého díla Bollandova. Vzájemné styky Balbína s P. Danielem Papebrochem, tenkrát duší podniky, jež vzala na se kollej antwerpská, náleží podle zachované korespondence do r. 1669. Jeden z prvních příspěvků, jež Balbín z Prahy do Antwerp poslal, byla — legenda Kristiánova (18. října). Byl podal o ní a o jiných českých legendách zprávy již dříve, oznámil, že ji vydá ve své Bohemica historia a vysvětlí poznámkami a dostal patrně navzájem z Antwerp k srovnání opis Gamansův z kláštera bodecenského, jež prohlásil za text zkrácený. Neboť Papebroch odpovídaje Balbínovi d. d. Antverpy 30. srpna 1669 na list z 18. srpna (není zachován), poznamenává: »Omnino verum est et notavi saepissime, quod pleraeque MSS. Bodecensium vitae sint contractae.«

Bezmála sto let později dopsal Gelasius Dobner vydavateli Kristiána v Acta Sanctorum, P. Konstantinu Suyskensovi, o informace o rukopise bodecenském — dozvěděl se, že text bodecenský nemá prologu a neobsahuje části druhé, jednající o sv. Václavovi; jinak prý se skoro kryje s textem vydaným od Balbína.¹⁾ Toto poslední tvrzení ovšem správné nebylo, ač oprávněnost jeho zdála se vysvítati i z vydání Bollandistů v Acta Sanctorum (r. 1755 až 1760). Suyskens zajisté, uváděje varianty z textu bodecenského, uváděl jich *velmi málo*, tak málo, že činí sotva 1% variantů všech. Tím musil vzbuditi mínění, že text bodecenský neliší se mnoho od textu kapitolního a vyvolati nedůvěru k tvrzení, jež opakoval v úvodu k své edici, že totiž autor textu bodecenského *měnil*, nebo mnoho měnil znění legendy.

Zlomek, jež otiskl z rukopisu bodecenského Suyskens cele (kapitola druhá a počátek kapitoly třetí) je náhodou proměněn nejméně, jen první odstavec jeho je přestylisován radikálně i podstatně zkrácen. Ale vůči opětovanému tvrzení Suyskenovu, že text bodecenský je *měněn*, bylo třeba k věcným rozdílům recense bo-

¹⁾ Srv. Dobner, Annales, III, str. 261. Na toto místo upozornil mne P. Vacek.

decenské chovati se zdržlivě — proto ve věcných výkladech svých držel jsem se důsledně textu rukopisu kapitálního a jen na dvou třech místech (o nichž více níže) hájil jsem znění bodecenské jako patrně lepší než znění textů pozdějších; hlavní věcí bylo mi stále, že text bodecenský pochází aspoň z 12. stol. nebo na textu z 12. stol. musí býti založen. Patrného omylu dopustil jsem se, maje za to, že jednodušší a přirozenější pořádek slov je dokladem většího stáří textu bodecenského. Vskutku vznikl jednodušší pořádek slov zásluhou neznámého upravovatele — upozornil mne také na to záhy prof. Král, ukazuje, že umělý a jaksi hledaný slovosled je vlastní Kristiánovi a podobný přemělenému slovosledu Gumpoldovu, moha v tom býti zároveň známkou jeho stáří. Poznáme ovšem, že věc tak jednoduchá není; měl jsem pro soud svůj oporu i v zlomku Wattenbachově z 12. st.; odtud je patrné, že již před úpravou bodecenskou byl slovosled Kristiánův v rukopisech mimočeských poněkud zjednodušen.

* * *

Upravovatel passionálu bodecenského užil pro historii Václavovu nikoliv Kristiána, ale kratší legendy »Crescente fide«. I tuto jak pověděno, v slohu proměnil a zkrátil. Ukáži nejdříve, jak si zde počínal, a to vydáním začátku obou textů. Text »Crescente fide« v passionálu bodecenském počínal se na f. 152*a*, opis ve svazku musea bollandistického k 28.—29. září je na f. 134*a* až 135*a*. Začátek »Crescente fide« neotiskují z Fontes I., nýbrž vydávám přímo z nejstarších rukopisů, podle znění kodexu mnichovského z 10.—11. stol. (11. stol. zdá se mi nevhodnějším určením stáří tohoto kodexu) č. 4605 (f. 133*b*). Varianty uvádím z mnichovského rukopisu č. 2552 (f. 125*a*) z let 1126—1146 (znamenám jej 12*b*) a z mnichovského rukopisu č. 18.547*a* (f. 153*b*), jenž pochází také ještě z 12. stol. a má čtení rukopisu nejstaršímu nejbližší (znamenám jej 12*c*), konečně z otisku legendy ve Fontes I., str. 183, jenž založen je nepřímou na kodexu římském z 12. století (znamenám jej 12*d*). O kodexu mnichovském nejstarším viz více v »Nejstarší kronice české« str. 46, o všech třech rukopisech mnichovských pak článek Teigův »Různočtení legend českých z rukopisů král. knihovny mnichovské« (Věstník Uč. Spol., r. 1891, str. 51 sq.). Do variantů Teigem uváděných vloudily se některé omyly; také pravděpodobné vročení kodexu č. 18.547*a* do 13. stol. mám za nutné opravit.

V rukopisu nejstarším ukazují římské číslice po straně na rozdělení textu v lekce; ve vydání svém vložil jsem je v závorkách do textu samého. Ve jménech vlastních snažil jsem se formu rukopisnou podati věrně, proto zachoval jsem na př. *uu* ve slově: *uuen-
cezlaus*, kde jí rukopis užívá. Vytištěno býti musilo ovšem *Uuen-*

cezlaus. Incipit je psáno majuskulí, v níž $u = v$. V otisku položil jsem tedy také *uu*.

•Crescente fide• znění původního.

Incipit passio sancti Uuencezlaui martyris Christi.

(I) Crescente fide christiana in illis diebus nutu et ammonitione dei sponte dux Poemorum¹⁾ nomine Zpitigneus una cum exercitu nec non et omni populo suo sordes idolorum abitiens baptizatus est. Isque moenibus ecclesiam condidit sanctę dei genetricis Marię et aliam quoque in honore sancti Petri principis apostolorum, in quibus dei largiente gratia plurima operata sunt prodigia. (II) Cumque praefatus venerabilis vir transisset de hoc seculo, omnes populi qui eius fuerant,²⁾ congregantes se, elegerunt fratrem suum iuniorem nomine Uvirizlaum³⁾ ducem et principem pro eo. Qui etiam in religione christiana magnopere perseverabat, quique construxit ecclesiam in nomine beati Georgii martyris Christi. (III) Cuius filius maior beatus Uuencezlaus⁴⁾ dei instinctu ab ineunte etate semper desiderabat discere litteras,⁵⁾ et optans pater eius desiderium animi ipsius perficere, misit eum in civitatem nuncupatam Budceam,⁶⁾ ut ibi disceret psalterium a quodam venerabili⁷⁾ presbytero nomine Uceno.⁸⁾ Tunc beatus Uuenzeslaus⁹⁾ capaci mente gratanter cepit¹⁰⁾ discere, de die in diem melius meliusque pro-

•Crescente fide• textu bodecenského.

Passio sancti Wenzlai ducis Boemiorum, quae colitur IV. Calend. Octobris.

Crescente fide christiana larga dei proveniente gratia Dux Boemiorum nomine Zptigneus, una cum exercitu nec non et omni populo suo, sordes idolorum abijciens baptizatus est, et ita perfectus factus est in amore dei, ut aedificaret ecclesias ac monasteria, de quibus unum in honore perpetue virginis Mariae dedicare fecit, alterum in honore beati Petri principis apostolorum. Cumque venerabilis dux iste transisset de hoc saeculo, omnes qui sub regimine eius constituti fuerant, pari consensu fratrem ipsius nomine Wirozlaum ducem pro eo constituerunt, qui et ipse in Christiana religione magnopere perseveravit et ecclesiam in honore beati Georgii martyris Christi construxit. Cuius filius maior beatus Wenzlaus dei instinctu ab ineunte aetate semper desiderabat discere litteras, et animus eius versabatur circa studia virtutum diebus atque noctibus. Tunc Wirozlaus pater eius desiderium filii cupiens adimplere misit eum in civitatem nuncupatam Pudnezneam, ut erudiretur ibi a quodam viro venerabili nomine Woceno. Cum igitur bonae indolis puer Wenzlaus ibidem nu-

¹⁾ 12*d* Poenorum, 12*b*, 12*c* Boemiorum (v rasuře). — ²⁾ 12*b*: qui eius ditionis fuerant. — ³⁾ Tak 12*b* i 12*c* (tento po straně chybnou opravu: Bolezlaum); 12*d* má Wratizlaum. — ⁴⁾ 12*d* Uendezlavus, 12*b* Venzezlaus. — ⁵⁾ 12*b* sacras literas. — ⁶⁾ Zrovna tak 12*c* a 12*d*; 12*b*: que vocatur Budcea. — ⁷⁾ Nemá 12*d*. — ⁸⁾ 12*b* Vceno, 12*d* Uenno. — ⁹⁾ 12*b* Venzezlaus, 12*c* Uuencezlaus, 12*d* Uendezlavus. — ¹⁰⁾ 12*c* doplňuje nad čarou: sacros libros.

ficiens. Postea autem migravit pater eius nomine Uuirizlaus¹⁾ de hoc mundo. (IV) Interea conveniunt omnes populi illius regionis²⁾ et elegerunt beatum Uuenzaelaum³⁾ ducem pro patre suo et sedere eum fecerunt in throno ipsius. Tunc⁴⁾ predictus illuster puerulus permanens in principatu minime discessit a⁵⁾ disciplina. Fidelis namque⁶⁾ erat et sapiens et⁷⁾ verax in sermone et iustus in iudicio. Et cum iudices illius aliquem condemnare voluerunt ad mortem,⁸⁾ statim ille occasionem aliquam⁹⁾ faciens, exiebat foras, memorans hoc, quod dicitur in evangelio: Nolite condemnare et non condempabimini (V.). Carceres quoque destruxit et omnia patibula succidit. Orphanorumque fuit misericors ut¹⁰⁾ pater, gementium et viduarum sauciatorumque consolator, esurientes alens, sitientibusque potum subministrans et de vestimentis suis tegens nudos, infirmos visitans, mortuos sepeliens. Hospites et peregrinos ut proprios proximos¹¹⁾ recipiebat, presbiteris et clericis honorabiliter ministrans, errantibus viam veritatis ostendebat. Insuper etiam¹²⁾ humilitatem, patientiam, mansuetudinem potissimumque caritatem observabat. Per vim atque fraudem nulli aliquid abstulit, exercitumque suum induebat non solum armis¹³⁾ sed etiam optimis vestimentis.

triretur, pater eius viam universae carnis ingreditur. Hisque factum est, ut omnes populi regionis illius beatum Wenezlaum ducem sibi in locum patris substituerent.

Permanens itaque in principatu minime a disciplina christianae religionis discessit: erat enim fidelis et sapiens, nullum iniuste condemnans, nullius personam in iudicio accipiens. Carceres quoque destruxit, patibula succidit et inter alia sanctitatis studia in susceptiones pauperum et peregrinorum omnem operam suam intendens, debitum honorem presbyteris et clericis ac reverentiam impendit. Humilitate praeterea, patientia, mansuetudine et charitate, ultra quam credi possit, pollebat; per vim sive fraudem nulli aliquid abstulit, exercitum suum tam in spirituali honestate quam in saeculari probitate procuravit.

¹⁾ 12c nemá: nom. Wir.; 12b má jen: Wirazlaus (i v textu nejstarším je Uuirizlaus patrně opraveno z Uuarazlaus); 12c má: nomine Uuarazlaus. — ²⁾ Slovosledem shoduje se cele 12c; 12b má: conveniunt interea populi omnes regionis illius. ³⁾ 12l Vencezlaum; 12c Uuencezlaum; 12d Vendezlavum. — ⁴⁾ 12d tum. — ⁵⁾ 12c dodává nad řádkou: sancta. — ⁶⁾ 12c dodává nad řádkou: Christo. — ⁷⁾ 12b nemá. — ⁸⁾ 12b má místo: condemnare ad mortem: occidere. — ⁹⁾ 12d nemá. — ¹⁰⁾ 12b nemá; 12c opravuje nad řádkou ut v: ac; 12d má patrně špatně: misericors, et pater atd. — ¹¹⁾ 12d dodává: libenter. — ¹²⁾ 12b nemá. — ¹³⁾ 12d má pořádek slov: armis induebat.

Tímto způsobem je parafrasována celá legenda — jen modlitbu na konci, jež je ve všech starých rukopisech (Fontes, I., str. 190) předělávač *vynechal*. Zajímavé je, že autor k přepracování svému užil i *Gumpolda*. Prostá řeč Václavova k Čechům (»Cum autem factus esset vir . . .«; str. 185) mu nestačila: sáhl po *Gumpoldovi* a parafrasoval celou polovinu jeho dlouhé a nabubřelé řeči Václavovy (str. 156 ve Fontes od slov: Quocirca vanescat až dolů na konec odstavce), pokračuje potom zase slovy »Crescente fide«: In tempore illo multi sacerdotes de provincia Baioariorum et de Suevia . . . Užítí *Gumpolda* postřehl jsem ještě na dvou místech: v líčení zavraždění sv. Václava a ve vypravování o nesmytelné krvi na místě vraždy. Z *Gumpolda* je dodatek, že svatá krev ta až dosud je viditelná na místě zločinu a z *Gumpolda* zpráva, že vrahové rozsekali tělo Václavovo na kusy.

Na otázku, o jak starý text legendy »Crescente fide« se bodecenský vzdělavatel opíral, lze s jistou pravděpodobností odpovědět. Byl to nejspíše text z 1. pol. 12 st. nebo text z něho odvozený, blízký mnichovskému rukopisu z let 1126—1146 (12 b). Má s ním (začínám shodami méně důležitými) společný tvar Bohemiorum, tvary: »de provincia Baioariorum« (nejstarší text má Bauariorum, zrovna jako Kristián), má s ním společný začátek věty: Cuius corpusculum pauci fidelium (ostatní rukopisy začínají: Eiusque exanime corpus), zejména pak důležitá jest shoda v datu zabití Václavova slovy: quarta Kalenda Octobris. (Rukopis nejstarší i 12 c má chybu. III. Kal. Oct.; rukopis římský má IIII. Kal. Octobris.) S mnichovskými rukopisy nejstaršími má bodecenský text i společnou chybu, že translace sv. Václava slaví se tercia Nonas Marcii (jen římský rukopis má — podle vydání Dudikova-Emlerova — správně IIII. Non. Martii).

* * *

Popatřme nyní, jak bodecenský vzdělavatel upravil svého Kristiána.

Že *vynechal* prolog, již víme. *Vynechávání* prologu je i při úplných prepisech starých legend zjevem častým. Tím méně může překvapiti u upravovatele, jenž chtěl docíliti kratšího výrazu podstatného obratu legendární historie.

Prvý odstavec kapitoly první vzdělal takto (text bodecenský počínal se v *passionálu* na f. 86 a; opis P. Jana Gamanse z r. 1641 je na dvou hustě na obou stranách popsaných listech foliových):

Text původní:

Moravia, regio Sclavorum, anti-
quis temporibus fama memorante
creditur et noscitur Christi fidem

Text bodecenský:

Quirillus quidam, natione Grae-
cus, tam latinis quam ipsis Grae-
corum apicibus instructus, postquam

percepisse Augustini, magnifici doctoris, ut aiunt, temporibus. Bulgori vel Bulgarii attamen longe ante eadem potiti fore referuntur gracia. Siquidem Quirillus quidam, natione Graecus, tam latinis quam ipsis Grecorum apicibus instructus, postquam Bulgri crediderant, agressus est in nomine sancte trinitatis et individue unitatis etiam supradicte genti, Moravie degenti, fidem domini nostri Iesu Christi predicare. Et cooperante divina gracia postquam illos Christo lucratus erat, etiam apices vel characteres novas comperit et vetus novumque testamentum pluraque alia de greco seu latino sermone sclavonicam in linguam transtulit. Missas preterea ceterasque canonicas horas in ecclesia publica voce resonare statuit, quod et usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus agitur, maxime in Bulgariis, multaeque ex hoc anime Christo domino acquiruntur.

Bulgri vel Bulgarii fidem Christi ceperunt, agressus est in nomine sanctae trinitatis et individuae unitatis regionem quandam Slavorum, quae Moravia nuncupatur, quatenus in ea verbum domini constanter et intrepide praedicaret. Postquam igitur cooperante divina gratia lucratus est gentem illam domino, etiam apices vel characteres novos invenit et vetus novumque testamentum pluraque alia documenta Sacrae Scripturae de graeco seu latino sermone in slavonicam transtulit linguam. Missas praeterea ceterasque canonicas horas publica resonare voce statuit, quod et usque hodie in partibus Slavorum a pluribus agitur, maxime in Bulgariis, multaeque ex hoc animae Christo domino acquiruntur.

Jak pozorujeme, sáhl vzdělavatel teprve k třetí větě, k slovům: Quirillus quidam . . . Okolnost ta mohla by snad vzbuditi domněnku, že předloha bodecenského upravovatele počínala se teprv těmito slovy, zrovna jako jimi začíná text breviáře olomúckého.¹⁾ Vskutku však vidíme, že vzdělavatel měl před sebou známý nám text Kristiána, a že užil i obou prvních vět kapitoly první. Jeho: »Bulgri vel Bulgarii« je vzato z druhé věty a jeho: »regionem quandam Slavorum, quae Moravia nuncupatur« je z věty první. Positivních dat, jež obě první věty sdělovaly, upravovatel pominul. Zachoval se tu vůbec stejným asi způsobem jako níže, předěláváje první odstavec kapitoly druhé. Uvedeme zase oba texty vedle sebe:

Text původní:

Text bodecenský:

At vero Sclavi Boemiae ipso sub Arcturo positi, cultibus idolatrie dediti velut equus infrenis sine lege sine ullo principe vel rectore vel urbe, uti bruta animalia sparsim

Tandem pestilentiae cladibus afflicti infelices illi, qui nunc Slavi Boemi sub Arcturo positi, postquam diu sine lege, sine principe vel rectore vel urbe, uti bruta animalia

¹⁾ Srv. mé vydání Kristiána, str. 132, pozn. 1.

vagantes, terram solam incolebant. Tandem pestilencie cladibus attriti quandam phitonissam, ut fama fertur, adeunt, postulantes spem consilii responsumque divinacionis. Quo accepto civitatem statuunt nomenque inponunt Pragam. Post hinc invento quodam sagacissimo atque prudentissimo viro, cui tantum agriculture officium erat, responsione phitonisse principem seu gubernatorem sibi statuunt, vocitatum cognomine Premizl, iuncta ei in matrimonio supramemorata phitonissa virgine. Sicque a clade et multiplici peste tandem eruti, dehinc a supra memorato principe ex sobole eius rectores seu duces preposuere sibi, servientes demoniorum simulacris et prophanis sacrificiorum ritibus bachantes, donec ad extremum dominatus eiusdem regni pervenit ad unum ex eisdem principibus ortum, vocitatum Borziwoy.

sparsim vagantes, fructibus terrae suae sive aliis rebus suis destituti sunt, pythonissam quandam adeunt, postulantes ab ea spiritum consilii et responsum divinacionis. Quo accepto civitatem statuunt, cui nomen Pragam imponunt. Postea invento quodam sagacissimo ac prudentissimo viro, cui notissimum erat agriculturae officium, responsione pythonissae gubernatorem agrorum suorum statuunt, cognominatum Primiz, iuncta ei in matrimonio supramemorata virgine pythonissa. Sicque demum a clade et multiplici peste eruti, ducem sibi vel principem praeosuerunt, vocitatum Boriwoj, servientes ipsi, uti coeperant, demoniorum simulacris et profanis sacrificiorum ritibus debacchantes.

Zde, jak patrnó, sáhl upravovateľ pro začátek také teprv k druhému souvětí celého odstavce a souvětí první spracoval teprv v souvislosti s tím, co následovalo. Zde z neporozumění nebo nedbalosti dopustil se, předělávaje, i chyb věcných, položiv místo *tantum* (cui tantum agriculture officium erat) podivné *notissimum*, ač-li tu nemáme co činiti s pouhou chybou písařskou. Chybou je jistě změna »*gubernatorem agrorum suorum* statuunt«, chybou změna, že Čechové sloužili *Bořivojovi* demoniorum simulacris etc., ač-li nemáme *ipsi* za slovem *servientes* považovati za nominativ množného čísla. Opomenutím patrným je konečně vynechání zprávy, že Bořivoj byl jedním »*ex sobole*« Přemysla a Libuše. Chyba tato, již mé dohady o rukopisu bodecenském zdály se dávatí autoritu starší pravdy, měla za následek, že prof. *Brückner* v svém článku v Bibliotece varšavské (1903, II, str. 36 sq.), dokazuje nespolehlivost a pozdní vznik báječných dějin českých, zamítl i rozrod Přemyslovců od Přemysla.

Odstavec, kterým jsme se právě obírali, náleží náhodou k těm, jež bodecenský upravovateľ změnil nejvíce. Práce jeho je však velkou většinou mírným upravením znění původního, takže pravidlem je ve větě několik slov změněno nebo přehozeno, věta

méně důležitá zkrácena nebo vazba její změněna. Ale text nový to přece není, *velká většina textu původního je zachována* a v podstatě nedotčena změnou. Větší zkratky nebo výpustky známy jsou již z mého vydání Kristiána — více jich není — a náležejí skoro veskrze kapitole páté, kde vzdělavatel krátil mnoho. Věcných změn nebo smysl rušících chyb nepostřehujeme kromě těch, jež již byly vyloženy nebo jež jsou v mém vydání registrovány, nikde; z těchto posledních třeba upozorniti jen na dodatek o Svato-
plukovi na str. 135 (srv. Nejstarší kronika česká, edice) k pozn. r a na dodatek, jenž je výkladem, na str. 137 k pozn. u.

* * *

Rozumí se samo sebou, že za takového stavu věci nepozbývá text bodecenský, třebaš přeměněný, důležitosti; bylo-li by pak lze dokázati, že autor jeho čerpal z textu staršího než jsou dosud známé rukopisy Kristiána, mělo by zpracování jeho stále *cenou velikou*. Soudil jsem již z ukázek podaných v Acta Sanctorum, že text bodecenský musí pocházeti aspoň z 12. stol. Nyní, kdy znám text celý, mohu míněni toto opřítí *dokonaleji*, v tom smyslu ovšem, že předloha, že původní text Kristiána, z něhož upravil bodecenský vzdělavatel svůj text, musila pocházeti aspoň z 12. stol.

Podstatným kusem důkazu bude i zde forma vlastních jmen našeho rukopisu. Svatopluk sluje zde *všude Zuentepulk* (čtyřikrát), což by v textu mladším století 12. bylo nejmýš pravděnepodobné. Ludmila sluje *Liutmila* (v zlomku Wattenbachově z 12. století Liudmila), Přemysl Primiz, Strojmr Zroimir (vydání v Acta Sanctorum má nesprávně: Zreimir), Slavibor Zlaubor, Spitihněv Zpigtigneu,¹⁾ Pšov Psou (vlastně Spou patrným omylem; v Acta Sanctorum je špatně: Speu), Budeč Budz. Vratislav sluje všude Watzlrau, Václav Wenezlaus. Jména ostatní jsou: Boriwoi, Dragomyr, Zcodor (místo Ztodor, pochopitelnou záměnou c a t jako v rukopise Un. a), Thunna, Common, Thetin, Gradicz, Quirillus, Methudius, Moravia, ostatek však lokální tvar Morawe (nikoliv Morauwe, jak jednou vytištěno v Acta Sanctorum; i ruk. univ. má Moraue). O Slovanech užito vesměs formy Slavi (nikoliv Sclavi), ale mám za to, že je to vinou opisu Gamansova.

Druhým argumentem je nápadná příbuznost textu bodecenského se zlomkem Wattenbachovým, zachovaným nám v rukopise z 12. stol. (srov. o něm mou knihu str. 26, 127 a poznámky k vydání na str. 142—145). Zde pozorujeme, že leccos, co v slovosledu textu známého z rukopisu kapitolního změnil, jak by se zdálo, upravovatel bodecenský, je již zrovna tak změněno v rukopise (a lze říci rukopisech — srv. ČCH., IX, str. 91, poznámka) z 12. století. Jsou to tato místa (stránky odkazují na mé vydání):

¹⁾ Jednou (srv. výše str. 402) sluje s patrnou chybou Zpigtigneu.

- Str. 142, k pozn. *u* Kap.: armis se ipsam fidei totam muniens; Wat. a Bod.: armis fidei se (ipsam) totam m.
- 143, • *i* • incumbere me sinite; Wat. a Bod.: me incumbere sinite.
- 143, • *aa* • studuerunt servare; Wat. a Bod.: conservare.
- 143, • *cc* • redeuntibus; Wat. a Bod.: recedentibus.
- 143, • *gg* • commendavere; Wat. a Bod.: commendaverunt.
- 143, • *kk* • in evum; Wat. a Bod.: in aeternum.
- 144, • *n* • tyrannus Tunna; Wat. a Bod.: Tunna tyrannus.
- 144, • *s* • germano cum suo; Wat. a Bod.: cum suo germano, cum germano suo.
- 144, • *aa* • propriis de habitaculis; Wat. a Bod.: de propriis habitaculis.
- 144, • *bb* • in diversaque fugientes; Wat. a Bod.: et in diversa.
- 144, • *ee* • Sic impletus est; Wat. a Bod.: Et impletus est.
- 145, • *h* • agendum sibi quid foret, ignorabat; Wat. a Bod.: quid sibi agendum foret, ignorabat, q. s. foret agendum, ignorabat.

Důležitá shoda je také v tom, že Wat. má datum smrti Ludmiliny XVII Kalendas octobris, jako rukopis bodecenský (a české rukopisy 14.—15. stol.), kdežto rukopis univ. knihovny pražské z konce 12. století (sign. 6 E 13) má: sexta decima Kalendas octobris (srv. ČČH., IX, 130, pozn. 1.).

Shody tyto jistě nasvědčují tomu, že předlohou upravovatele bodecenského byl text blízký onomu, z něhož vyjmata byla pro passionál heiligenkreuzský »legenda« Wattenbachova. Byl to text, jenž již poněkud byl urovnal umělý tu a tam slovosled legendy v slovosled přirozenější — bodecenský upravovatel v tom šel ovšem mnohem dále.

Nelze však říci, že by předloha bodecenského vzdělavatele kryla se s textem Wattenbachovým úplně; našli-li jsme na 12 shod, oběma vlastních, našli bychom v několika případech opět neshody, t. j. místa, kde bodecenský text kryje se s textem kapitolním nebo universitním a nekryje se s Wattenbachovým. Bodecenský na př. má ještě umělejší slovosled: »gaudium . . . innocentis de nece« (str. 143, k pozn. *ii*), zrovna jako kapitolní text, ale Wattenbach má: de nece innocentis. Bodecenský má (144, *t*) správně s pražskými rukopisy »capitali sententia«, kdežto Wattenbach má chybně »sinodali sententia«; Wattenbach má jedno-

dušší: terque quaterque hauserunt oculorum acie (145, e); bodecenský zrovna jako kapitolní: oculorum hauserunt acie. Bylo by lze snad říci, že předloha bodecenského neznámého autora nebyla v odstranění některých umělostí slohových ještě tak pokročila, jak to vidíme již v zlomku Wattenbachově a že tedy byla asi starší, než zlomek Wattenbachův. Ale úsudek takový lze pronést jen s rezervou. Za to můžeme soud, že předloha, již užil vzdělavatel textu bodecenského, byla *aspoň z 12. stol.*, hájiti jako nejvš pravděpodobný.

Jak známo, máme v rukopisu z konce 12. stol. zachovánu i část Kristiánovy kapitoly čtvrté a část kapitoly páté (srv. ČČH., IX, str. 128—130). Je to breviář českého původu, z kláštera panen svatojirských na hradě pražském. Text jeho kryje se takřka úplně s pozdějším textem kapitolním a v tom liší se značně od zlomku Wattenbachova. Z toho uzavírám, že předlohou bodecenského upravovatele nebyl text pocházející z Prahy, ale nějaký text jihoněmecký, nejspíš bavorský — není tedy vyloučena nádeje, že někde v říši bude lze najíti Kristiánovu legendu v rukopisu starším než jsou texty pražské.

Z toho, co vyloženo vysvítá, že rukopis bodecenský přes změny upravovatelem provedené, může vydavateli Kristiánovy práce prokázati při recenzi textu značné služby. Tu a tam ozývá se z něho znění starší a lepší, jemuž patrně třeba dáti přednost před našimi texty z 14. stol. Ukáží na důležitější taková místa. Tak na str. 133 k pozn. z je zajisté *»canonicas horas«* rukopisu bodecenského (i breviáře olomúckého) správnější než *»canonicorum horas«* rukopisů pozdějších. O dva řádky níže (k pozn. dd) má Bod. *»monachicum habitum«*, jako Un. a Brev. Na str. 134 k pozn. a má Bod. *»totis nequiciarum armis indutus«*, jako Un. a Brev. (Kap. má *»totus«*). Tamtéž k pozn. h a i má *»pellere«* a *»privare«*, jako brev. olomúcký. Vydavatel nyní rozhodne se pro toto čtení, jež odstraňuje jednu věcnou nesprávnost z Kristiána — Svatopluk *chtěl* strýce vyhnati ze země a zbaviti zraku i o život připraviti. Jistě lepší čtení má Bod. tam (str. 134, k pozn. cc; srov. text výše citovaný na str. 406), kde praví, že Čechové žádali od věštky *»spiritum consilii«*; *»spem consilii«* pozdějších rukopisů je nesrozumitelné. Lepší čtení je jistě i na str. 135 k pozn. ee, kde Bod. v procorctv Methodově nemá slova *»tuorum«* (dominus dominorum tuorum) a k pozn. ff, kde nemá slova *»cottidie«*, zrovna tak ostatek jako rukopisy universitní. Na soudu tom třeba tvrditi nejen z důvodů věcných (srv. ČČH., IX, str. 155—156), ale i z toho fakta, že rukopis bodecenský, počínaje od druhého odstavce kapitoly druhé (v němž se nalézá slovo, o něž jde) mění text původní velmi málo, od slov: *»Verum sessionis ei locus«* až k slovům *»ineffabili leticia«* na str. 136 ani ne tolik, na kolik jsme zvykli

v různocšteních dvou rukopisů téhož nezměněného textu.¹⁾ Na str. 136 má Bod. lepší čtení v těžké větě v ř. 4—7 shora (srv. str. 136, pozn. *a*, *d*), k pozn. *e* má dobré »mellifluis« (znovna jako rukopisy univ.), jehož ruk. kapitolní nezná, k pozn. *aa* lepší »propiis armis sumptis«, na str. 137, k pozn. *c* má své »iudica pacem« (ostatní »rege pacem«), jež by sotva mohlo býti změnou upravitel (je pravděpodobno, že by si ve výkladu slova dovolil libovolné změny); mám je za dobrý variant starého rukopisu a opakují, že v této partii legendy jsou změny vzdělavatele minimální. Na str. 138, k pozn. *s* uznáme za starý tvar: »Hic inquam primus fundator« bodecenského textu (ostatní rukopisy »inquam« nemají). Na str. 139 je patrně lepší čtení bodecenské: »Liutmila viduata viro, orbata iam« etc. Na str. 140 má Bod. k pozn. *c*, že Václav učil se »in civitate, quae Budz nuncupatur«, tedy praesens, kdežto text kapitolní má Dobnerem vytýkané »vocabatur«; za to Bod. vynechává v řádku následujícím »et inest« (v Budči kostel sv. Petra). Lepší je na téže straně k pozn. *m* vložené »ardore« v textu bodecenském, lepší patrně (na str. 141, k pozn. *a*) vložené (castellum) »haud longe positum«, jak to má i rukopis universitní. Na téže straně 141 pozorujeme v místech vzatých z Gumpolda, že text bodecenský má k pozn. *f*, *i*, *p* totéž čtení jako nejstarší texty Gumpolda, tedy lepší. Na str. 143, k pozn. *dd* je znění bodecenské: »magno cum fletu« jistě lepší než »metu« textu Wattenbachova i českých rukopisů. Na str. 147 pozorujeme některé shody textu bodecenského s ruk. musejním 10 B 7 (k pozn. *f*, *g*, *cc*), ale na str. 148 shoduje se bodecenský zase s hlavními rukopisy na rozdíl od rukopisu 10 B 7. Datum o nalezení a přenesení těla sv. Ludmily (str. 148, ř. 5—7 shora) má text bodecenský tak zkráceno, že vznikla patrná chyba: »Repertum est autem corpus felicis et deo devotae famulae Liutmilae quarto decimo Calendas novembris, sexta feria«. Toto feria sexta vzato je patrně z data přenesení, o řádek níže, z data, jež upravitel bodecenský úplně pominul.

Věcných změn si upravitel nedovolil mimo ty, o nichž řeč byla a jichž je nejvíce v partiích námi výše cele otištěných. Krátil nejvíc v kapitole páté, na stranách 146 a 150 našeho vydání. Vynechání narážky místní a časové postřehujeme mimo »et inest« o kostelu sv. Petra v Budči (str. 140, ř. 6 shora) jen ještě na

¹⁾ Na str. 135, ř. 10 zdola, je tu jen přehozeno: »repelli sedibus« v »sedibus repelli«, v ř. 6 zdola pak místo: »boni michi confert« stojí: »mihi boni conferet«. Pak pokračuje Bod.: »Si, inquit praesul Methudius, abrenunciaveris idolis et habitantibus in eis demonibus, dominorum dominus efficiens, cunctique hostes tui subiciuntur dicioni tuae et progenies tua augmentabitur sicut fluvius maximus, in quo diversorum confluent fluenta rivulorum«.

str. 134 k pozn. *u* a *v*, kde vynechána je o zkáze Moravy věta: »usque in hodiernum diem deflent«. ¹⁾ Že měl vzdělavatel před sebou celou legendu Kristiánovu, uzavírám z té okolnosti, že v práci jeho nacházíme i větu (str. 139, poslední věta prvního odstavce kapitoly třetí), která na pokračování o Václavovi a Boleslavovi určitě odkazuje: »Sed haec locum suum praestolantur«. Vydavatel Kristiána v Acta Sanctorum uvedl z ruk. bodecenského také variant náležející šesté kapitole Kristiánově (srv. mou edici str. 125); vskutku je to však variant z »Crescente fide«, nikoliv z Kristiána. Neznámý autor bodecenského passionálu dal patrně přednost mnohem kratší legendě »Crescente fide« před obšrným Kristiánem.

Varianty a zlomek textu bodecenského otištěné Bollandisty v Acta Sanctorum nejsou bez chyb tiskových i omylů věcných. Na chyby důležitější, zejména v znění jmen vlastních, jsem již poukázal; z ostatních zmiňují se jen, že na str. 137 k pozn. *d* nemá Bod. »Teutones«, nýbrž »Teutonicos« jako ostatní rukopisy Kristiána.

Do které doby náleží asi vzdělání Kristiána, jímž jsme se obírali, nedovedu pověděti. Vzdělání samo určité známky k řešení otázky neposkytuje; soud z formálních známek znesnadňuje jak fakt, že upravovatel držel se v podstatě textu originálního a nekoncipoval volně, tak ta okolnost, že opis P. Gamanse z r. 1641 aspoň v pravopisu, jak nepochybně přizpůsobil jej zvyku jeho doby (na př. *documenta Sacrae Scripturae*, a *Summo Pontifice*, důsledné *ae* místo *e*, *cum Methudio Pontifice*). Domněnkou bude pouze, položíme-li terminus ad quem bodecenského vzdělání naší legendy na poč. 15. stol., kdy klášter bodecenský přestal býti klášteřem ženským (benediktinské regule) a stal se augustiniánským. Jen v ženském klášteře, tuším, mohl vyvinouti se tak značný zájem o historii sv. Ludmily, o životu mučennice, jejíž ostatky choval nejstarší a nejaristokratičtější panenský klášter království českého.

IV. Boj cyrillice s hlaholicí a správné datum umučení sv. Ludmily.

»Cause célèbre« o prioritě hlaholice či cyrillice je rozřešena již, jak se zdá, definitivně ve prospěch hlaholice. Jeden z neposledních argumentů vzat je i z textu našich slovanských legend o sv. Václavu — v cyrillickém textu legendy Vostokovovy je totiž datum přenesení sv. Václava z Boleslavi do Prahy udáno na 3. březen

¹⁾ Upravovatel tu totiž dvě skupiny větné stáhl v jedno: Quapropter a pontifice beatae memoriae pars illa, quae diabolo potius elegit servire quam Christo, anathemate percussa cum sulcis suis et fructibus diversis claudibus attrita, data est in directionem etc.

místo 4. březen: opisovač patrně čerpal z předlohy hlaholské a opsal mechanicky písmě *g*, jež v hlaholici znamená 4, v cyrillici však 3.¹⁾ Vykládaje datum slovanské legendy o roku umučení sv. Václava, nalezl jsem další doklady chyb číselných, vzniklých tímto způsobem: indikce *druhá* v legendě Vostokovské je nejspíše chybou místo správného čísla *třetí* (rok 929 má indikci 3); v totiž v cyrillici znamená dvojku, ale v hlaholici trojku. Číslo kruhu slunečního pro rok 929 je 14, což hlaholsky se píše *ig*; ve Vostokovské legendě je však jen *g* (= 3). Abychom dostali správné 14, musili bychom předpokládati, že vypadla desítka (*i*) nepozorností písaře a zbylo jen *g*. Byl-li jsem na rozpacích ve své práci²⁾ tolik chyb předpokládati, tvrdil bych nyní pravděpodobnost chyby tohoto druhu určitěji, protože hlásky *i* užívalo se také jako spojky mezi číslicemi (na př.: v' léto: 6000 i 300 i 30 i 7), při čemž snadno inohl kopista dopustiti se omylu, i protože text makarijský má v datu patrnou mezeru: »krug' solncju *g* luně«. Zde, jak slovo »luně« ukazuje, bylo udáno asi i stáří měsíce, jinými slovy zde chybí číslice a spojení jejich.

Doklady tohoto druhu lze však z našich legend rozmnožiti, lze zejména ukázati, že je velmi *pravděpodobno*, že chyby zaviněné *bojem hlaholice s cyrillicí* zanechaly mnohou stopu v *latinských legendách*.

Slovanský prolog o sv. Ludmile, cyrillickým písmem psaný, udává stáří sv. Ludmily v čas její smrti na 61 let (»živši *x* i *a* léto«). Legenda Menkenova v nejstarším známém rukopisu z 12. st. má však 41 let, a totéž tvrdí ostatní známé rukopisy Menkenovy legendy, vyjma universitní (pražský) rukopis z 1. pol. 14. st., jenž má jako slovanský prolog číslo 61 let.²⁾ Nuže — zde máme, tuším, co činiti pouze s rozdíly obou slovanských azbuk v psaní čísel. Číslo 60 píše se hlaholsky *m*, ale v cyrillici znamená *m* 40. Resultát zdá se býti ten, že staré latinské rukopisy legendy Menkenovy závisly byly nějak, přímo nebo ještě pravděpodobněji nepřímou, na cyrillické předloze, která nepozorně čerpala z originálu hlaholského; poměr opačný je sotva myslitelný, neboť písmě *x*, jež v cyrillici (a řecké unciale starší) znamená 60, není v hlaholici vůbec znakem číselným.

Týž slovanský prolog o sv. Ludmile tvrdí, že Bořivoj zemřel máje 36 let: »Borivoi ze *l* i *dz* lét' žit'ja sego otide«. Stejně číslo má Menkenova legenda, ale Kristiánova legenda má zde 35 let. Zde máme — předpokládaje ovšem, že neběží o pouhou chybu písařskou — týž případ jako výše. V hlaholici píše se číslo 6 hláskou *e*, ale v cyrillici znamená *e* pětku. Z toho třeba souditi, tuším, že na Kristiánův údaj (nebo na pozdější opravu Kristiánova

¹⁾ Srv. mou knihu str. 116—117. — ²⁾ Srv. mou knihu str. 31.

textu) působila nějak předloha cyrillská, jež mechanicky opisovala čísla pramene hlaholského.

Slovanský prolog o sv. Ludmile klade památku umučení sv. tice na den 16. září. V den ten světlí se památka sv. Ludmily doposud. Ale všechny známé texty Kristiána mají datum umučení k 15. září. Tu jsme u místa nejzajímavějšího. Datum 15. září jako datum umučení sv. Ludmily přijímá se obecně — a vskutku je pravděpodobnou chybou, jež vznikla nepozorným převáděním textu hlaholského v text cyrillský. Víme již, že písmě *e*, jež v hlaholštině znamená *6*, znamená v cyrillštině 5. Datum smrti Ludmiliny známe jen z Kristiána, a tu je zajímavé, že nejstarší český zlomek Kristiána, zachovaný v rukopise z konce 12. st. (univ. rukp. 6 E 13; srv. ČČH., IX., 130, pozn. 1.) má určité 16. září (sexta decima Kalenda octobris). Podobně též zlomek v breviáři 7 G 7 ze 14. st.; rukopis bodecenský i Wattenbach mají: XVII. Kalendas octobris, t. j. 15. září.

Otázka, jak je možno, že staré legendy udávají umučení Ludmilino na 15. září, když svátek její od nepaměti slaví se dne 16. září, zaměstnávala již Balbína, Dobnera, Pubičku a Dobrovského. Balbín počítal s možností, že starší rukopisy Kristiána mají datum 16. září; Pubička v druhém dílu své »Chronologische Geschichte« (vyšla r. 1771) proti tomu ukázal na nový doklad pro datum 15. září, na legendu Wattenbachovu (o níž podali zprávu Bollandisté) a snažil se svým způsobem podivnou neshodu vyložit. Nesouhlasil s (nedržitelnou ovšem) domněnkou Dobnerovou, jež měl za to, že svátek sv. Ludmily byl slaven 15. září až do r. 1245, kdy kurie zavedla svátek Narození P. Marie; oktáv jeho spadal na 15. září a proto svátek sv. Ludmily byl prý posunut na den následující. V pražském martyrologiu pravil Pubička, není ještě stopy po oktávu Narození P. Marie a svátek sv. Ludmily je přece 16. září. Pubička vystoupil s výkladem jiným: sv. Ludmila byla zabita »prima vigilia noctis«, t. j. večer dne 15. září; staří Čechové počítali však den od západu slunce — podle jejich počítání byla sv. Ludmila zardousena 16. září. Při tom ovšem narazil Pubička na podivný odpor, že Kristián by počítal počátek dne jinak, než jej prý počítali staří Čechové, od půlnoci do půlnoci — a na tom odporu ztrácí také výklad jeho všechnu pravděpodobnost. Dobrovský vrátil se k nemožnému výkladu Dobnerovu; datum Kristiánovo (15. září) uznal za správné, naleznuv ještě v opatovickém kodexu vídeňském z 12. stol. (sign. Hist. eccles. N. L.) utrpení sv. Ludmily poznamenáno k 15. září. Rukopisu pražského 6 E 13 nepoznal a nedbal také toho, že v starých českých kalendářích den 16. září je jako svátek umučení Ludmilina uváděn veskrze.¹⁾

¹⁾ Srov. Balbín, Miscell. Decas I., l. 4., § 7, Dobner, Annales, 3, 546, Dobrovský, Ludmila und Drahomír 45.

Výklad náš, jež jsme mohli opřítí dokladem, že již v 12. stol. bylo v Praze umučení sv. Ludmily kladeno k 16. září, luští záhadu snadno. Bylo by lze ovšem říci, že tu jde pouze o chybu písafskou, že má snad býti v Kristiánovi: XVI. Kal. Oct. — ale potom bylo by věřiti v neuvěřitelnou náhodu, že v tolika případech je náhodná chyba v datu latinské legendy zrovna tou chybou, jež vzniká při nepozorném přepisu textu hlaholského v cyrilský.

Tím vším přicházíme na stopu jiné chybě. Sv. Ludmila byla zavražděna v sobotu o prvé vigílii na noc dne 16. září. To však nemohlo býti r. 921, neboť toho roku byla sobota 15. září. Den 16. září připadl na sobotu r. 920¹⁾ a sv. Ludmila byla tedy umučena dne 16. září 920 — jak tvrdil již Hájek a Veleslavin.

Z data tohoto plyne však dále, že nemůže býti správné ani datum dosud za bezpečné pokládáné,²⁾ že totiž Vratislav zemřel 13. února r. 921. Vratislav zemřel jistě dříve než sv. Ludmila; nejzazší možný rok jeho smrti, je-li datum dne v měsíci, jak pravděpodobno, dobré, může býti rok 920.³⁾

Vše, co tuto vyloženo, bylo by nepravdou pro ten případ, že by byla cyrillice starší hlaholice, t. j. že by z textu cyrilského mechanickým opisováním vznikla nesprávná čísla v textu hlaholském (z 41 let stáří Ludmilina 61 let, z 36 let stáří Bořivojova nebo vlády Bořivojovy 35 let, z 15. září jako dne smrti Ludmiliny 16. září) a z hlaholského opět správně t. j. správně v chybách svých převedena byla v cyrillici. Uvažujeme-li však možnost takového řešení otázky, přijdeme ve všech směrech k poznání, že jsme na stopě nepravé.

Možno ovšem jíti dále. Postřehli jsme u Menkena i Kristiána chyby vzniklé pravděpodobně nesprávným převodem abecedy hlaholské v cyrilskou. Ve třech případech mohli jsme je kontrolovati cyrilským prologem, náhodou patrně v datech svých pečlivým a spolehlivým. Pro jiná data latinských legend kontroly nemáme; nemůžeme-li však i tu předpokládati chyby? Splytihněv prý umřel maje 40 let — není-li to chyba místo 60, táž chyba, která jeví se u Menkena v čísle stáří Ludmilina? Není 33 let, udaných jako stáří Vratislavovo, omylem místo 52 předpokládaného textu hlaholského? (Pro 30 je v cyrillici značkou *l*, jež znamená však v hlaholici 50.) Odpověď bude záporná: zemřela-li sv. Ludmila r. 920 v stáří 61 let, narodila se r. 859; nejstarší syn její mohl, zemřel-li za života jejího, dosáti nanejvýš 44 let. Obě data o Splytihněvovi a Vratislavovi třeba tedy považovati za správná.

¹⁾ Ostatní možná léta: 915 a 999 neběfeme v úvahu. — ²⁾ Srv. Kalousek, Obrana sv. Václava, 7, pozn 9 a mou knihu str. 32, pozn. 1. — ³⁾ Datum smrti Ludmiliny k r. 921, umřela-li r. 920, mohlo by býti správné, kdyby počátek roku byl počítán po byzantinském způsobu od 1. září.